

A váci kegy.-tanítórendi kath. főgymnasium vázlatos története.

Bevezetés.

Mielőtt a jelenben fennálló intézetünk történetének vázolásába fognánk, szükségesnek véltük hazánk ezeréves létezésének ünneplése alkalmával e helyen, hacsak futólagos visszapillantást is vetni városunk viszontagsággal teljes multjára, legkivált azért, hogy ifjúságunk tanulja közelebbről megismerni azt a földet, azt a várost, hol bölcsője ringott, hol lelke az első szellemi táplálékot szívta magába, — hogy aztán igazán szerethesse. Mert csak az oly honfikebel doboghat hevesen hazája szent nevének említésekor, csak az olyan honpolgár buzdulhat nemes lelkesedésre, a ki honának, s ebben szülötte földének százados küzdelmeit jól ismeri. A tudatlan a haza történetében járatlan ember hideg egykedvűséggel halad keresztül a síkságon, melyet a hon megmentéseért küzdők vérözöne borított talán nem is egyszer, míg a ki ismeri a mult eseményeket, lehetetlen hogy nemes gerjedelmeket ne érezzen keblében ily szentelt helyek megpillantásakor.

Már pedig, ha van hazánknak városa, mely a honalapítással majdnem egy időben nyerve léte, attól fogva a kevés öröm mellett, a hazát érő vészáradoatoknak majdnem minden nagyobb csapását végig szenvedte, úgy bizonyára Vác városa az. Nem is csoda, mert hiszen itt, hol a fejedelmi Duna hatalmas árjai keleti folyásukat hirtelen megváltoztatva délre csapnak át, már fekvésénél fogva is nagyobb jelentőségűvé kellett e városnak válnia; s ha voltak is békés napjai, a melyek alatt ezen áldott vidék sokszoros élvezetet nyújthatott lakóinak, épen ezen földrajzi helyzete okozta nagy szenvedéseit is.

Városunk eredetét ugyan a mondák homálya borítja, de annyi már valószínű, sőt történelmileg is majdnem bebizonyítottnak vehető, hogy első apostoli királyunk sz. István itt püspökséget alapított, a miből egyuttal arról is bizonyosságot nyerünk, hogy már akkor is tekintélyes városnak kellett lennie s nem fogunk nagyot tévedni, ha a püspökség mellett káptalant is föltételezünk, a mi ismét annyit jelent, hogy az akkori szabály szerint már káptalani iskolával is dicsekedhetett Vác városa.

Hogy pedig I. Béla király fia I. Géza, ki László testvérének segítségével Salamon királyt városunktól nem messze, Mogyoródnál szerencsésen legyőzte, s ennek a győzelemnek emlékére itt a Bold. Szűz tiszteletére fényes templomot emelt, azt történelmi emlékek bizonyítják; valamint azt is bizonyítják, hogy Géza király épen itt Vácson hiúsította meg a nyugtalan lelkületű Salamon királynak azt a veszedelmes és lealázó vállalatát, melylyel IV. Henrik hűbérébe akarta bocsátani Magyarországot, ha ez őt a trónra ismét visszasegíti. Géza király pedig a fölött való örömeiben, hogy a haza függetlenségét fenyegető nagy ellenséget sikerült az országból eltávolítania, még nagyobb kedvezményekben részesítette Vácot.

A fogadalmi templomon kívül még nagy királyi palotát is emeltetett s azt a legművészibb szerelvényekkel rendezte be, továbbá az általa igen kedvelt váci püspököt, Fülöpöt, egyéb kitüntetések mellett nógrádi főispánná is kinevezte, s a várost hatalmas négyszögű várral is megerősítvén, rövid idő alatt a virágzás oly magas fokára emelte, hogy messze földön nem volt hozzá fogható város. Iskolákról ugyan nem tesznek említést a régi kor történetírói, de elképzelhető-e virágzó város iskolák nélkül?

Bizonyára volt már ekkor is Vácznak magasabbfokú iskolája, mert hiszen a művelt és vallásos buzgóságú királynak szükségképen művelt volt a környezete is; így környezetet pedig csak iskolázás útján lehet előállítani. Hozzáadhatjuk még, hogy a mit Géza király megkezdett, azt az ő halála után ide többször ellátogató királyutódok szívesen folytatták; így sz. Lászlóról olvassuk, hogy a Géza által épített nagyszerű templom belső díszítését befejezte, a püspökséget és a káptalant újabb adományokkal gyarapította. Ugyanily kedveltségnek örvendett Vác a testi szemeire ugyan vak, de annál élénkebb lelkitehességgel bíró II. Béla király előtt; nemkülönben gyakori látogató volt a városunkban nemzeti zsinatot tartó Imre király is.

Azonban a béke áldásai közt nagygyá növekedett, dicső királyaink kedvezésői következtében a virágzás magas fokára eljutott város, majdnem hihetetlen gyorsasággal semmisült meg abban a szörnyű fergetegben, mely 1241. évben száguldott végig hazánk határain, s melyet a »tatárjárás« gyászos névvel örökített meg a történelem búsongó műzsája.

A mondott év márczius havának 17-ik napján, épen fekete vasárnap érkezett városunk alá a tatárok 500.000-nyi hadának egy harmadrésze, mely a várba és székesegyházba menekült nagysokaságú népet nem karddal

végzi ki, hanem tűzzel hamvasztja el. Vácznak ugyan ezen szomorú esetét Rogér mester is elbeszéli a »Carmen miserabile« című művében. Hogy mekkora volt a pusztítás, elképzelhetjük, ha a történetírók egybehangzó elbeszélésből megértjük, hogy megsemmisült itt a szó szoros értelmében minden, vár, a királyi palota, a várszerűen meg erősített székesegyház, a káptalan s ezekkel az egész város, úgy hogy csak az égnek meredő, félig bedőlt kormos falak és füstölgő romok jelölték még az imént virágzó város helyét.

E pusztító zivatar tovavonulása után IV. Bélának az ország második alapítójának gondoskodása mellett lassanként magához tért aléltóságából városunk is és az erre következő háromszáz év alatt főleg az Anjouk dicső uralkodása idejében eljutott a virágzásnak majdnem azon magas fokára, melyen a nagy Géza király alatt díszlett. De különösen a XV. század második felére mondható ez el, a midőn a minden szép- és jóért lelkesülni és áldozni is tudó Corvin Mátyás dicső királyunk példájára az ország nagyjai közt is kiváló Báthory Miklós volt Vácznak püspöke.

Mesének tarthatnók azokat, a miket róla olvasunk, ha teljes hitelt érdemlő komoly tudósok nem írták volna. Hogy mily fejedelmi bőkezűséggel árasztotta városunkra jótékonyágát, mutatták a hatalmas és nagy művészettel előállított épületek, milyen volt a vár, a székesegyház, a püspöki palota és számos közhasznú intézet. Ezek közt bizonyára nem az utolsó helyet foglalta el az az épület, melynek hivatása volt városunk tanulni vágyó ifjúságát a szépművészetek és tudományágak elsajátítására segíteni, értjük az általa nagy virágzásra emelt Academicum Gymnasiumot. Nem szorul sok bizonyításra, hogy a hol oly pezsgő szellemi élet uralkodik, mint e nagy püspök környezetében, ott biztosan feltalálható mind az, a mit a szó nemes értel-

mében emberinek nevezünk. Azért nem is fogy ki a dicséretből Galeoti sem, ki nem egyszer rándult át Mátyás király udvarából a hirneves váczi püspök látogatására. Elmondja, hogy mily pazarul ékesíti a várost, ellátva azt a díszes épületeken kívül még kellemes sétautakkal és kertekkel, ligetekkel és halastavakkal, szóval mindazzal, a mi embertársainak örömet okozhat; ő maga pedig és egész környezete a hivatalos foglalkozáson kívül imádsággal, tanulással, énekek zengedezésével, vagy tisztességes beszélgetéssel tölti idejét. Csoda-e tehát, ha ily magasztos példaadás mellett, fel kellett virágoznia városunkban nemcsak a művészeteknek és tudományosságnak, de fölvirágzott az iparnak is nem egy ága, milyen volt például az ötvösség, vagy a mi e korban még a legnagyobb ritkaságok közé tartozott, az ablaküveg készítése; ez azért is nevezetes, mert e nagy püspök halála után még több évtized múlva is például az ország főpapjának ablakain Esztergomban csak papír, vagy vászon helyettesítette az üveget. S ha tudjuk, hogy a nagy király fényes példája az ország főpapjai és főurai között számos követőre talált, úgy bátran állíthatjuk, hogy a renaissance Olaszországon kívül nálunk honosult meg és jutott magas fejlettségre legelsőben.

Hova fejlődhetett volna kedves hazánk e szépen megkezdett úton, ha a mohácsi katasztrófa meg nem akasztja haladásában. De míg a török dúlás, az erős alapokra fektetett nemzeti művelődésben alig birt hanyatlást előidézni, másfél száz éves bitorlása alatt megsemmisítette mégis sok helyen a művészi drága emlékeket, szétrombolta a tudomány csarnokait, porrá égette a vallás legfőbb szentélyeit. Ez a siralmas osztályrész jutott városunknak is 1544-ben, midőn azt a barbár török elfoglalta. Minthogy azonban Vác vára helyzeténél fogva mindig fontos volt, sietett az itt urrá lett török azt újra

megegerősíteni s a városnak egy részét saját otromba izlése szerint fölépíteni. S így dolyfösködött benne 140 éven keresztül, míg végre 1684. évi június 27-én, épen sz. László napján, déli 12 órakor támadta meg a várat Stahrenberg Miksa gr. vezénylete mellett Károly lotharingiai főherczeg és heves ostrom után azt be is vette.

Hogy mily siralmas állapotban került ki városunk a török gazda kezéből, azt Bél Mátyás így írja le: »egy romba dőlt város, vagy inkább csak annak helye az. A várból ugyanis néhány füstös és kormos falnál egyéb nem maradt fenn; az annyiszor elhamvasztott város pedig már csak néhány rossz anyagú viskóból állott. A város területét árok környezte és tölgyfagerendákkal kirakott töltés, de ez is sok helyen meg volt szakadozva. A kapuk boltozatai megrepedezvén, hajdani erősségökre épen nem emlékeztettek. Az utcák romdarabok és omladékokkal lévén többnyire beszórva és ronda szeméttel rúfítva, mindezek gyászos külsőt kölcsönöztek az egykor oly virágzó és tekintélyes városnak. Templomaink épületanyaga még az alapokból is kiásatván és a vár megerősítésére fordítatván, az egykor oly híres és nagyszerű szentegyházaknak alig maradtak fenn valami nyomai.«

I.

A szabad tanítás kora.

Főlszabadulván városunk a gyászos törökjárom alól, ugyanabból a jótékony forrásból nyerte első felüdülését, melyből a virágzás előbbi korszakaiban táplálkozott, t. i. a ki »a pusztulás utálatosságát« gyors kezekkel eltávolítani igyekezett, a ki a helyreállításnak sietve megkezdett nagy munkáját úgy az anyagi, mint a szellemi téren a legönzetlenebb hazafisággal lankadatlanul foly-

tatta, az a váczai egyházmegyének nagynevű püspöke Balogh Miklós volt. Követte ennek nemes példáját utóda Dvornikovics Mihály, s a mit ők oly rendkívüli áldozatokkal létesítettek, azt örömmel egészítette ki gr. **Kollonics Zsigmond**, kinek Vác városára érdekében 1709-től 1716-ig terjedő kormánylata alatt kifejtett áldásos munkássága új korszakot nyit meg, melyben egyik legjelentékenyebb tette gymnasiumunk megalapítása volt.

A nagylelkű Kollonics Zsigmond egyéb gondjai között híveinek szellemi elmaradottságát is sajnosan tapasztalván eltökélte magában, hogy e bajon is segíteni fog.

Jöllehet a püspöki javadalom a százados dúlás és harácsolás következtében tetemesen megcsönkített terjedelemben jutott kezeihez, nemes szándéka kivételére nem sajnálta családi vagyonának egy részét hozni áldozatul akkor, midőn a kegyes-tanítórendnek itt, az ő kedvelt székhelyén való megtelepítése fogamzott meg lelkében. Így vélt ugyanis a hívő nép lelki szükségleteinek kielégítésére alkalmas egyházi férfiakhoz jutni; így hitte, hogy ha a város régi fényét rögtönösen elő nem varázsolhatja is, de a jövő fölvirágzásnak biztos alapjait csak ezen az úton rakhatja le.

Azért 1714-ben fölszólítja a kegyes-tanítórend főnökét, hogy vállalja el a váczai plébánia ellátását s azon kívül legyen gondja arra is, hogy az ifjuság oktatása és nevelése alkalmas egyének kezeibe legyen letéve. Ennek fejében 24000 rhenusi forint lefizetésére kötelezi magát úgy, hogy felerészét azonnal betábláztatja nagy-lévárdi birtokaira, melyek abban az időben fivérének gr. Kollonics Henriknek kezelése alatt voltak; a másik felére nézve pedig úgy intézkedik, hogy addig, míg ezt is lefizetheti, az akkor még ketté nem osztott váczai plébániának vezetését bizza a kegyesrendre a plébánia minden jogos jövedelmének élvezetével s kiköti, hogy a rend ebben

háborítatlanul meghagyassék mindaddig, míg alapítványának eme második részét is le nem fizeti akár ő, akár pedig jogutóda. Álljon itt az érdekes alapítólevél — az idevonatkozó ministeri rendelet értelmében — eredeti latin szövege szerint:

Nos Sigismundus S. R. J. Comes a Kollonitz de Kollegrad, Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopus Vacziensis: Abbas Sanctorum Petri et Pauli, de Tapolcza, Sacratissimae Caesareae Regiae Majestatis Consiliarius. Ex quo ad Episcopale munus ordinatione divina assumpti essemus, identidem animo revolvimus, quomodo Dioecesim Nostram, alias in medietate Hungariae constitutam, verum duplici Haeresi Lutherana scilicet, et Calviniana infectam, ab iisdem pestiferis Sectis emundare atque avitae Religioni restituere valeamus. In quem finem medium magis conducibile non reperimus, quam si ejusmodi Institutionis, et professionis Viros Religiosos in Dioecesim nostram introduceremus, qui tum exemplaris vitae lumine, tum, verbi Dei praedicatione, populo errabundo viam orthodoxae Fidei demonstrarent; — Sed vel maxime Juventutem in Literis, et Doctrina Xtiana erudiendo, Apostolicis functionibus idoneos viros efformarent: Qui (ejectis ex vinea Domini mercenariis Furibus, et Lupis) in locum eorundem Pastores veri et boni suffici possint. Unde ut salutaris haec intentio Nostra effectum sortiatur, Religiosorum Reverendorum Patrum Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei, Piarum Scholarum, sic nominatum Ordinem, de Ecclesia Dei et Religione Catholica praesertim in instituenda Juventute bene meritum, et commendatum, Episcopalem in Civitatem Nostram Vacziensem in Comitatu Pesthensi existentem, motu et divino instinctu, animoque bene deliberato ac maturo praehabito Consilio, duximus inducendum tali sub modalitate. Quod nimirum propter sufficiens in loco apto et idoneo pro Collegio, Ecclesia, Scholis, Area, et horto spatium, pro perpetua Collegii ex 12 personis consistentis subsistentia, pro Ecclesia sub Titulo Sanctissimae Trinitatis, Collegii item et Scholarum erectione deputemus Vigintiquatuor millia florenor. Rhenensium; cujus quidem summae medietatem utpote 12 millia fl. Rhm actu in Bonis Nagy Levard, Comitatu Poseniensi situatis, apud Dominum Comitem Henricum a Kollonitz, consanguineum nostrum, invertita ad interesse sex per centum assignamus; onerique eatenus, Bona

specificata nobis Avitico Haereditaria ex utriusque consensu subiiimus. Porro usquedum opitulante Deo residua duodecim: Mille florenor. Rhenensium summa deponatur, illucque administrationem Plebaniae Vacziensis (specialiter ex hoc salutari fine, ab actuali possessore resignatam) cum omnibus proventibus suis conferimus et assignamus: corroborari facientis hanc nostram collationem Autoritate suae Serenalis Eminentiae qua Metropolitanani, quatenus antequam desiderata duodecim millia fl. Rehn. per Nos, vel Deo secus disponente per successorem nostrum, aut quemcunque alium exolverentur, in administratione Plebaniae imperturbate conserventur. Vicissim has per expressum Conditiones Sacro ordini apponentes 1-mo: Ut posteaquam plenarie, et ex toto Vigintiquatuor millium florenor. summa exsolvetur, ad alia praestanda praeter assistentiam in casu impetitionis eidem Sacro Ordini exhibendam, nullatenus obligemur. 2-do: Ne huiusmodi Sacri Ordinis inductio in Civitatem Nostram, Nobis Successoribus nostris, ac Capitulo nostro, signanter respectu Decimarum, Macellorum, ac Educillorum, quoquomodo praejudicet. 3-o: Juxta Institutum ejusdem sacrae Religionis, piumque et per ipsum Intentum in Litteris, Scriptura. ac aliis scientiis: ut pote Rhetorica, Arithmetica, Cantu et Instrumentali Musica etc. instruere; et cum necessitas Dioecesis vel maxime exigat, casus conscientiae et Controversias tradere obligabitur. 4-o: Diebus Dominicis et Festivis in Templo Cathedrali Musicam vocalem et Instrumentalem pro augendo cultu Dei, et devotione Populi exercere. Et praeterea ubi ab administratione Plebaniae cessaverint, in Processionibus Publicis (salvis tamen Privilegiis sacri Ordinis) cum Studiosis suis comparere, necnon idoneos Juvenes ad Cathedrali Ecclesiam diebus Festis seligere, et pro Servitiis, sicut et puerulos quosdam pro Conductione Funeris mittere obligabuntur. Demum 5-o: Desideratur sub obligatione a Reverendis Patribus in hoc Neo erigendo Collegio commoraturis, ut praeter consuetas pro Fundatoribus Orationes, etiam unum sacrum qualibet Hebdomada, Feria 2-da, vel ea impedita, alia proxima Feria de Sanctissima Trinitate cum Collecta (Omnipotens et misericors Deus etc.) Ad postulandam Gratiam bene moriendi, pro nobis veluti Fundatore Suo celebretur perpetuo. His itaque conditionibus per eundem sacrum Ordinem sponte et benevole acceptatis, praesentes super hac Fundatione Nostra, et Introductione eorundem, stabiliter firmanda,

Litteras quoque Testimoniales nostras, sub sigillo Nostro Episcopali Authentico, Jurium ejusdem praelibati Sacri Ordinis futuram ad cautelam necessarias et propriae Manus subscriptione roboratas extradeditimus. Actum in Libera Reg. Civitate Poseniensi sub celebrata Generali Inclyta Regni Hungariae Diaeta, die 3-a Mensis Octobris A. Domini Millesimo Septingentesimo Decimo Quarto.

L. Sig.

mp:

Sigismundus Comes a Kollonitz
Episcopus Vacziensis. mp.

Hanc piissimam ad Dei Majorem Gloriam Orthodoxaeque Fidei Nostrae Catholicae majus Incrementum, ab Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Sigismundo, Comite a Kollonitz, Episcopo Vacziensi, factam Fundationem ad ejusdem Domini Episcopi Instantiam cum Omnibus insertis Clausulis et Conditionibus, Autoritate Nostra Archi Episcopali et Metropolitana confirmamus et approbamus; Nostramque pro felici effectu huius piaae Intentionis paternam Benedictionem plene et libenter impertimus. Datum Posonii in Curia Nostra Archi Episcopali die 2-da Aprilis A. 1715. hoc est Millesimo septingentesimo decimo quinto.

L. S.

Cardinalis de Saxonia, Archi Episcopus et
Princeps Strigoniensis mp.

Bonn Eusztách magyar rendkormányzó elfogadta az alapítványt és még abban az évben megérkezett négy piarista. A kis telep előjárója Zajkányi Lénárd volt; tagjai pedig a sz. Istvánról nevezett Béla (Tagányi) és Imre (Schurman) és sz. Brunóról nevezett Keresztély; mind a négy presbyter volt, mert hiszen első sorban a plebánia ellátására voltak ide rendelve; egyik pedig a csekélyszámú egyházmegyei növendékpapok oktatásával is foglalkozott. Annak nem találjuk ugyan semmi nyomát, hogy a letelepedés után azonnal hozzáálltak volna a gymnasiumi oktatáshoz is, de nagy valószínűséggel következethetünk erre egyebek közt abból is, hogy 1717-ben, a mely évtől t. i. a gymnasiumi főnévkönyv kezdődik, már az akkor szokásos négy osztályban összesen 230 tanulót találunk be-

jegyezve; ez a nagy szám pedig csak úgy állhatott elő, ha a letelepedéskor azonnal megkezdték az előadásokat is. És az összesereglett ifjuságnak eme nagy számából azt is láthatjuk, hogy a harci zavarok lecsillapultával mily rohamosan kezdett ismét gyarapodni városunk és vidékünk népessége, s mily égető szükség volt arra, hogy a megye főpásztora mielőbb létrehozza azt az intézetet, a mely nélkül igazi haladást merőben lehetetlen még csak képzelni is.

Alig kezdte meg azonban intézetünk működését, már is a legnagyobb megpróbáltatás veszedelme vette körül, mert elvesztette azt, kinek eddigi rövid életét köszönhette. Kollonics Zsigmondot ugyanis a király kegyelme a bécsi érseki méltóságra emelte. Hogy mennyit vesztett városunk az ő távozásával, azt szomorúan beszél el az egykorú krónikás, mi csak azt jegyezzük föl, hogy intézetünk a szó legszorosabb értelmében a megsemmisülés örvényéhez jutott; mert közvetlen utóda már előkészítette az utat, melyen a második utód tovább haladva, kivette 1719-ben a rend tagjainak kezéből a plebánia vezetését, s ezzel kivette abból egyúttal a megélhetés legszükségesebb eszközeit is. Eddig sem dicsekedhetett a kis szerzetes család valami nagy jóléttel, minthogy sem saját háza, sem berendezett iskolaépülete nem volt; a jövedelem pedig nagyon is hiányosan folyt be. E szegényes állapotnak szemtanuja lehetett bizonyára Tönnemann jezsuita is, mert a Nyitráról Pestre utazó Zajkányi Lénárd rendfőnökkel Zebegénynél találkozáskor, ezeket mondá neki: »okosabban tennék, ha a helyett, hogy a budai jezsuiták töszomszédságába telepednek, inkább *váczi házuk rongyos szalmafüdelét javíttatnák ki.*« Mire Zajkányi csak annyit mondott, hogy »Istennek gondja lesz mind a pesti, mind a vaczi házunkra.«*)

*) Takács S. A budapesti piarista collegium története.

Am, csakis ez az Istenben helyezett remény birta fentartani szegény őseinket az elhagyatottságnak e legnehezebb napjaiban, mert bizony még abban a rongyos házban is csak nehezen tűrt zselléreként laktak; évről évre népesebbé vált gymnasiumunk osztályai pedig szanaszét voltak elhelyezve egyes magán házakban. De hát ez nem mehetett másképen abban a mindent lelegejéről kezdő korban, midőn a jólelkű alapító sem volt abban a helyzetben, hogy az alapítólevélben kikötött alapítványi összegnek másik felét is lefizesse, holott a plebánia kezelésétől már jóideje elestünk; csak sokszoros kérés és sürgetés után 1726-ban sikerült még 8000 rh. forintot fölvennünk, hogy a hátralevő összegről aztán szó se legyen többé! Nem is volt. — Nem panaszkodtak, nem zúgolódtak jámbor elődeink, hanem szorgoskodtak kötelességeik minél pontosabb teljesítésében s bizonyára ennek lehet tulajdonítani, hogy az isteni Gondviselés ismét támasztott egy lánglelkű férfiút, a ki, hogy intézetünket a végső romlástól megmentse s városunknak már akkor is egyik főbűszkeségét megtartsa, majdnem mindenét föláldozta. Ez a halhatatlan nevű férfiú **Berkes András** váczai nagyprépost s fölszentelt herakleai püspök volt, a ki igazán szegénynyé tette magát, hogy másoknak annál többet használhasson; mert csaknem a hihetlenséggel határos dolgot vitt véghez akkor, midőn 1720-ban lemondott saját telkéről és házáról, átadta a kegyesrendnek tulajdonul, mi több a ház egy részét saját költségén lebontatta s a tanintézet céljainak megfelelőbben újra építtette. Álljon itt a nemeslelkű férfiú adományozását megerősítő okirat eredeti szövege szerint:

Donationales sive Ratificatio fundi RR. PP. S. Religionis Pauperum Matris Dei piarum Scholarum Vaciens. Nos Michaël Fridericus Divina Miseratione S. R. E. Presbyter Cardinalis ab Althann, Eppus Vaciensis Sac. Caes. Regiaeque Majestatis Con-

siliarius actualis Intimus etc. Damus pro memoria significantes, quibus expedit universis. Quod posteaquam Praedecessor noster, nunc Celsissimus S. R. J. Princeps Sigismundus e comitibus a Kollonics Eppus Viennensis, eotum adhuc Vaciensis, Patres S. Religionis Pauperum Matris Dei piarum Scholarum in hancece civitatem introduxisset, ac comperto hoc, quod iidem nullum adhuc pro residentia ac succussive collegio etiam, et Scholis erigendis aptum locum sibi designatum excisumque haberent; Hinc ut tanto magis gloria Dei magnificetur, et juventus in pietate, moribus et Doctrina, per eosdem erudiri valeat, Locum angularem intra plateas Középső derék ucza, et Magyar ucza sic muncupatas penes, et supra aedes Rdmí Anrdeae Berkess Praepositi hujatis et S. Michaëlis de Hatvan, nec non Gralis Nri in Spiritualibus Vicarij situatum et ex resignatione modofati Gralis Vicarij Nri comparatum, juxta excisionem, et consignationem Per Provisorem Nrum in praesentia Notarii Consistorialis instituendam pro Fundo ejusmodi erigendi residentialis, aut Collegialis aedificij designamus, imo damus, donamus et conferimus. Et qua Idem Rdmus Gralis Vicarius Noster modernam Domum suam residentialem cum horto duplici, uno quidem in Fundo aedium, alio vero penes exstructo ubidum Eundem ex hacce mortalitate decedere contigerit, in memoratos Patres Religiosos devolvendam nunc pro tunc reliquisset, huiusmodique piam dispositionem coram Nobis pro firma et rata detexisset, ex eo Nos quoque praedecarato pro legato nostrum praebentes benevolum assensum et idem (prohabitis etiam consultatione et cunsensu Venerabilium fratrum Capituli hujus Cathedralis Ecclesiae Nrae Vaciensis) omnimode confirmandum et ratificandum esse duximus, prouti nunc quoque et de praesenti confirmamus, ratificamusque praesentium per vigorem, sperantes id ipsum Successoribus etiam Nris pergratum fore. Datum in Eppali Civitate Nostra Vacienti, die 21-a mensis January. A Dni supra millesimum septingentesimum vigesimo. Michaël Fridericus Cardinalis ab Althann Eppus Vaciensis. (L. S.) Christianus Fissel Secretarius Eppalis.

Intézetünk eme feledhetetlen jötevője, úgy látszik, szintén nem rendelkezett az adományozás idejében a szükséges költséggel, mert a ház új részének alapkövét csak 1725. évi május 1-én tették le nagy ünnepség

közben; az építés is lassan haladhatott, mert csak 1727. évi június hó 18-án költözhettünk be iskolánkkal együtt az immár tulajdonunkká lett új épületbe.

És ha talán fölmerülne az a különben természetes kérdés, hogy maga a nemes szívű adományozó hol lakott az építkezés alatt? Erre hiteles följegyzések alapján azt válaszoljuk, hogy három egész hónapon át, míg az építkezés tartott a telken levő színben, ott, hol eddig üres hordait és szüretelő eszközeit tartotta, ott húzta meg magát. Ő, az egyházmegye hatalmas generalis vicarius, az országos ügyekben II. Rákóczy Ferencz környezetében is jelentékeny szerepet vivő főpap, a közügy érdekében megtagadja magától nemcsak legkezdetlegesebb kényelmi eszközöket, hanem megosztja kedvelt piaristáival éléskamarájának szerény tartalmát is, és midőn már itt sincs több keresni való, azzal iparkodik segíteni a bajon, hogy annyiszor a mennyiszert, jókedvvel helyettesítette majd a templomban, majd az iskolában a piaristát, ki rendjének akkori »privilegiumát« felhasználva, egy-egy napra való élelmi szert koldult össze az utcán! — Nagy idők, nagy emberek! —

Berkes Andrásnak, intézetünk igazi megalapítójának 1729. márczius 29-én bekövetkezett halála után azonban már biztosabb alapon érezte magát a rendház, mert habár sok küzdelembe került is az örökösökkel, majd meg a fiskussal szemben úgy a telekre, mint a házra vonatkozó jogainkat megvédeni, az a jóérzés, mit a saját tűzhely birása nyújt, megkettőztette eleinknél a munkakedvet; s talán ismét csak ennek lehet köszönni, hogy a gáncsolók mellett mindig akadtak belátóbb férfiak is, a kik föllelkesülve a szorgalom eredményezte szép sikereken nyomába léptek az előbbi jótévőknek s nem várva külön kérelmekre, siettek pótolni azt, a minek hiányát maguk is tapasztalták. Így segített a szintén nagynevű gr. **Althann**

Károly megyés püspök fölépíteni az ifjúság lelkiüdvének előmozdítására szánt, egyszerűségében is szép templomunk falazatát a boltívekkel együtt. Ekörül buzgólkodott a jámbor **Kaló Ferencz** kanonok és püspöki vicarius is, a ki a tornyokat készíttette és sok költséggel ékesíttette úgy külsőleg, mint belsőleg. Azok közé a titkos jótévők közé tartozott ő, a kikiről el lehetett mondani, hogy nem tudta balkeze, mi jót tett a jobbja. Kiváló nagy vonzalmát intézetünk iránt azzal is be akarta bizonyítani, hogy még holtá után is körünkben kívánt maradni, elrendelvén, hogy hült tetemei a mi templomunk alatt nyerjenek nyugvó helyet. Őszinte bánatkönnyek között helyezték tehát el földi maradványait a két torony között; emlékét pedig a bemenettől balra eső falban, vörös márványlapon a következő fölirattal örökítette meg a hálás rendház:

Reverendissimus Dominus Franciscus Káló, Cantor et Canonicus Venerabilis Capituli Vaciensis. Abbas B. M. V. de Szászvár, nec non Vicarius Generalis Illustrissimi Episcopi Vaciensis.

Hisce sub Turribus, quas ceu Geminos Colossos Glorise Altissimi et Immortalitati Sui Clarissimi Nominis condidit.

Repositus est anno Salutis 1754. V. Idus Junii.

Nagy jótévője volt még templomunknak **Szappantsy Márton** nagyprépost, ki a szószéket állíttatta s a főoltárnak egészen a legmagasabb boltívig felnyúló szobrászati ékítményét készíttette; továbbá **Forgách Pál** gr. megy. püspök, ki a székesegyház számára Olaszországban tükörüvegből készített, de kicsinynek bizonyult drága oltárt templomunknak ajándékozta.

Jótévőink között ott találjuk följegyezve többször a nemes város tanácsát is; így pl. 1754. szept. 20-án 54 frtot szavazott meg a kegyes-tanítórend épületeinek kitatarozására, máskor ismét kisebb-nagyobb összeget ugyanezen célra.

Míg így a berendezkedés nehéz munkáján lassakint keresztül vergődtünk, folyt a szorgos munka az új tantermekben és pedig évről évre fokozódó mértékben. Mert valóban nagy munkát végeztek azok, kik a nagyszámú ifjúság oktatásában aránylag kevesen és szűk helyiségekben fáradoztak. Ma már alig bírjuk elképzelni, hogy az intézet osztályai a Berkes-féle ház földszinti részén miként voltak elhelyezhetők; különösen 173 $\frac{3}{4}$ óta, a midőn t. i. az eddigi négy osztályhoz a retorikai és poetikai osztályok is járultak; a tanítványok eddig 250 körül levő száma pedig átlag 325-re s később még ennél is sokkal többre egész 400-ig is emelkedett.

Tanítókul a praefectus scholarum-on kívül legfőlebb hármat találunk fölemlítve. Az osztályok elnevezése megfelelt az akkor általánosan használatnak, t. i. volt retorikai és poetikai osztály, de e kettőt egy tanár vezette; ezután a syntaxisták, grammatisták és principisták következtek, szintén egy tanár alatt; a majores parvisták, minores parvisták és conjugatisták egy tanár vezetése alatt; végre voltak a comparatisták, declinisták, minimisták és legentes szintén egy tanár alatt. Különben az osztályok neve volt: parvista-, principista-, grammatista-, syntaxista-, rhetorista- és poeta-osztály.

Ez a beosztás azonban nem volt állandó, mert e tekintetben az egyes alosztályok népessége határozott, sőt volt egy vándorló alosztály is, az arithmetistáké, a melyet csatolva látunk a poetáktól kezdve lefelé egész a minimistákig hol az egyik, hol a másik csoporthoz, de legtöbbször mégis a grammatistákhoz, s úgy látszik, ez csak facultatív tantárgy volt, mert általában kevesen tanulták; így 174 $\frac{3}{4}$ -ben, a midőn 329 tanulója volt az intézetnek, arithmetista csak 4 találkozott.

A rendes tantárgyak tanításán kívül a kor kívánata szerint, mondhatni, rendkívüli nagy gonddal gyakorolták a tanulókat a színi előadásokban; mivel pedig az iskola

nyelve a latin volt, természetes, hogy ezek a színi előadások is ritka kivétellel latin nyelven folytak. Az e nemű előadásokról mindjárt az első években, 1717-ben ily följegyzést olvasunk: productae sunt hoc anno actiones duae, prima de Epicuro, secunda de S. Cassiano E. M. És ilyen iskolai drámai productiót némely évben többször is tartottak, még pedig nemcsak a magasabb osztályok tanulóival, hanem a legkisebbekkel is. Legtöbbször az első és második félév végén és a farsangi napokban a nagyobb jötevők tiszteletére rendezték ezeket. S minthogy nagy fontosságot tulajdonítottak az ilyen declamatióknak és színi előadásoknak, azért e célra megfelelő helyiségről s ennek kellő felszereléséről is gondoskodtak. Így olvassuk már az 1734-ik évi följegyzésből hogy »produxit duas declamationes scholasticas et unam actionem de Gallicano Idololatra — in novo Theatro.« Hogy hol lehetett ez az új színház, vagy talán csak színpad, azt ma már bajos volna kimutatni.

Elég azt tudnunk, hogy az intézet csendes léptekkel ugyan, de biztosan haladt virágzása felé, mert a rendszer, melyben a piarista iskolákat vezették, kipróbált volt és könnyen idomult a kor követelményeihez; s mert a rend kormányja állandóan örködött a tanítás és nevelés menete fölött, intve, utasítva a rendtagokat kötelességeiknek minél pontosabb teljesítésére. Így például az 1757-ik évi márcz. 17-én intézetünkben végzett canonica visitatio alkalmával is érdekes utasítást ad a rend akkori főnöke báró Cörver János, midőn a többi között így szól:

... 8 p. »A házfőnök (rector) az iskolák praefectusával és ennek segédjével az iskolákat havonként, és pedig mulaszthatatlanul meglátogassa és figyelje meg, hogy miként haladnak tanítványaink a jó erkölcsökben és a tanulmányokban; év végével pedig a tanárok szorgalmáról kiállított bizonyítványokat mulaszthatatlanul hozzá küldje.

Ezenkívül az iskolák praefectura köteles az osztályokat hetenkint szorgalmasan meglátogatni és úgy a körmeneteken, mint a templomban, és pedig nemcsak vásár- és ünnepnapokon, hanem hétköznapi is örködni, a kellő rendet föntartani. Az ifjúság oktatására *általunk előirt módszer megtartása felett örködni*, tanítványainkat évenként az arra rendelt könyvbe bejegyezni, valamennyi osztálytanulónak érdemjegyeit évenként megörökíteni. A tisztaságra és tisztességre úgy az osztályterekben, mint a folyosón felügyelni s a *tanárok compositóit átnézni*. A tanuló ifjúsággal a praefectus atyai szeretettel bánják, a hibásakat mérséklettel fenýítse és semmi esetre se engedje a büntetést ruhátlanított testen végrehajtani, de maga se tegye ezt; föl ne vegyen olyanokat, a kik már korosabbak, mert ezek rendszerint vásottabbak és taníthatatlanok szoktak lenni; a korbácsolást és kereszthurczolást a szokott cappákkal soh'se engedje meg; végre pedig a saját teendőinek végzésében a lehető szorgalmat és pontosságot fejtse ki.

Am a hol ily igazi humanus és a legapróbb részletekre is kiterjedő utasítások szolgálnak irányítóul, ott teljesen kifejlett rendszernek, czéltudatosan megállapított eljárásnak kellett uralkodnia a nevelés-tanítás terén.

Helytelen tehát az az állítás, hogy a piaristáknak nem volt saját rendszerök a tanításban, mert ha Cörvernek föntebb említett szavait, t. i. hogy »az ifjúság oktatására általunk előirt módszer megtartása fölött örködni«... nem bizonyítanak is egy ily piarista-rendszer létezését, szűk terünkhöz képest elég legyen csak azt említeni, hogy a kegyes-tanítórend abban az időben, jelesebb fiatalait néhány éven át rendszerint Rómában képezte, a hol ezeknek bizonyára bő alkalmuk volt még a rend szent Alapítójának methodusával is megismerkedni; de megismerhették azokat a változtatásokat is, melyeket idő haladtával az első rendszeren a rend vezértagjai a kor

követelményeihez mértent tettek. De nemcsak Rómában fordultak meg a rend ifjabb tagjai, hanem el-ellátogattak a művelt nyugat más országaiba is; így tudjuk, hogy Bajtay Antal tanulmányozás czéljából bejárta az olasz, francia, németalföldi és porosz városok nevezetesebb iskoláit, hogy a mi üdvöset észlel, azt majd hazai intézeteinkben is meghonosíthassa. — Fáradozásainak eredménye több didactikai és methodikai munkálat volt, a melyek azonban, nagy sajnálatunkra, eddig még lap-pangnak.

A piarista rendszer létezése mellett bizonyít az is, hogy 1751- és 1752-ben a német, cseh, morva és magyar piaristák hosszasan tanácskoztak a piarista rendszer átalakításán. Különbén a föntebb említett nagyműveltségű báró Cörver János, rendfőnökké történt megválasztatása után azonnal megküldte a rend minden házának a »Methodus instituendae juventutis apud scholas pias« című szabályzatát, a melyben különösen az érdemel figyelmet, hogy a magyar nyelv tanítását is kötelezővé teszi és pedig minden osztályban; továbbá, hogy a történelmet oknyomozó alapon kívánja taníttatni s végre, hogy a görög nyelvnek is tért nyit a gymnasiumi osztályokban.

Igy tehát a piaristák reformmozgalmi megelőzvéen e téren az államot, tulajdonképen azok szolgáltatták az alapot az első »Ratio educationis« kidolgozásához. Mert midőn az állami rendszer behozatalát tervezték s az ország összes tanintézeteit gróf Barkóczy Ferencz primás főfelügyelete alá helyezték, első sorban a piaristákat szólították fel, hogy eddigi módszerüket terjeszszék a primás elé.

Nagy mozgalom indult most meg nemcsak a rend kebelén belül, hanem azon kívül is, melynek fejleménye közismeretű s nem is foglalkoznánk e helyen vele, ha nem gyakorolt volna e nevezetes mozgalomban irányító befolyást épen a váci gymnasium is.

Mária Terézia királynő ugyanis maga értesíti a kegyes-tanítórend akkori főnökét, Tapolcsányi Gergelyt nagyszabású reformterveiről, melyeknek könnyebb életbeléptetését a rendfőnök azzal iparkodott előmozdítani, hogy 1762. évi május 17-én itt Váczon, maga mellé véve Kőszeghy Szaniszló váczi házfőnököt, Desericzky Incze rendi kormánysegédet és Léday Lénárdot, ezek segítségével állította össze vázlatosan azt a tanulmányi rendszert, melynek alapján aztán az egyes házfőnökök a primásnak betejesztették a kívánt kimutatást.

Érdemesnek tartjuk ezt a Váczon készült vázlatot eredeti szövege szerint itt közölni, a mint következik:

„Projectum pro Systemate studiorum modernorum apud Scholas Pias in Ungaria. Juxta quod Rectores Scholarum cum sibi adjunctis Praefectis concinnabunt et deducunt Systema Studiorum in suo Gymnasio observatum Celsissimo Principi Archi-Eppo et Primati transmittendum.

Ad quaesitum 3-um Celsissimi Principis et Archi-Eppi:

Quae docendi ratio ad hunc diem in iis teneatur?

In Scholis Nostris hanc rationem teneri quantum ad tempus et durationem Studiorum, seu exercitationum Scholasticarum: mane duabus horis et dimidia instituuntur discipuli nostri; deinde S. Missae Sacrificio intersunt, sub quo uno ex Magistris praeorante Litanias Lauretanis absolvunt, additis aliis precibus pro Regina et felici exitu belli, pro fundatoribus Scholarum, pro exaltatione S. Matris Ecclesiae ac demum pium aliquem hymnum concordii voce canunt paecinentibus duobus. Sub finem dico Pater et Ave, ac Tu autem De etc. Sub tuum praesidium etc. dimittuntur in Silentio praeunte uno ex Magistris et tota juventute ordinem observante.

A meridie durant pariter Studia horis duabus et dimidia, nisi vespers aut Litanis interesse debeant, quia tunc subtrahitur Studii tempus illud, quod in Ecclesia devotioni impenditur. Diebus Sabbatis per annum hora 3-a cum dimidia habentur Litaniae, cum expositione Vbis Sacramenti Altaris, recitantur a Sacerdote preces pro pace et concordia Principum Christianorum, item ad avertendam pestem et famem, pro Regina, pro Praelatis

Ecclesiae, pro Benefactoribus, pro civitate et populo, in qua Scholae sunt fundatae, pro Ordine universo et Ministris ejus, pro felici progressionem juventutis in pietate et Litteris. Concluditur haec devotio, data Sacramento hoc Divino benedictione.

Feriae seu vacationes a Scholis dantur a Renovatione Studiorum usque ad 1-am Maji, si nullum occurrat festum in hebdomada duabus dimidiis diebus, a 1-ma Maji usque ad finem una, et media, si nullum occurrat festum, verum in his etiam admitendis attenditur plerumque ad profectum et diligentiam discipulorum, atque ut Magistris etiam suppetat tempus sese praeparandi et aliquantum respirandi. Ceterum etiam pro his vacationibus assignantur lectiones ediscendae, exercitationes, in scriptura et schematum, seu argumentorum compositiones.

De Pietatis exercitiis et ratione tradendi doctrinarum Christianarum.

Diebus Dominicis et festis discipuli nostri in suis oratoriis habent sua Pietatis exercitia; ii quidem, qui Sodalium aut Tyronum B. M. V. nomine censentur, cum suo Praeside et officialibus Congregationis et officio ut vocamus parvo B. V. M. Matutinum et Laudes cantando absolvunt, tunc habetur a Praeside ad juventutem pia adhortatio, quam subsequitur Sacrae S. Missae auditio. Cetera juvenus inferiorum Classium, Praeside aliquo vel Sacerdote vel Clerico Rosarium B. V. M. jam cantu, jam plana et lenta voce persolvit. Hujus Oratorii Minoris Praesidem praestat vernacula Lingua, quod Majoris Oratorii.

A meridie diebus Dominicis ad Sodales Congregationis habetur sermo per Nostros Religiosos aut Studentes aut docentes, in quo assumitur ex Evangelio illius diei sententia quaequam, quam ad mores formandos Juventutis Scripturae et SS. Patrum textibus confirmant, et exemplis illustrant. Reliquae autem juventuti in Ecclesia publice doctrina Christiana exponitur, ad cujus Principium aut preces communes cantantur, aut actus fidei, spei et charitatis, et contritionis Lingua vernacula recitantur, tota Catechesis plano et captui parvulorum accommodato sermone sit, proposita una alterave quaestione, et facta per Praefectum doctrinae quaestionis declaratione, atque ad eam responsione clara ac familiaribus expressionibus concepta, tentamen facit, an ea, quae explanata sunt, intellexerint, et memoria teneant, hoc breviter absoluto redit rursus ad expositionem doctrinae, et modico

intervallo iterum ad examen rediturus. Utrique exercitationi huic sive Majori sive Minori, adsunt Religiosi Nostri, ac imprimis Praefectus et vice-Praefectus Scholarum, saepe etiam ipse Rector. In quadragesima sub ejus finem diebus minimum tribus Sacra exercitia, sive piae aeternarum veritatum meditationes Sodalibus Marianis et Tyronibus a Praefecto Scholarum, vel alio idoneo Sacerdote traduntur, indicitur etiam singulo mense die assignato universae juventuti Scholasticae a Praefecto studiorum Confessio et Communio generalis ad consequendas indulgentias plenarias a Benedicto XIV. Pontifice concessas ad haec Sacramenta digne percipienda ii, qui aetate adhuc tenera sunt curatius instituuntur quomodo se ad tanta Mystera praeparare, qua fide et pietate, externa etiam corporis compositione, sed praesertim animi munditia, corde vivo, doloris veri et amoris sensu contrito accedere debeant.

Traditur pariter doctrina Christiana, seu Catechismus in Scholis etiam sub finem Scholasticarum exercitationum quadrante ultimo die quolibet mane et a prandio. Praelegitur quidem adhuc Catechismus R. P. Canisii, qui etiam ediscendus proponitur; sed Magistri Scholarum ex Catechismo Romano et ex P. Donati Hoffmann e Scholis Piiis Catecheticis institutionibus materias illas ulterius explanant et pro captu discipulorum pluribus illustrent adnotationibus. Propositum ediscendum ipsum Catechismum Romanum, quamprimum in Compendium redigetur pro usu Scholarum.

Ad haec instillant Magistri Nostri, inter ea, quae ad pietatem attinent, eam imprimis veram et salutarem juxta Apostolum esse doctrinam, quae secundum Pietatem, cujus initium Timor Domini, finis autem gloria ejus. Nullam in literis fieri progressionem, nisi ea data sit a Deo: quare auxilium ejus assiduo implorandum. Neque valere quidquam literas, nisi probitate vitae conjungantur. Quare enituntur mores etiam et indolem Adolescentium, tractabilem et facilem reddere feraciam, deponere cervicositatem. Desiderium et amorem in eis optimarum disciplinarum et omnigenae eruditionis eximiarumque virtutum excitare, ut in moribus ad omnem honestatem formati intellectum pulcherrimis scientiarum artiumque ingenuarum cognitionibus excultum et illustratum habentes, discant sapere ad sobrietatem, a fastu et litigendi pruritu alieni: voluntatem per exercitia virtutum ad omne bonum propensam et inclinatam, exterius etiam gestu et incessu composito, vultus modestia et decens munditia vestium

intuentibus speciem ingenui ac probi Adolescentis exhibeant, utilesque evadant et boni Patriae cives, ad servitia Regis et Regni, atque utriusque Sacrae et profanae Reipublicae commoda provehenda magis habiles et idonei.

Insurgunt etiam saepe Magistri in vitia Adolescentibus familiaria, quae teneram etiam pervadunt aetatem et, ut cancer, serpunt damnosissimum eorum contagione, quique corripuntur innocentissimi, nisi vigilantia et sollicita cura moderatorum obiret tempestive. Adferunt ad propositum facientia tragica exempla et Scripturis S. et Historia utraque, quo cautiores reddant aetatem hanc, horrorem ejusmodi vitiorum in animis eorum ingenerent, atque his etiam disciplinae magis patientes continentisque efficiant.

In classibus partitio Doctrinae haec est: in Rhetorica et Poësi traditur C. 5 ex R. P. Canisio de Officiis justitiae Christianae, quod tamen uberius explanatur et Catecheticis Institutionibus P. Donati Hoffmann e Scholis Piiis. Unde in his Classibus descensus fit ad officia et obligationes magis speciales cujusque hominis, tum eas, quas naturae instinctu in nobis sentimus, tum, quas divina revelatione accepimus, ac primum erga Deum, quae ex multis capitibus et Dei in nos Beneficiis multiplices sunt in nobis: secundo erga nosmet ipsos, quarum aliae ad corpus, aliae ad animum nostrum pertinent: denique erga proximum et cum proximi ad diversas pertineant Classes, alii enim sunt Majores ut Principes terrae, Parentes, Superiores, tam sacri quam profani, Magistratus, Domini, Benefactores, Moderatores, quales et quae obligationes et officia respondeant a nobis reddenda. Hic Magistris nostris injungitur, ut hoc caput pertractantes, discipulis suis instillent, quae sit obligatio et quanta erga clementissimam Dnam Nstram Principem Terrae, omnium Patriae hujus civium ac praesertim Scholasticae Juventutis, tum ob naturae et divinam Legem, quae ex S. Paulo pluribus ejus locis apparet, tum ob singularia et ingentia in Patriam Nostram beneficia, ac praesertim in educationem tenerae aetatis in optimis disciplinis, adeo ut nobis hoc saeculum Theresianum vere dici possit. Deinde, quae in Patriam charitas, amor et fidelitas bene ordinata esse debet, quae officia erga Parentes, Benefactores, Institutores, Magistratus, Superiores etc., alii sunt aequales, quae erga aequales officia, et illa quidem generalia atque absoluta, neminem taedere jus suum cuique tri-

buere etc., quae item officia verae amicitiae, quo loco pravae societatis gravissima pericula et incommodum perstringere solent. Magistri, quae officia humanitatis et beneficentiae: denique cum alii sint inferiores quae officia Parentum erga filios, Dominorum, erga servientes Institutorum, erga discipulos etc. Tum agitur de reliquis, quae eodem capite Canisius pertractat, uti de speciebus virtutum et vitiorum et radice omnis mali cupiditate.

In suprema Classe Grammaticae cap. 4. de Sacramentis et fructu seu effectu eorum, qui est gratia, per quam sanctificamur et a peccatis mundamur; item de Sacramentalibus. Quando autem et quo singulare sacramentum institutum, aut insinuatum v. promulgatum sit, auctoritate scripturae confirmatur, tum numerus eorum e S. Litteris et traditione ostenditur, necessitas denique et dignitas, usque sanctificandi, quantum captui horum satis est, proponitur. Partes autem Sacramenti Poenitentiae et necessaria ad illud, uti etiam ad divinum Altaris Sacramentum praeparatio, praesertim dum generalis instat communio, uberius explicatur et enixe inculcatur. Symbolum etiam a Concilio Tridentino concinnari praeceptum, in quo clara et magis explicata continetur, fidei nostrae professio, quod passim in libellis praecatoriis exstat, ediscendum utrique classi traditur et per capita explanatur. Pro Grammatistis autem peculiariter assumitur tractandum Cap. 3. de charitate et Decalogo et Praeceptis Ecclesiae.

In infima classe Grammaticae pro minoribus, qui in legendo, scribendo et declinando nomina et verba exercentur, explicantur certae praeliminales generales quaestiunculae lingua vernacula, de credendis necessitate medii et praecepti, de creatione et formatione, lapsu item et reparatione hominis, de creatione et lapsu Angelorum, tum de creatore omnium et perfectionibus ejus, quae tamen captum parvulorum non excedunt. Illis, qui Majores parvistae dicuntur, caput de fide et symbolo fidei, Principistis, sed qui rudimenta latinae linguae ediscunt, caput alterum de spe et oratione Domina, salutatione Angelica; traduntur iis e memoria ediscendi actus fidei, spei et charitatis contritionisque.

* * *

Tenor et Ratio in tradendis Litteris.

In omnibus classibus maximo conatu adnituntur Magistri Scholarum elegantiorum scripturam promovere; ideo dantur omnibus Scholaribus exempla et formulae characterum a Magistris Scripturae, qui qualibet hebdomada revident, et corrigunt id,

quod ad imitationem earum normam discipuli nostri conscripserunt, atque scriptura haec non Latini tantum, sed Hungarici et Germanici Idiomatis esse solet. Curant autem sollicite ac imprimis illud, ut non tantum bene et eleganter formentur characteres, verum ut ipsa scriptio recta et ad regulas orthographiae exacta sit. Tum etiam, ut interpunctiones usu receptas et melioribus auctoribus probatas apponere suis locis noverint; et schematis deducti commata, membra periodos certis signis distinguere.

Arithmeticae studium pariter commune est omnibus classibus; tantum quod cum iis, qui in altioribus classibus collocati sunt, ad difficiliore etiam regulas fit progressus.

Studium linguae Graecae habetur etiam in omni classe argumenta et compositiones in classibus suprema, media et infima, linguis Hungarica, Germanica et Slavonica ubi haec viget, dictantur ut nimirum cum latina ediscant discipuli nostri Hungaricam et Germanicam etiam, quae pernecessaria in Regno nostro est, atque hoc de iis, quae communia sunt classibus fere omnibus.

Nunc ad ea, quae classis cujusvis propria sunt: in Rhetorica proponuntur ediscendi tabularum Suarii de arte rhetorica libri 3. Hi etiam diligenter explanantur, id autem a potissimum intenti sunt Magistri Rhetoricae, ut cognitio praecceptis artis, totum studium ponant discipuli, ut Praecepta in usum deducant, neque inanibus litibus super cognitione praecceptorum serendis occupentur. Sed quod proprium Rhetorum est, exercentur in argumentis e diversis locis, seu sedibus desumendis ea demum in argumentationem redigunt, amplificant, tropis et figuris perpoliunt, non alia, quam vere latina et autoribus melioris aevi probata adhibent verba, ubi his insveverunt, huncprimum artificio Orationis construendae manum admovent. Traduntur eis regulae de affectibus: qui quo loco adhiberi, et qua ratione excitari ab oratore debeant. Subinde eloquentiae sacrae praecceptiones anni parte extrema proponuntur, ut, si statum alium a saeculari amplexi fuerint, illis in tempore usui esse possint. Ut vero stylum puriorem magis sibi familiarem reddant, praetegunt ipsis Principum in arte eloquentiae non nulla opera, uti Ciceronis una aliave oratio elegantior, in qua pondus et ordo argumentorum vis affectuum Stylique nitor magis elucescat. Odae idem nonnullae Horatii et Virgilio Aeneidos liber aliquis pro arbitrio Praefecti Studiorum, sed maxime ille, qui prostat in libello pro Scholaribus in Ungaria hactenus

adhiberi solito. Denique si suppetat tempus ex Plauto quidpiam, Livio, Julio Caesare, aut Sallustio.

Porro cum Historiae Romanae cognitio plurimum ad percipiendum veterum auctorum sensum faciat, inde historiam primum Reip. deinde Monarchiae Romanae pertractant tum de Magistratibus Sacerdotiis et Sacrificiis Romanorum; de re militari et oeconomica; haec omnia ex Justo Lipsio, Neuporto, aliisque de prompta multam lucem adferunt ad oratores aetatis aureae et argenteae penitus intelligendos.

Ad haec aliquid temporis tribuunt etiam historiae sacrae primorum 5 saeculorum Ecclesiae, quam cum Poëtis una pertractant. Nihil eorum, quae ad Theologos aut Criticos pertinent attingendo, sed seriem historiae chronologicam texendo: qui hoc aut illo saeculo Pontifices, qui imperatores, quae persecutiones qui viri insignes qui Patres, quo saeculo florere, quae haereses emergerint, qui viri insignes, qui praecipui Martyres, quae concilia generalia, quae rerum memorabiles conversiones etc.

In Poësi libellus de Syllabarum dimensione, seu Prosodia ediscitur a juventute: explicatur et hic, qui artem metricam tradit, pertinet, praeparantur a Paschate ad eloquentiam solutam per progymnasmata; explicantur illis ea, quae ad historiam Poëticam pertinent: sed et illud, quod sub fabuloso cortice continetur, quantum ad mores proficiat enucleatur. Ex historia profana tractent Poëtae historiam Graecam, quae magnam habent utilitatem in eo, ut autores praesertim Poëtae intelligantur. Potissimum deliguntur ea, quae ante Monarchiam Graecorum contigerunt. Praeleguntur ex Poëtis selectae Ovidii elegiae, ex libris item Metamorphoseos aliqui, Horatii Odae faciliores, oratio Ciceronis pro lege Manilia, item liber de amicitia, denique ex Curtio aliquid.

In suprema Classe Grammaticae ediscenda proponuntur Scholaribus Nostris praecepta Syntaxeos per Emanuelem Alvri collecta, ita etiam in Classe media Grammaticae ea, quae de generibus et declinatione nominum, verborum vero praeteritis et Supinis prostant in dicto autore. Ut autem praecepta haec magis inhaereant, dictantur theamata idiomate Hungarico, Germanico et Slavonico: adponuntur latinae voces correspondentes vernaculis, atque ita assuescunt discipuli explanatas regulas in usum deducere. Praeleguntur illis selectae Ciceronis Epistolae cum a Paschate in epistolari Stylo potissimum exercere ac occupari debeant, deinde

toto cursu Scholastico Cornelius Nepos ediscendus assignatur et a Magistris observationibus illustratur, exponiturque, quid in qualibet oratione singulari dignum occurrit reflexione. Attenditur ad modum exprimendi cogitationes ipsas, deinde sensus Literalis totius Periodi, aut membri collocatio vocum regulis praescripta proprietas et vera significatio, ac puritas verborum latinorum, usus elegantiorum phrasium, apta distributio particularum orationem aut connectentium aut explorantium, denique eruditio ad historiam, remque antiquariam pertinent. Illud etiam considerandum proponitur, si quid ad honestatem animi et rectitudinem, moresque facit, idem etiam fit in alterius auctoris explanatione.

Pro Grammaticis adhibetur Phaedrus, tum quod bene latinus sit, tum quod familiarem et captu facilem modum deducendi suas cogitationes habeat. Exercentur Syntaxistae in chronologia, Grammaticae vero in Geographia, tum primis elementis, tum vero in penitiorum mapparum, tam generalium quam specialium cognitione.

Ex Historia Profana pertractant Historiam Hungariae, primum initia, et majores Hunnorum Regionesque, quas olim ante exitum incoluerunt, quibusve gestis inclaruerint, deinde egressi e sedibus suis, per quas regiones transierint, quid de iis, primo eorum exitu usque ad abitum Atilae, quid rursus et quo tempore alter contigit exitus, quid denique tertio exitu usque ad 1-um Regem et Apostolum S. Stephanum. Haec autem per academicas exercitationes singulo trimestri produci solitas distribuuntur, ita ut tertio trimestri assumatur secum quodpiam rerum Hungaricarum, in quo recenseant academicam, exhibentes discipuli, qui Reges illo saeculo in Hungaria, quae gesta eorum politica, bellica Ecclesiastica, qui Archi-Eppi et Primates, qui Palatini, qui Iudices curiae, qui insigniores heroes Sanctitate item praestantes Viri, quae haereses, quae bella externa aut interna, quae conversiones verumque vicissitudines, quae concilia etc.

In infima Classe Grammaticae parvuli Nostrum inde a primis elementis litteras noscere, tum in Syllabas cogere, tandem legere ac paullo post memoriae mandare, atque memoria recitare, tum litteras calamo scribere et ad lineas effingere, demum declinare, adjectiva substantivis juncta comparare, verba conjugare, irregularia a regularibus discernere, nosse in quibus temporibus deficiant, aut varient, ad extremum planas et faciles constructiones, eas praesertim, quae vel ad pietatem et mores adolescentulorum formandos sententiam aliquam contineant, connectere et compo-

nere docentur. Hi, si exercitationem Academicam exhibeant, recitant dialogum, in quo praescribitur, qua reverentia erga Parentes, qua observantia erga Moderatores esse, quomodo in Scholis, in Ecclesia, ad mensam, quanta modestia induere et exuere sese debeant, denique quid sit illud, quod probum, Deo et parentibus amabilem adolescentem reddat.

Scholae cujuslibet gymnasii nostri minimum semel in Hebdomada a Praefecto Studiorum ejusque socio invisuntur, qui diligenter inquirunt, an discipuli et Magistri munere suo fungantur, jurataeque obligationis suae hi satisfaciant; an tempus Scholarum similiter non extrahatur. Menstruam visitationem Scholarum ipse P. Rector, cum Praefecto, ejusque socio perficit, examenque in singulis classibus ut ita perspectum habeat, quantum quisque discipulis nostris eo mense instituit, tum in sacra, tum in profana doctrina profecerit, ejusmodi examen majori accuratatione perficitur post Pascha, et ante ferias autumnales. Delectus discipulorum fit maximus in anni Scholastici principio; si qui nihilominus scientiosi nimium aut segnes, discoli, atque aliorum depravatores deprehenduntur, etiam medio tempore dimittuntur. Diligentes, et qui in minoribus classibus profecerunt, intra annum, quoties Praefectus Studiorum judicaverit, ad altiorem classem promoventur.

Ubi Theatra habentur, judicio Rectoris et Praefecti modesta et imprimis diligenter revisa producuntur drammata: Academiae nihilominus etiam exhibentur, in quibus pariter specimen dant discipuli nostri, quantum in doctrina Christiana, historia Sacra et profana, Scriptura et orthographia, Arithmetica, Geographia, Chronologia, denique praeceptis suarum Classium et usu Praeceptorum, atque ex auctorum praelectione profecerint.

Ime, ez a vázlat is eléggé mutatja, hogy a piarista gymnasiumok saját módszerrel bírtak, mely jelentékenyen elűt a szabad tanítás korában más intézetek által alkalmazottaktól. Különben, ha azt a terjedelmes munkálatot, — melynek az imént közlött szöveg csak kivonataképen tekintendő — összehasonlíthatnók az első Ratio Educationisnak Ürményi József szerkesztette szövegével, alkalmasint könnyen feltehető a közel rokon vonásokat a két munkálat között, s talán épen ez volt az oka annak a nagy lelkesedésnek is, melylyel az új systemát a piarista intézetek fogadták.

II.

Az első Ratio Educationis kora.

Ha a szabad tanítás korát az első rendezkedés érdeme szempontjából tekintjük, legkevésbé sem szabad kicsinylenünk azt a rendkívül nemes törekvést, mely szerény eszközökkel, szűkes körülmények között létesíteni bírt századokra szóló szellemi és anyagi tőkét. Az önfeláldozás, bámulatot keltő tetteivel, nem egyszer ellenséges irányú áramlatok daczára, teremtett oly hatalmas alapot is, melyen immár nem volt nehéz a tovább haladás, a tökéletesítés. Ez az örvendetes haladás a mi intézetünk eddigi életében is lépten-nyomon fölismerhető. Mert jóllehet az állam csak későn fordít reá némi figyelmet, nagylelkű jötevői időről-időre lehetőleg támogatják, sőt a virágzás bizonyos magaslatára is emelik. Értjük itt különösen azt a kort, mely a Ratio Educationist közvetlenül megelőzte.

Ezt a két évtizedet el lehetne ugyan neveznünk akár az intézet fővirágzása korának is, mert ha a keresettség, a népesség határoznak e tekintelben valamit, úgy intézetünk akkori népességét véve azon a magaslaton állott, melyre azóta sem juthatott el. Volt t. i. a múlt század ötvenes éveiben átlag 450 tanuló, a legnagyobb számot, 553-at, 1768-ban érte el a philosophusokat is beleszámítva.

Hogy ebben a korban philosophiai cursus is volt intézetünkben, arra nézve nagyon fogyatékos adataink vannak; így az 1746. évi canonica visitatio jegyzőkönyvének 9. pontjában Erdöss István rendfőnök intézkedik a philosophus tanárokról és a tanulókról is; de sem a tanárok neveit, sem módszerökre vonatkozó adatokat nem sikerült feltevések. Minthogy pedig a gymnasiumi osztályoktól igazgatás tekintetében is el voltak választva, a tanulók neveit sem találjuk ezek névkönyvében följegyezve egészen 1765-ig, a midőn Academia czímmel nyitják meg a logi-

cát a nagytudományú Perczel Imre vezetése mellett, s a következőben a physicát ugyanazon tanárral; a logicusokat ekkor Keszthelyi László vezette. Ezekből nem alaptalanul következtethetjük, hogy az előző években a philosophiai cursus csak esetről-esetre nyílt meg, tehát nem volt állandó.

De bármint voltak is e tekintetben berendezkedve, annyi bizonyos, hogy a tulajdonképen vett gymnasiumi osztályokban élénk szellemi élet folyt, hogy a korkövetelte színvonalon állott az intézet, mert különben nem mutatkozott volna irányában az a meleg érdeklődés, melyet nemcsak a helybeli magas állású egyházi férfiak, hanem maguk a megyei és városi hatóságok is tanúsítottak, különösen az akkor szokásban levő szini előadások, declamatiók és disputatiók gyakori meghallgatása alkalmával.

Mondanunk is fölösleges, hogy az ilyen méltatás és figyelembevétel csak buzdítólag hathatott úgy a tanárookra, mint a növendékekre. Hátha aztán még oly nagy iskolarát mutatja ki minden kínálkozó alkalommal érdeklődését, mint a milyen volt gróf **Migazzi Kristóf**, ki 1761. évi november 4-én, már mint bíboros bécsi érsek s birodalmi herceg lett a váci egyházmegye örökös administratorává. Az ő gyakori megjelenése mind egy-egy verőfényes ünnepnapja volt intézetünknek, mert alig végezte nagy állásával járó hivatalos dolgait, azonnal ott termett, hol az egyik, hol a másik osztályban és a legnagyobb kedvteléssel vette át a tanár szerepét, kérdegetve az ifjakat a napi feladatokból. Az ügyes feleletek rendkívüli lelki gyönyörűséget okoztak neki, s ezért nem egyszer bőséges jutalomban is részesítette az eszesebb és szorgalmasabb tanulókat; még pedig a gazdagabb ifjak értékes emléktárgyat, a szegényebbek pedig nem csekély pénzösszeget kaptak; ezen kívül a szépen rajzolók és írók abban a kitüntetésben is részesültek, hogy a lelkes egy-

házfejedelem a sikerültebb rajzokat és írásokat magával vitte Bécsbe, hogy ott bemutassa az ország fölséges uralkodójának, Mária Teréziának.

Nem csoda aztán, hogy a nagylelkű királynő oly sok jelét adta intézetünk iránt érzett jó hajlamainak akkor, midőn a kedvelt egyházfejedelmet meglátogatni, fölséges férjével, I. Ferencz császárral, József és Leopold főherczegek kíséreteiben Vácra jött 1764. évi aug. hó 27-én. Társházunk naplójában bőven és részletesen le vannak írva a rendkívüli vendégek méltó ünneplésére tett intézkedések, a melyek közt nem utolsó szerep jutott intézetünknek is. Így a többi között az énekkar a bíboros főpap meghagyása szerint a fölséges uralkodó családot dicsőítő énekeket zengett az udvari ebédek alatt, még pedig zene-kiséret mellett. Ezek az énekek annyira megnyerték az uralkodók tetszését, hogy 15 darab arany jutalmat kaptak tőlük az énekesek. A fényes kivilágításnak is a mi intézetünk adta meg egyik fődíszét az ékes föliratokkal, melyek az épület különböző részein ragyogva, igen gyönyörködtették a fölséges vendégeket; de a legnagyobb örömet aug. 30-án érezte intézetünk, midőn a kegyes királyné egész kíséretével megjelent e szerény falak között s végig hallgatta a tiszteletére előadott Plautus-féle szindarabot.

Hálás szívvel vett búcsút a távozó fölséges vendégektől szept. 1-én városunk minden rendű és rangú lakója, de a legnagyobb hálára épen a mi intézetünk érezte magát kötelezve, mert a bölcs itéletű királyné csekély alapítványi összegünket ez úttal 12000 frttal toldotta meg; az akadémiai épület fölemelésére pedig 1000 darab aranyat rendelt. A távozáskor a szintén jelenlevő rendfőnököknek s a mellette álló rendtagoknak szívére kötötte, hogy iparkodjanak az ifjúságot jámbor erkölcsökben nevelni, többször ismételvén e szavakat: »commendo vobis juventutem.«

Ekkor, 1764-ben vetette meg az alapját a nagy ki-

rálné annak a nyilvános philosophiai cursusnak, melyről már fentebb tettünk említést; s mivel akademia nevet adtak neki, úgy látszik már akkor magasabb tanfolyamra is gondoltak. Legalább erre mutat a bíboros főpapnak Tapolcsányi rendfőnökhöz intézett fölszólítása, melyben ettől egy alkalmas tanerőt kér a hazai jog tanszékének ellátására. Azonban semmi nyomát nem találjuk tovább annak, hogy voltaképen mi akadályozta meg e tanszék felállítását; hacsak azt nem tekintjük okul, hogy az ekkor már szép fejlődésnek indult Convictus Nobiliumra fordította inkább figyelmét a nagylelkű főpásztor.

Egyébként pedig az ifjúság száma folyton növekedőben levén, gondoskodnia kellett a házfőnöknek az épület kibővítéséről is. Így történt, hogy a Berkes-féle ház folytatásaként Szélesy Gábor házfőnök, az 1765. év tavaszán megkezdte az építést azon a telken, melyet a bíboros főpásztortól 300 frton vett meg. Ennek az épületnek a fő rendeltetése az lett volna, hogy a Convictust is magába foglalja, azért az alapkö letétele május 25-én nagy ünnepséggel ment végbe. A suffraganeus püspök, Salbeck Károly végezte az ünnepies szentmisét s ezután elhelyezték a keleti szögletbe a szokásos emléklapot rejtő pléhdobozt; Keszthelyi László convictusi tanár készített ékes ünnepi beszédet, melyet Laczkovics György convictor mondott el; s végre Thumár Henrik, gymnasiumi ének- és zenetanár, növendékeivel oly szép oratoriumot produkált, hogy az összes vendégeket rendkívül meglepte; az előadott darabot a műértő püspök-helyettes magával vitte, a növendékeket pedig megjutalmazta.

Így az alapkö már le volt ugyan téve, de az építés 4 kömívessel meglehetősen lassan folyt mindamellet, hogy a bíboros főpásztor az anyagot, u. m. meszet, követ, téglát és cserepet azon az áron engedte átadni a házfőnöknek, a mennyibe az uradalomnak került; Rudnyánszky József

dukai földbirtokos, társházunk régi jóakarója pedig az építéshez szükséges anyagok összehordására egypár erős bivalyt ajándékozott.

Míg az építés a költség szűkes volta miatt nagyon lassan haladott, az alatt a Convictus életében is tetemes fordulat állott be.

Hogy azonban megérthessük e változást, szükséges elmondanunk egyet-mást a Convictusra vonatkozó előzményekből is, habár annak története nem is tartozik szorosán a gymnasiuméba, mert később egészen független kormányzattal bírt; noha a kölcsönös érintkezés, egymás kisegítése sat. állandóan fenmaradt a két intézet között.

* * *

Az a rendkívül meleg érdeklődés, melyet a nagy Migazzi bíboros herczeg-érsek tanusított általában az iskolaügy, de különösen a váczi gymnasium iránt, szülőoka volt annak is, hogy a főpásztor nem elégedett már meg avval, hogy amikor csak tehetette, meg-meg jelent az előadásokon és a productiókon, hanem elhatározta magában, hogy állít egy olyan intézetet is, a hol néhány elárvelt, vagy elszegényedett nemes ifjú nyerjen teljes anyagi ellátáson kívül, a gymnasiumi tantárgyakban is rendes oktatást; ez utóbbit ugyan egyelőre még a gymnasiumban, míg odahaza csak mintegy correpetitorokként szerepeltek a felügyelettel megbízott piaristák, kiket Tapolcsányi Gergely rendfőnök bocsátott a bíboros főpásztor rendelkezésére 1762. évi november hó elején. Ezek voltak t. i.: Fett Joachim, kit az új intézet vezetésével bíztak meg, a másik Perczel Imre, ki akkor már széleskörű ismereteiről volt híres és később, mint nagy érdemekkel diszlő rendfőnök szerepelt; ezekhez járult még kisegítőképen Seitz Antal clericus is.

Lakásul hamarjában a püspöki uradalomnak egyik, eddig tiszték által használt épületét rendeztette be, hogy már az 1762—3. iskolai évet ott kezdhessék meg. De ezen kívül ellátta az intézetet szabályzattal is, melynek előszavában ezeket mondja a gondos főpásztor »... És mivel az ifjuság helyes képzése a tapasztalt és jó tanítók igyekezetétől és éberségétől függ, azért a mi (kegyesrendi) papjainkat, a kiknek tanítása tudniillik egyenesen az ő alapítójuk kegyes szándéka szerint a növendékek jámbor vezetésében áll, rendeltük, és ezen collegiumunk kormányzását az ő gondjaikra bíztuk, azon reményben, hogy mit sem fognak felhasználatlanul hagyni azokból az eszközökből, a mik a növendékeknek előadandó tantárgyak helyes és gyümölcsöző eredményét biztosítják. A mit az ő működésök után annál biztosabban remélünk elérhetni, minél ismeretesebb és világosabb előttünk a tudományok előadásában való szorgalmuk.«

A convictus első növendékei ezek voltak: Csató Ádám, Luby Károly, Szántó Antal, Fridetzky Károly, Bacs-kádi Bálint, Nagy Károly, Bori Antal, és Tapolcsányi Ábel, ez utóbbi azonban február hóban kilépett az intézethől s helyét Horváth Antal foglalta el.

Mondanunk sem kell, hogy a bíboros főpásztor illustris helyettese, mint a convictus rectora, lehetőleg ünnepies beiktatást rendezett. A rend részéről ekkor Perczel Imre mondott pompás beszédet.

A mi hiány pedig ezután mutatkozott, azt mind be szokták jelenteni a főpásztornak, a ki úgy az anyagiakban, mint a szellemiekben iparkodott a fölmerült szükségleteken segíteni.

De igyekeztek is meghálálni a jótékonyságot azzal, hogy valahányszor Migazzi Bécsset elhagyva városunkat szerencsétlente látogatásával, mindannyiszor kedveskedtek neki az itteni tanintézetek egy, vagy több színi előadással, melyeket t. i. a nagy jótévő szerfölött kedvelt. Így midőn 1766-ban

januártól egészen márczius 15-ig tartózkodott nálunk, előadták az ő convictusában Keszthelyi tanítványai Plautus Epidicusát; Mohoritz tanítványai pedig »Saul megtérést.« A gymnasiumban Holli tanítványai Plautus Pseudolusával léptek föl, s ugyanott nagyszámú és magasállású vendégek előtt tartott az egész physicából disputatiót Perczel Imre, kinek két jeles tanítványa volt a defensor, t. i. Benitzky János és Jelenfy Ignác.

Hogy a tapasztalt eredménnyel nagyon meg volt a kegyes főpásztor elégedve, azt nemcsak szóval nyilvánította ki, hanem bizonyította azzal is, hogy azonnal több physical eszközzel ajándékozta meg az intézetet, melyek közt volt villamgép és egy légszivattyú, hozzátartozó 13 darabbal felszerelve. Valószínű, hogy a régiségtárunkban látható őt, különböző időből származó légszivattyú közül épen az az igen érdekes, 1755-ben készült szivattyú az ő ajándéka, melyet a mostani országos kiállításra is felküldtünk. Ajándékozott ekkor még több philosophiai művet is.

A szabályzathoz, melyet convictusa számára előírt, nem sikerült hozzájutnunk, valamint a tanítás módszerét és anyagát is csak sejtenünk lehet a convictusban működő tanerők munkakörét jelölő feljegyzésekből; így például az 1766. évben a munkakör ez volt:

»In Collegio Cardinalitio.

P. Ladislaus Keszthelyi, praefectus collegii nobilium, professor logicae, metaphysicae et matheseos, instituet nobiles in lingua *gallica*, curabit ut methodus tradendarum litterarum observetur.

P. Tobias Mohoritz, professor rhetoricae et poeseos, *juata leges ab eminentissimo principe Cardinali constitutas*, instituet nobiles in doctrina christiana et lingua *germanica*, oppugnator philosophorum.

P. Stephanus Pálya, professor synt. et gram. instituet nobiles in lingua *hungarica* et scriptura elegantiori

juxta methodum praescriptam, oppugnator philosophorum et exhortator studiosorum.

Cl. Joannes Jenovay, magister inferiorum classium *juxta methodum constitutam* instituet suos in arithmetica et scriptura, adjutor institutoris linguae germanicae et doctrinae christianaе.

Láthatjuk tehát ebből a följegyzésből is, hogy a gymnasiumi rendes tárgyakon kívül tanították a Migazzi-convictusban a magyar és német nyelvet s ezen fölül még a francziát is. És a bíboros főpásztor rendszere állandó is volt a convictusban mindaddig, míg ez a »szegény nemes ifjak convictusa« át nem változott Theresianummá, a mi 1767-ben következett be.

Erről a változásról társházunk egykorú történelírója röviden ezeket mondja: a folyó év márczius havában sz. József napja után érkezett meg városunkba a bíboros főpásztor s azt az örvendetes üzenetet hozta, hogy a királyné ő felségének szándékában van Váczon convictust alapítani, a melyben évenként 20 nemes ifjú királyi költségen nyer majd jó nevelést és oktatást a piaristák vezetése alatt, s a felség nevével Theresianumnak fogják nevezni.

Orosz Zsigmond rendfőnök azonnal tárgyalásba is bocsátkozott a bíboros egyházfejedelemmel a convictusban alkalmazandó piaristák számáról és a helyiségről, a melyben a convictust már a következő iskolai évben meg lehetne nyitni. Mivel pedig ilyen hely egyáltalán nem állott rendelkezésre, a Szélesy Gábor házfőnök által megkezdett épület még mindig nem készült el, de meg szűk is lett volna ily intézet befogadására, új épületet emelni meg már nagyon alkalmatlan lett volna, azért a bíboros főpásztor, vezéreltetve ama nagy szeretetivel, melylyel a magyar nemzet iránt viseltetett, elhatározta, hogy saját

püspöki residentiáját fogja átengedni e célra, ha ő felségének nem lesz kifogása ellene.

Amint a bíboros egyházfejedelem a húsvéti ünnepekre Bécsbe visszatért, azonnal megtette a szükséges lépéseket ő felségénél, s nemsokára örömmel tudatja a piarista rendfőnökkel, hogy váczi residentiájának a Theresianum czeljaira való berendezésébe ő felsége beleegyezését megnyernie csakugyan sikerült.

E kellemes hírre már július hó végefelé a rendfőnök is Bécsbe sietett, hogy átnyújtsa ama köszönő, ékes föli-ratot, melyben a nagy királynénak a tudományos intézetek és a magyar ifjuság iránt eddig is tanusított anyai szeretetét magasztalja, a piaristákkal éreztetett nagy kegyességét dicsőíti s egyúttal hódolattal kéri, hogy a váczi Theresianumot bizza teljesen a piaristák vezetésére, még pedig ugyanazon jogokkal, a melyekkel a bécsi Theresianum bír; továbbá kegyeskedjék ezt az elhatározását alapítólevéllel is megerősíteni. A nagy királyné mindezen kérést teljesítette s abbeli reményének adott kifejezést, hogy a nemes ifjaknak a jó erkölcsök és hasznos ismeretek elsajátításában tanusított igyekezete, nem sokára nagy örömet fog neki szerezni. Még némi intézkedést tettek a convictorok ruházatára vonatkozólag, azután megállapították, hogy az ünnepies megnyitást 1768. évi május 13-ára, mint ő felsége, a királyné születése évforduló napjára hagyják. Addig is úgy intézkedtek, hogy az iskolai évet már nov. 2-án megkezdhessék; s ezért a rendfőnök kinevezte a collegium rectorává Tuschleitner Kajetánt, kinek vezetése mellett Schwartzel Gliczér, a philosophiának jövendő tanára, és Lutzmeyer Vazul clericus, az alsóbb osztályok vezetője, el is foglalták a volt püspöki palotát, magukkal vivén oda Haller József grófot és Almássy Ignác phycusokat, továbbá Fogarasy Gábor, költészeteki osztály tanulót, néhány más tanulóval együtt. Így

lett a Migazzi alapította convictusból váczzi Theresianum.

Később azonban a püspöki palotából, — a mostani kir. siketnéma-intézetből — ki kellett költözniök, miután a M. Terézia által, az akademia-épület emelésére a piaristáknak adott 1000 darab arany fölött olyaténképen egyezkedtek, hogy az akademia számára eddig emelt rész legyen a piaristák tulajdona, az ezer aranyat azonban fizessék vissza s fordítsák az új Theresianum collegium berendezésére. Ez az épület a mostani kir. fegyintézet felső szegletének helyén emelkedett; ezért nevezi ma is a nép e szomorú intézetet »konvik«-nak.

Az elhelyezkedés után az intézetben megindult a nemes ifjak nemes munkája teljes erővel, igaz lelkesedéssel, úgy hogy még ugyanazon 1768. évi szeptember hóban Horányi Eleknek, a piaristák egyik kitünőségének vezetése alatt, az egyetemes philosophiából ünnepi vitatkozást tartott Mária Terézia királyné tiszteletére török-szentmiklósi Almásy Ignác. E kiváló jellességű ifjút, különösen a bölcsélettanban tanusított kitarló munkásságáért, a királyné nevében, maga Migazzi cardinalis díszítette föl a legfőbb kitüntetés jelével, az arany nyaklánczezal.

És haladt aztán tovább a munkálkodás a legnagyobb kitarással egész 1784-ig, a midőn egy császári rendelettel Magyarország összes convictusait, köztük a váczzit is feloszlatták. Pedig, hogy hasznos munkát végeztek, azt legkivált abból következtethetjük, hogy az intézet évről-évre gyarapodott tanerőkben ugyannyira, hogy 1782-ben, a mely évről szóló familia épen kezünk ügyébe esik, már 16 áldozópap, 4 rendi növendék s 1 rendi segédtárs fáradozott az intézet nemes céljainak megvalósításában.

A betöltött munkakör feltüntetése czéljából közöljük ezt a familiát, a mint következik:

»Familia Collegii Regii Theresiani Vaciensis.

R. P. Josephus Cal. Königsacker, rector, director localis studiorum et scholarum.

P. Adrianus Kiss, vicerector, pro-director studiorum et scholarum.

P. Alexius Némethy, praefectus Spiritus et comitum Sztáray.

P. Florianus Dom, professor architecturae.

P. Marcus Dományi, praef. heruli B. Orcziani.

P. Raphael Szala, professor physicae, praef. comitis Korniss, doctor Phil. in univ. Bud.

P. Aloysius Ettinger, Architectus eminentissimi Cardinalis.

P. Leonardus Vildt, missionarius castrensis I. legionis Karolianae ordinis pedestris.

P. Joannes Jankovics, professor historiae pragmaticae, praefectus herulorum Fekete et Jankovics.

P. Joachimus Huber, prof. human. II. anni praef. comit. Keglevics et nob. her. Kállay.

P. Ludovicus Zimányi, prof. logicae, matheseos et architecturae ad structuras aeconomicas applicatae, doct. phil. in Univ. Bud.

P. Joannes Klohommer, prof. human I. anni, praef. herulor Almásy.

P. Josephus Ferenczy, praef. herulorum Szent-Iványianorum.

P. Antonius Miller, praef. comitis Hrsán et heruli Burián.

P. Michael Precs, praef. et correpetitor nobilium in camera S. Theresiae.

P. Hermenegildus Grizl. prof. III. class. gram., praef. comitelli Kinszky et heruli Eröss.

Cl. Franciscus Rosenpacher, prof. II. gram.

Cl. Carolus Melczer, prof. I. class. gram.

Cl. Georgius Sándor. praef. et correpetitor in camera S. Christofori.

Cl. Josephus Schmelczer, prof. candidatorum gram.,
praef. heruli Okolicsányi.

Fr. Paulus Böhm, operarius professor, oeconomus
collegii.

Ime, a nagy királynénak a magyar nemes ifjak iránt
tanusított valóban királyi és igazán anyai gondoskodása!

Mint láthatjuk, majdnem minden convictornak külön-
külön felügyelőt, egy-egy csoportnak külön correpetitort
rendel. Csak is a convictus életének elején és végén
járnak be egy ideig a gymnasiumba; így 1767-ben 3 phy-
sicus és 6 logicus, a következő évben pedig Horányi
Elek vezetése alatt 2 physicus (gr. Haller József és Almásy
Ignác) és 6 logicus a gymnasiumban hallgatja az elő-
adásokat. Sőt még tovább is bejártak a physicusok és
logicusok a nem csekély távolságra eső convictusból, a mi
különösen a téli időszakban kellemetlen lehetett úgy a
vezető tanárookra, mint a convictorokra. A bajon úgy ipar-
kodtak segíteni, hogy egy ideig a gymnasium physicus-
tanára a csekélyebb számú külső tanulókkal bejárt a
Theresianumba, majd meg ott nyert a tanár szállást és
teljes ellátást is. Később, a kegyes királyné újabb rendel-
kezése után, nem szorult már a convictus e tekintetben sem
a gymnasiumra, mint azt a fentebb közölt familia munka-
köréből megérthetjük.

Azonban II. József császárnak 1783. év deczembe-
rében kiadott rendelete, a szép virágzásnak indult intézetet
egy csapással megsemmisítette; és pedig oly kíméletlen
hirtelenséggel, hogy a távolabb lakó szülőknek, a zordon
időjárás miatt módjukban sem állott, gyermekeik kellő el-
helyezésről azonnal gondoskodni.

Segített e bajon is az ifjúságnak eddigi nagy párt-
főgója Migazzi bíboros, kinek rendeletére a Theresianum
utolsó rectora, Pállya István, 12 convictorral menedék-

helyet talált a szülők további intézkedéseig, a piarista háznak
ama részében, melyet a kegyes főpásztor azelőtt három
évvel fejezett be s az 1782-diki nagy káptalanunk alkal-
mával bocsátott a rend tulajdonába.

Ez volt vége az önzetlen ifjúságbarát, bíboros egyház-
nagy által az ország javára megkezdett, s a feledhetetlen
emlékű kegyes királyné, M. Terézia által, oly fejedelmi
bőkezőséggel tovább fejlesztett nemes intézetnek.

De nemcsak a convictusokat érte halálosan ama
dermesztő hatású rendelet, megérezték azt és sok ideig
sínlődtek miatta a többi tanintézetek is valamennyien.

Mert valamint hasztalanul fejtettek ki annyi igyekezetet
a convictusok létesítői, berendezve azokat a kor minden
követelményeinek megfelelően; úgy látszik, hiába fára-
doztak azok is, kik a gymnasiumokat alapították, sok
szükséget elszendve, száz bajjal megküzdve gyarapították,
majd meg összes szellemi erejüket reá áldozták: mindezt
semmi tekintetre sem érdemesítette II. Józsefnek alapjában
— engedjük meg — jó szándékú, de eredményeit tekintve
teljesen elhamarkodott és így elhibázott intézkedése.

Nagy szellemi veszteséget okozott már az is, hogy
az idő és viszonyok kedvezőtlen volta miatt gymna-
siumunkban 1775-ben, alig tíz évi fennállása után meg-
szűnt a philosophiai két felsőbb osztály; majd meg az
1777-ben életbelépett új tanterv szállította le az eddigi hat
osztályt ötre, úgy hogy már közel jutott csak az imént is
népes intézet a megsemmisüléshez különösen akkor, mi-
dön József császár egyéb országosan romboló intézkedései
közt nem hederítve a tulajdon jogra, összes épületeinkből is
kiparancsolt bennünket.

A dolog úgy történt, hogy a készülöben levő török-
háború már jóval előre vetette sötét árnyékát a császár

váratlan megjelenésében a dunamenti városokban, tehát Vácson is, hol érdeklődéssel tekintett meg minden nagyobb épületet, melyet t. i. a háborúviselés céljaira alkalmasnak vélt.

Fájdalom, ezek közé tartoztak a mi épületeink mind, ideértve magát a templomot is. Midőn a rendfőnök kíséretében sorra vizsgálta az épületeket, a már üresen álló Theresianumnál azt a megjegyzést tette, hogy »lehetséges, hogy ez ismét visszajut a piaristák kezére;« a miből ugyan semmi sem lett. Mostani házunk megtekintésekor kifogást tett az ellen, hogy a keleti szárnyat eddig még ki nem építettük. Conradi Norbert rendfőnök a szükséges pénz hiányát hozta föl okul, mire ő csak mosolygással válaszolt.

E magas látogatásnak csakhamar keserves következményei is lettek, mert már 1785-ben június 17-én megjelentek a királyi biztosok, kiknek feladata volt, a sz. Domonkos-rendieket házukból haladéktalanul kiharancsolni, a piaristákat pedig az osztályokkal együtt az ő helyökre áttelepíteni. Hogy mily lesújtó volt e rendelet mindkét szerzetes ház tagjaira, azt elképzelni igen, de szavakban kifejezni alig lehetséges; mert hiszen egyik fél sem szolgált reá ily kegyetlen elbánásra. A dominikánusok kénytelenek voltak mindent, a mit hosszas takarékoságuk, vagy a jötevők kegyes adományozása útján szereztek, néhány óra alatt, minden kártérítés reménye nélkül elhagyni. Mi piaristák pedig nyertünk annyi kegyelmet, hogy augusztus hó vége felé összes ingóságunkat és iskolai szerelvényeinket áthurczolhattuk a mi téres telkünkről, czélszerűen berendezett, vagy könnyen berendezhető épületünkbe, a dominikánusoknak monasticus célokra épült szűk helyiségeibe, hol sem a tanárok, sem pedig az osztályok elhelyezésére alkalmas szobák nem állottak rendelkezésünkre; de vigasztaltak bennünket azzal,

hogy száműzetésünk csak a háború befejeztéig, tehát legfőlebb egy évig fog tartani.

E vigasztalást azonban csakhamar a legkeserűbb fájdalom fojtotta el a piaristák szívében, midőn látniok kellett, hogy nap-nap mellett mint tűnnek el a csinos templom ékességei, mint ütök dobra egymásután az oltárokat és oltárképeket, majd a templompadokra és szószékre került a sor, végre még a tornyokat is ellicitálták, s így aztán az egész házunkat a templommal együtt rövid idő alatt kaszárnyává alakították át. Följegyezve ugyan nem találjuk, de elődeink szájhagyománya után tudjuk, hogy szép templomunkat előbb ugyan raktárnak, később azonban már lóistállónak használta a semmi szentet nem tekintő haszonhajhászat. Mentségül talán felhozható volna a háború-okozta kényszerűség; de voltak máskor is háborus idők, pl. csak M. Terézia uralkodása alatt is, azért az Isten házai, a tudományok csarnokai kiméletben részesültek; csak a tatárjárás, a törökidő és a hasznosság elvének minden eszményit alárendelő rideg számítás nem volt hajlandó e hajlékoknak s intézeteknek megkegyelmezni.

Hasztalan volt a nagynevű bíboros minden törekvése, hogy e keserű napokat elhárítsa intézelünktől: az ő érdemei sem nyomtak többé a latban semmit, különösen mióta néhány főpap-társával tiltakozni mert úgy az ország alkotmányát, mint az egyház alapjogait gyökereiben megátadó császári rendelkezésekkel szemben. — Az sem sokat használt már, hogy hívei üdvét annyira szívében viselő főpásztor a piaristáknál még 6 szegény nemes ifjú számára rendelt lakást és teljes ellátást, mintegy kiegészítésül annak a még 1774-ben tett intézkedésének, mely szerint már akkor 6 ifjú eltartására évi díjat fizetett, azzal a föltétellel, hogy ezek az ifjak az istentisztelet alatt a kóruson énekelve segítsenek a növendékpapoknak, neki pedig vásár- és ünnep-

napokon az oltárnál a kispapokkal együtt felszolgáljanak. Ez a magán convictus azonban az 1784-5. iskolai évvel szintén megszűnt.*)

Ilyen jó irányú törekvések más körülmények között nagyon alkalmasak lettek volna az intézet nemes céljainak előmozdítására; de II. Józsefnek más tervei voltak s ezek ellenében szárnyaszegetten hullott vissza minden önzetlen lelkesezés. Nem volt elég, hogy eltörölt a tanuló ifjak közt eddig fennállott minden vallásos társulatot és áhítatgyakorlatot, de meglazította a fegyelmi szabályokat és rendeleteket is. Ezen fölül megszüntette azt a jó szokást, hogy a szegény és érdemes tanulók fölsegítésére az ifjak maguk közt gyűjtést rendezhettek; végre pedig elrendelte a tandíj-fizetést, még pedig az akkori időkhöz mértén elég nagy összegben; mert a gymnasiumi osztályokban 6, a philosophiában 9 s a jogon 15 frtot kellett fizetni. Mondanunk sem kell, hogy gymnasiumunk népessége ezek következtében oly rohamosan apadt, hogy II. József uralkodásának végső évében 1789—90-ben az 5 osztályban már csak 116 tanulónk volt összesen.

De nem is csoda, ha ennyire lepadt az ifjuság száma mikor úgy is alig volt lehetséges többet befogadni azokba a szűk czellákba, melyekben álló tíz éven át a mártíromsággal határos szenvedésesen kellett keresztül mennie

*) Mészáros F. dr. »A magyar országi kath. gymnasiumok története« cz. művében azt állítja, hogy »Ugyanezen tápintézet (Váci Teresianum) részére gr. Migazzi bíbornok, mint a váci püspökség administratora ezen püspökség jövedelméből 800, azonfelül 12 nemes ifju neveltetésére 2000 frt évi jövedelmet alapított, mely II. József cs. által 1781-ben nyert szentesítést.«

Ez az állítás aligha tévedésen nem alapszik, mert az egykorú számadásokból úgy látjuk, hogy a Migazzi által eltartott 12 nemes ifju nem volt theresianumi convictor, hanem a piaristák házában nevelték őket; és pedig 1774-től 6 ifju után fizetett a püspöki urodalom a piarista háznak évenként 815 frtot, ebből esett egy évre egy ifju élelmezésére 60 frt, ruházására 40 frt, a praefectus eltartására 150 frt, ennek tiszteletdíja 25 frt, a szolgára 40 frt. 1782-től 12 ifju után járt a főttebbi összegeknek kétszerese körülbelül, mert ezt már nem találjuk elég pontosan följegyezve. Ennek a kétszeres összegnek felel meg a mai váci püspöki — egy 150 éstizenkét 120 frtos — ösztöndíjak összege.

úgy a tanárnak, mint a tanítványnak; mikor még azok az osztályok voltak boldogok, melyek a kívül bérelt helyiségekbe jutottak! — Mekkora lelkierőnek kellett ama nemes elődökben lakoznia, hogy a keserőségek eme nehéz napjaiban össze nem roskadtak! Mily nagyfokú munkásságot kellett kifejteniök, hogy ily zilált és ellenséges viszonyok közt tanítványaikkal még eredményt is tudtak felmutatni!

Pedig mindezek daczára a munkakedv nem lankadt el bennök; élénk bizonyosága ennek az is, hogy a mint a lidércznyomástól megszabadultak, azonnal a régi fürge-séggel fognak a munkához. Így látjuk, hogy 1793-ban báró Splényi Ferencz megyés püspök növendékpapjai számára philosophiai tanfolyamot nyit, s ennek ellátására a piaristák közt keres és talál alkalmas egyént. Igaz, hogy csak egyet alkalmaz, a kinek aztán kötelessége volt évi 200 frt díjért a tanfolyam minden tárgyát előadni, vagyis végzni akkora munkát, a mekkorára rendes körülmények között négyen szoktak vállalkozni. Ennyit fizetett t. i. az egyházmegye a kegyesrendi ház pénztárába a philosophia tanárának ellátására és ruházatára.

E közben az új házfőnök, Pállya József minden követ megmozdított, hogy régi tulajdonunkba visszajuthassunk; de mivel előbb csak nagy költséggel lehetett az agyonrongált épületet lakhatóvá tenni, azért húzták-halasztották a munkálatok megkezdését az állami megbizottak a meddig csak lehetett. Voltak ugyanis a piaristáknak is ellenségeik, ezek közt főleg Szerdahelyi referens és mások, a kik sokallották az 5326 frtot, mint a mennyibe az összes épületeink helyreállítására — a templomot is beleértve — került volna.

Azok pedig, kik különben teljes jóindulattal viseltettek ügyünk iránt, más-más oknál fogva nem siethettek segítségünkre. Így történt, hogy az egyházmegye jeles főpásztora, báró Splényi Ferencz is, mielőtt társházunk belső udvarán még a buzgó Szélesy rectora alatt meg-

kezdett szárnyépület befejezéséhez a megígért tetemes segítséget megadhatta volna, rövid szenvedés után az 1795. évi decz. 22-én az Urban elhunyt. De míg őszinte bánattal gyászoltuk a boldogok honába költözött jóakarónkat, az isteni Gondviselés rendelt más jötevőket, kik a megkezdett, sok gond és fáradság között folytatott építkezést lassan bár, de mégis közelebb juttatták a befejezéshez.

E jötevők sorában hálás szívvel említjük Laffcsák János székesegyh. kanonokot, ki 200 frtot, Belkovic István kisprépost-kanonokot, ki 50 frtot adott Isten házának fölékesítésére. Nem hallgathatjuk el Midlarcsek György mácsai plebános nemes tettét sem, ki az 1785-diki liczi-táczió alkalmával templomunkból megvette kal. sz. József oltárát a sz. alapító képével együtt, melyeket most minden kártérítés nélkül visszaadott; ugyanazon alkalommal visszavásároltuk sz. Dismas oltárát és képét is Berczelről; majd meg a sz. József oltárát és képét kaptuk vissza N.-Kátáról Thúri Pál plebános közvetítésével, a ki még 100 frtot is ajándékozott az oltár felállítására. Ugyancsak nagy hála kötelezte házunkat Laffcsák János székesegyházi kanonok azzal is, hogy 1798-ban 400 frt adósságunkat engedte el, csak azt kötvén ki, hogy a 4-ik mellékoltárt nepom. sz. János tiszteletére állítsuk fel. Főlemlítjük még a többi közt nemes Nógrádvármegyének e két évben az építkezéshez való hozzájárulását 100—100 kocsi és ugyanannyi kézi napszámmal; nem különben Morlin Ádám, püsp. uradalmi kasznárt, ki saját fogatával több napon át segített az épületanyagok összehordásában.

E kettős munka, t. i. a Dezericzky-féle, a belső udvart két-felé osztó rozszant épületnek eltávolítása, a többi régi épület helyreállítása és a kerthe néző, a régi főépülettel párhuzamosan haladó új résznek továbbvitele és befejezése rendkívüli gondokat okozott Pállya József házfőnöknek, különösen addig, míg sok utánjárásra beleegyezését adta a Helytartó-

tanács, hogy régi jogos tulajdonunkba visszaköltözhesünk. Mielőtt azonban a hurczolkodást megkezdették, a szűk körülmények miatt csak szerényen ékesített templomunk fölszenteléséről kellett gondoskodni. E szent ténykedést Zerdahelyi Gábor fölszentelt püspök és vicarius végezte nagy ünneplés között 1796. évi szept. 29-én.

Ezután megkezdődött a sok vesződséggel járó visszahelyezkedés, mely október havában azonban végbement mégis, úgy hogy a következő iskolai évet már a mi kényelmes helyiségeinkben kezdhettük meg; még pedig új intézménnyel kiegészítve, a mennyiben az egyházmegyei növendékpapság részére föllállított philosophiai tanfolyamon ettől fogva már két tanár működött, névszerint Kosztká Mátyás és Benyák Bernát kegyesrendi áldozópapok. De a tanítványok száma is megszorodott a piarista növendékekkel, kik Váczon nyertek alkalmas elhelyezést az új épületben. Így aztán a rend is szükségesnek tartotta, ha a helytartótanács nem sürgette volna is, a tanerők szaporítását s ide küldte még Szablik István és Sárvári Ferencz tanárokat. Sok fejtörést okozott ezen fölül a házfőnöknek a szertárak berendezésének kérdése; de mint más ügyben, úgy ebben is megsegítette őt az, aki a benne bízokat soha sem szokta elhagyni.

A latin auctorok dolgában nem igen volt megszorulva, mert házi bibliothékánk már ekkor eléggé el volt látva classicusokkal, különösen miután épen ezen évben kért könyvei számára nálunk helyet Koppy Károly rendünk egyik legkiválóbb alakja, hies történettanár az egyetemen, kiről Kazinczy úgy nyilatkozott, hogy »örök dísze szerzetének és hazájának.« Különben Koppy oly föltétel alatt adta át könyvtárát, társházunknak, hogy élte végéig évenként fizessen ez neki a használatért 60 frtot, halála esetére pedig teljesen a ház tulajdona maradjon. E könyvgyűjtemény ma is legértékesebb részét teszi 16.000 kö-

tetet magában foglaló házi könyvtárunknak. Physicai eszközökre és rajzmintákra úgy felt szerit, hogy elkérte a rendfőnökétől a tatai társházunkban használatlanul heverő eszközöket, különösen a mechanica-hoz a folyóstelek staticájához és a gyakorlati geometriához tartozókat.

Ekként a berendezkedés nehézségein keresztül esvén, 1797-ik év október havában az új épületet is egészen elfoglalhatták a rend növendékei, s megkezdődtek az előadások úgy a philosophián, mint a gymnasiumi osztályokban, melyekbe már háromszázon fölül iratkoztak a 29 philosophuson kívül, kiket a káptalani vicarius és a seminarium rectora engedelmével vettek föl a püspöki lyceumba.

De alig hogy bejelentettünk a rendes kerékvágásba, 1798-ban már is újabb kellemetlenségek zavarták a rendes ügymenetet. Akadtak ugyanis rosszakaróink, kik jónak látták belénk kötni az ugynevezett Migazzi-tractus miatt, azt követelvén, hogy a rendnek egy tagja, még az igazgató se lakhassék az épületnek abban a részében, hanem az kizárólag iskolai helyiségekül szolgáljon, s hogy szavuknak annál nagyobb súlyt kölcsönözzenek, hivatkoztak bizonyos szám alatt kiadott helytartótanácsi rendeletre, melyben állítólag kimondták, hogy ezen épületrészhez a piarista rendnek semmi köze. Hogy mennyi kellemetlen járás-kelést, ízetlenséget okozott e rosszakaratú áskálódás, elképzelhető; de nagy is volt a megszegyenülése ellenségeinknek, mert végre is napnál világosabban kitünt, hogy hitvány csalással akartak bennünket jogos tulajdonunktól kitudni. Az a rendelet ugyanis, amelyre hivatkoztak, egyáltalán nem is létezett soha; a szám ugyan meg volt de teljesen más, intézetünket távolról sem érintő ügyről szólt.

Hogy pedig a jövőben hasonló fondorkodásnak azonnal elejét lehessen venni, gondoskodott a házfőnök

biztosító okiratról, melyben határozottan ki legyen mondva és kétségbevonhatatlanul el legyen ismerve a kérdéses épületrészhez való föltétlen birtokjogunk. Ezen okiratot pedig az a nagylelkű férfi állította ki, a ki erre a legilletékesebb volt, t. i. maga a még életbenlevő Migazzi bíboros herceg-érsek; hangzik pedig az okirat a következőleg:

»Infrascriptus ad removendum omne dubium, si quod Patribus Piarum Scholarum Collegii Vatzienensis circa aedes, seu Tractum illum, quem ego in Episcopali Civitate Vatzienensi tempore mei Episcopatus in fundo dictorum Patrum versus Forum Ecclesiae Cathedralis propriis meis expensis aedificavi obmoveri contingeret, praesentibus testor, et declaro; Quod ego nunc dictum Tractum non saltim in proprio Patrum Piaristarum Collegii Vatzienensis fundo, sed et pro iisdem Patribus aedificaverim — quodve in ipso eodem fundo jam antea per ipsos Piaristas, eorum quippe Rectorem P. Gabrielem Szélesy exstruendis aedibus manus admota fuerit, ego vero inchoatas has aedes propriis meis impensis ad perfectum statum perduxerim et Anno 1782, iisdem Patribus Piaristis Collegii Vatzienensis donaverim. Datum Viennae 10-a Augusti 1798. C. Calis a Migazzi m. p. (L. S.)

Ezen eredeti okiratot, melyet váczai társházunk levéltárában őrizünk, sietett a rendfőnök előbb ugyan József főherceg-nádornak magauúton, majd a Helytartótanácsnak hivatalosan is bemutatni, kérve ennek alapján a királyi végzést a tulajdonjogot illetőleg, melyet nem sokára meg is nyertünk. Ez a rendi levéltárban van elhelyezve. Hogy nem volt fölösleges erről az okiratról eleve gondoskodni, mutatja az is, hogy alig tíz év múlva, Kámánházy László püspöksége alatt ismét jónak látták ezt az ügyet bolygatni, a midőn azonban már röviden végezhetünk, a biztosító iratot előmutatván. Sőt még később is föl-fölmerült intézetünknek eme tengeri kígyója, s ha egyebet

nem, de boszuságot okozott eleget a legújabb időben is; mintha az emberek egyáltalában nem bírnák elolvasni és megérteni a főbejárat fölött levő kőbe vésett, elég lapidaris föliratot, mely így szól:

»Partem Hanc Aedium Eminentissimus Cardinalis Christophorus de Migazzi Anno 1781 Perfecit, Anno 1782 Scholis Pius Donavit.«

Mindezen kellemetlenségek daczára a tanításban nem volt fennakadás, sőt fokozottabb tevékenységre ösztönözte a rend tagjait az a méltánylás és bizalom, melyet a közönség részéről tapasztalt, mert az 1798. év november havában az 56 philosophussal együtt már ismét meghaladta tanuló ifjuságunk száma a 400-at.

De megnyugtató méltányosság nyilvánult a piarista rend iránt a legfelsőbb körökben is, még pedig olyan esetekben is, a midőn alig mertünk ilyesmit remélni. Ilyen volt az is, hogy egy 1795. jun. 30-án kelt királyi rendelet, a rendet elhagyó tagoktól azért, mert a rendi előjárók tudta nélkül Rómában kieszközölt fölmentvényt a királyi placetum elnyerése végett fölterjeszteni elmulasztották, megadva utólagosan kegyelemből a placetumot, megvonta a végrendelkezés jogát úgy, hogy hagyatékukat — haláluk esetére — három egyenlő részre kellett osztani; az egyik rész illette a rokonokat, a másik a szegényeket, a harmadik rész pedig annak a piarista háznak jutott, melynek az illető utoljára tagja volt. Fölemlítettük ezt az esetet már csak különösségénél fogva is, meg azért is, hogy az így büntetett tíz expiarista között, kik ama rendeletben névszerint föl vannak említve, ott találjuk a magyar tudományos irodalom büszkeségét, a nagy Révay Miklóst is.

Még nagyobb mértékben nyilatkozott meg rendünk iránt a bizalom akkor, midőn a kezünkön levő 25 gymnasium ellátására, a rend nagy szegénysége miatt tovább

már nem vállalkozhatott, s mintegy utolsó mentő deszkaszálhoz, az 1802-iki országgyűléshez fordult a rend kormánya segítségért. E lépésnek meg is lett a sikere, »mert a karok és rendek egyhangulag elhatározták, hogy azt a rendet, mely a legszerencsétlenebb időkben egyedül húzta az igát s viselte a terheket s mely most nagy szegénysége miatt a bukás szélén áll, közös szavazattal fogják Ő Felségének ajánlani további fentartásra és jobb dotációra«.*)

Addig is tehát, míg a rendre általában s így az egyes társházakra a bizton remélt jobb idők bekövetkeznek, a legtöbb esetben kölcsön vett pénzekből tengettük életünket; így olvassuk a váczai társház naplójában, hogy 1803-ban a házfőnök már másodízben folyamodik a kir. kamarához 1030 frtnyi tartozás elengedéseért. Majd pedig az egyes jötevőkhöz fordultak segedelemért; így találjuk a naplóban több helyen följegyezve a kisebb-nagyobb adományokat, melyekkel részint egyesek, részint uradalmak siettek a piaristák megmentésére, majd készpénzzel, majd gabonaneműekkel s egyéb háztartáshoz szükséges kellékekkel.

De a legeredményesebb lépés az országgyűlés ajánló fölterjesztése után az volt, melyre 1804. márczius 14-én határozták el magukat a rend előjárói, t. i. hogy felküldik Bécsbe Ő Felségéhez Egerváry Ignác pesti és Bolla Márton váczai házfőnököket azzal a megbízással, hogy a rendek javallatára megígért összeget sürgetőleg kérjék; a mit különösen a mi egykori igen hálás tanítványunknak, Almásy Ignác consiliariusnak tanácsára bátorkodtak megtenni márcz. 21-én, még pedig előbb élőszóval ecsetelték a rend nyomoruságos helyzetét, majd meg írásba foglalt kérvényt nyújtottak át a királynak, hangsúlyozván ebben,

*) Takács, A bpesti kreni főgymn. tudositványa.

hogy az ígért segítség biztos reményében már a szokottnál több noviciust is vettek föl, a kiket tovább nevelni és táplálni nem bírnak. Az uralkodó latin nyelven, kegyesen ezeket válaszolta: »Tudom, hogy szükségét szenvedtek és segedelem nélkül magatokat fenn nem tarthatjátok; én azonnal segítségtekre leszek, mihelyt a tanulmányi alap állásáról szóló kimutatást megkapom. Hogy a szokottnál több noviciust vettetek föl, azt jól tettétek, csak vegyetek föl még többet; lesz reátok gondom, mert a ti rendetek a közjóra nézve hasznos és szükséges.«*) E nagyon biztató királyi nyilatkozat után akár rögtön vissza is térhettek volna a mi követeink, de a legfelsőbb körökben jártas és tapasztalt volt rendtársaink, Frey Ferencz és Majer Ferencz, kik akkor mint világi papok, főúri családoknál nevelősködve, állandóan Bécsben tartózkodtak, azt tanácsolták, hogy járják be még a befolyásosabb főbb hivatalnokokat, mert ezek gyámolítása nélkül aligha fog ügyünk előbbre haladni. Így jelentek meg küldötteink gr. Pálffy Károly cancellárnál, Rosos Pál, Lányi József, Gyürky István, Bedekovics Ferencz, Almásy Ignác consiliariusoknál, illetve referenseknél, kérve őket ügyünk támogatására, a kik ezt készségesen meg is ígérték. A legbuzgóbb jóakarónknak azonban Somogyi consiliarius mutatkozott, a ki nemcsak arra figyelmeztette az eljáró két piaristát, hogy mit tegyenek alattomban működő ellenségeink áskálódásainak kijátszására, hanem valódi jóbaráthoz illően föltárta az ellenünk felhozott vádakát s azon hibákat is, melyeket jövőben okvetetlenül el kell kerülnünk, ha czélt akarunk érni.

Hogy a nyert utasítások nyomán helyesen jártak el a rend küldöttei, mutatta az eredmény, mely szerint a rend további fenmaradása céljából, a kegyes király már 1804-ben 32000 frt. évi segedelmet utalványozott ki a

*) Bolla egykorú naplójegyzete.

kath. tanulmányi alapból. Három év múlva, vagyis 1807. jul. 10-én pedig megkapta a piaristarend a fehérvári custodiatusi birtokokat, melyek nélkül az egyes házak csekély alapítványa miatt fenn nem tarthatta volna magát.

Rendünk ezen általános ügyeinek ismertetésétől térjünk már vissza gymnasiumunk magán dolgaira.

Ezek között érdekesnek tartjuk fölemlíteni a Helytartótanácsnak azt az 1796-ban kiadott szigorú rendeletét, mely szerint a váczai magán lyceum tanárai is kötelesek ezentúl az egyetemen megszerezni a képesítést abból a tudományágból, melynek előadására vállalkozni akarnak, az igazgatót pedig szorosán kötelezi minden egyes változás esetén, az erre vonatkozó jelentés megtételére. Ugyanezen év októberében még egy másik felhívást is intéz a helytartótanács a váczai társház főnökéhez, t. i. hogy tegyen jelentést arról a változásról, mely beállott a rend philosophiai cursusának N.-Károlyból Vácra történt áthelyezésével; hogy kik a tanárok, s milyen jogosítvánnyal bírnak, és hogy alkalmasak-e a megállapított rendszer szerint tanítani?

E két rendeletből is eléggé kiviláglik, hogy az állami felügyeletet ebben az időben ugyancsak szigorúan alkalmazták még a magánintézetekben is. De nem csekély gondot fordítottak a rend előljárói is ennek az intézetnek kellő színvonalon való tartására; legalább erre enged következtetni a Pállya István rendfőnöksége alatt váczai társházunkban 1800. évi apr. 18-án tartott canonica visitatio jegyzőkönyvének 2. pontja, melyben elrendeli a rendfőnök, hogy az architecturát és a rajzolást, mint igen hasznos tudományt philosophusaink valamennyien kötelesek tanulni.

A rendfőnökök különben kivétel nélkül szoros kötelezőségeket ismertek a philosophus növendékek vizsgálatain megjeleneni, s a tapasztalt esetleges hiányokat lehetőleg minél előbb pótolni, a jelesebb növendékeket még

nagyobb tevékenységre buzdítani s a doctoratus megszerzését szívökre kötni, igérve nekik minden megkivántató segédeszközt, melyekkel ekkor már meglehetősen el volt látva a váczai társház. Különösen a könyvtár gyarapodott ez időben ismét tetemesen; mert nemcsak Zimányi Lajos, volt veszprémi házfőnök és theol. professor ajándékozott könyvtárunknak, többnyire a mathematicai és philosophiai szakba vágó mintegy 115 kötetet, hanem ideajándékozta egész könyvgyűjteményét Nagy Jeromos rendi tag is, ki mint nevelő hunyt el Ságbon, Vas megyében, a gróf Festetics családnál. Ezekon kívül hozzájárult még e könyvtár gyarapításához hálából báró Palocsay is.

Hogy pedig növendékeink az eddiginél még nagyobb szorgalmat fejtsenek ki, arra különben tetemes befolyást gyakorolt az a barátságos viszony is, melybe pesti társaink révén jutottak a váczai philosophiai professorok a budai egyetemi tanárokkal, kik közül többen, többször is fölrándultak Vácra. Így történt ez 1803. évi pünkösdi ünnepek alatt is, a midőn Stipsits Emanuel, a phil. facultas decanjá, Schwartner Márton a diplomatica professora, Trenka Mihály a histor. prof., Schmidt György a mathem. professora keresték föl társházunkat a piarista Szűcs Istvánnal, a ki szintén egyetemi tanár volt abban az időben, s a pesti ház főnökével, Egerváryval.

A mellett, hogy e tudós férfiak a visegrádi várromok és a Migazziburg fölkeresésével és átvizsgálásával saját ismereteiket gyarapították, s a piarista növendékek közreműködésével igen kellemes napokat töltöttek itt el, főképen az ette e kirándulást nevezetessé, hogy ekkor csillámlott föl utoljára Vác városának az egyetem idehelyezése iránt régóta táplált reménye. Arról volt ugyanis szó az 1790. évi márczius 9-én tartott városi közgyűlésen, hogy arra esetre, ha az egyetemet Budáról máshova akarnák helyezni, első sorban Váczon volna annak legalkalmasabb

helye. De a város előjáróságának ebben az ügyben, tíz évnél tovább tartó fáradozását nem koronázta semmi siker, noha némi okuk volt az utánjárásra, mert egy időben csakugyan szó volt az egyetemnek valamely vidéki városba való áthelyezéséről, névszerint épen Vácot és Székes-Fehérvárt emlegették.

Az egyetemi tanároknak ily nagy számban való megjelenése az egész várost föllekesítette annyira, hogy maga a városi főbíró Hamvay Mihály, Hajnik tanácsossal sietett a piaristák vendégeit minden kitüntetésben részesíteni; nevezetesen, a Visegrádról hajón jövő tudósokat a Duna szigetén levő sűrű fűzesek közé rejtett taraczkok durrogásával és hatalmas zeneszóval üdvözölni. Az öröm nagy volt s a barátság a víg társaságban csakhamar oly erőssé lett, hogy másnap a bíró a tanácsossal lekísérte vendégeinket egészen haza Budára. Ám ez a fölbuzdulás is ép oly eredménytelen maradt a városra nézve, mint az előző sok utánjárás, folyamodás és pénzáldozat, mert az egyetemet nem hozták Vácra.

A mi növendékeink azonban bátorságot meritve az ismeretségből, nagyobb számmal jelentkeztek a rigorosumokra, s többen dicséretesen is állották ki a vizsgálatokat. Így olvassuk az egykorú följegyzésekből, hogy e sok vizsgálat, egyrészt ugyan tetemesen emelte a rend tagjainak szellemi értékét, másrészt azonban a rend akkori nagyon szűk anyagi viszonyainál fogva igen súlyos teherként nehezedett a rend pénztárára. Egy-egy rigorosum ugyanis 34 frtba, a diploma pedig 9 frtba került, a mi 1805-ben nagy összeg volt.

Ily mellékes teher elviselését nem is bírta volna el a rend, ha a kegyes király nem nyújtotta volna ismét felénk segítő kezét, elrendelvén, hogy növendékeink könyvebb eltarthatására évi segítségképen 3000 frtot fizessen a tanulmányi alap pénztára a piaristáknak. Hogy ily nagy

jótéteménnyel szemben mily hálás készséggel hódoltak a rend tagjai annak a királyi rendeletnek, mely szerint minden egyes rendtag tartozott írásban kijelenteni, hogy sem a szabadkőműves, sem pedig más gonosz (perdita Societas) társulattal nincs semmi összeköttetése, azt fölöslegesnek is tartjuk bizonyítani.

III.

A második Ratio Educationis kora.

1806. nov. havában nevezetes rendelet, az újabb »Ratio Educationis« érkezett az összes középiskolákhoz, mely a tanításnak eddig követelt módján ugyan gyökeres változtatást nem tett, de nagy érdeme az, hogy a magyar nyelvnek is helyet adott az iskolában; hogy az egyetem philosophiai karát több tudományággal kibővítette, hogy a mit a fegyelmezés tekintetében II. József rendelete rontott, azt iparkodott helyreállítani, hogy a vallásos nevelést követelte, a vallásosság ápolására szolgáló áhítatgyakorlatokat elrendelte. A gymnasiumi osztályok beosztásában visszatért az 1777. év előtti szokásra, t. i. elrendelte, hogy az elemi népiskola felsőbb (harmadik) osztálya gymnasiumi I-ső osztály legyen s így aztán ismét hat osztályúvá lett a gymnasium, mint az első Ratio Educationis előtt volt.

Intézetünk ezt az új rendszert minden nagyobb nehézség nélkül honosította meg, kivéve az anyagi oldalát; a mennyiben az új osztályt nem volt épen könnyű elhelyezni; meg az sem volt csekély kérdés, hogy az osztályberendezésének költségeit ki viselje; az pedig már valóságos gordiusi csomóként vetődött föl, hogy az így keletkezett I. osztály számára a tanárt ki tartozik fizetni?

A piaristák támaszkodva a Helytartótanácsnak 1795.

évi 5573. számú rendeletére, mely az elemi osztályok ellátása czéljából a városi hatóság és a püspöki uradalom közt létrejött egyességet megerősítette, joggal vélték követelhetni, hogy a két szerződött fél tartson tanárt annak az osztálynak vezetésére, melyet eddig is ők láttak el, s melyet nem a rend vett át a gymnasiumba, hanem országos felsőbb parancsolatra lett a III. normalis osztályból gymnasiumi I. osztály; annak tanára pedig bármilyen állású lett legyen is, ha egyébként a gymnasium igazgatója őt alkalmasnak találja, szintén átveendő volt ugyanazon ellátással és fizetéssel, a milyent előbb élvezett. Ezt a fizetést pedig nem adhatta más, mint az, a ki a fentebb említett szerződés szerint erre eddig is kötelezve volt; mert hiszen a szerződésben I. II. és III. osztályról s ezeknek ellátásáról volt szó, s minthogy épen ezen III. osztályra s ennek tanárára vonatkozik a királyi rendelet, nem lehet kétséges, hogy ki viselje továbbra a fentartás terheit. Ámde a városi hatóság jónak látta magát e teher alól kivonni és sokszoros kérés, sürgetés, majd meg komoly követelés daczára sem volt hajlandó e kötelezettségét elismerni, a mint ez a következő, Stróbl György házfőnök fölszólítására írt válaszából is kitűnik:

»Hogy az első Grammatikai oskolai tanítót mostanság is fizetni tartozna, s köteles lenne az Város, arról tellyességgel meg nem győztetik: Azon támogató okok pediglen elől számolását, mellyek e felől aztat bizonyossá teszik, fenn tartya magának azon esetre, ha a tisztelendő helybéli Director úr, a mint már lefolyt Mind Szent Havának 21-én költ Levelében magát kifejezi, ezen ügyét különben a törvény úttjára botsájtja, s ezen túl az törvények és Birák hatalma által való ell intézését fogja sürgettni.

Továbbá

Azon fizetésnek, mely hajdan a Világi Taníttónak

adattatott, egy részét készpénzben ugyan az Mltsgos Váczi Püspök úrnak egyenes bé folyása mellett a Leány Oskolabéli Tanító fizetésének meg jobbítására fordította az Város; azon fának pedig, mely szinte ama Világi Tanító fizetéséhez járult és az Oskolának fűttésére adattatott, nagyobb részét valamint az Leányok Tanítójának, ugy az Felső Parochialis Templom Harangozójának csekély fizetések pótolása végett az fenn tisztőt Mltsgos Püspök Úr adattni rendölte: Mire való nézve a tisztölendő helybeli Director Úr ezen fát az Városon nem követheti, hanem e végett az Méltóságos Püspök Úrhoz folyamodjon.

Költ, P. Vátzon 9 ber 8-án 1815-ben tartott P. Vátz Városi Tanács Gyűlésből.

Kiadta Csillag Márton
Fő Notarius.«

E határozottan tagadó válasz után nem maradt egyéb hátra, mint a tankerületi főigazgató, gróf Szapáry József útján, magához a kir. Helytartótanácsához juttatni fel panaszunkat, honnan a vármegyéhez tették át további eljárás végett, hol is ezen ügyben a közetkező végzést hozták: »... A Nagymélt. M. Kir. Helytartó Tanácsnak folyó Eszt. Januárius 2-án a 61. sz. alatt a Váczi Tisztelendő Piaristák abbéli panaszos folyamodásokra, hogy Vác város Tanácsa, a Fels. Kir. Rendelések szerint nekik által adatott 3-ik Normalis Oskola Tanítójától az őket illető fizetést, az azzal járuló Deputatummal együtt 5 egész Esztendőre megtagadta, a Tettes Ns. Vármegyéhez utasított Kegyes Intéző Levele következésében költ e f. e. 254. sz. alatt Kegyes Végzéshez képest, alássan jelentem, hogy a nevezett Tanácsot előre meghalgtván, és általok a feladás valóságát elismertelvén, s csak egyedül azt adván okul, a nem történt 5 Esztendőkre járuló fizetés kielégítésének, hogy a Tisztelendő panaszló P. Piaristák, az ezen tárgyban közbenjött Fellyebbi rendeléseket

soha sem közölték hitelesen és annak rendi szerént a Városi Tanátsal — oda utasítottam a nevezett Tanácsot, hogy a N. M. K. Htó Tanáts Kegyes Rendeléséhez képest az elmulasztott 5 Esztendei fizetést azonnal, a következő Esztendőkre pedig a már meghatározott mód szerént teljesítse, a mint annak telyesítésére a Tanáts magát önként le is kötelezte.

Költ Váczon Böjtelő Hava 19-én 1816.

Friebeisz J. al Szolga Bíró m. p.

A mint ez a szigorú végzés jogerőre emelkedett, maga a rendfőnök sietett ezt enyhíteni, utasítván a váczi társház főnökét, hogy legyen tekintettel a város szorult pénzvizonyaira és az 5 évi hátraléknak *egyszerre* és *azonnal* való bekövetelésétől álljon el.

Hogy ezen mindkét félnek nagyon sok kellemetlenséget okozott kérdésre újra ne kelljen visszatérnünk, már itt említjük meg, hogy kisebb-nagyobb vonakodás és megszakítással aztán fizetett is a város ennek az I. osztály tanáranak eltartására évi 258 frt 20 krt egészen 1857-ig, a midőn azt ismét megadta, ugyan azon gyenge alapon állván, mint 1815-ben. Azonban a piaristák 1864-ben már magasabb szempontból tekintve az ügyet, nem ragaszkodtak e jogos követelésükhöz, miután a városi tanács ugyanazon évi szeptember hó 24-én tartott képv. ülésében kijelentette, »hogy szorongatott pénztári helyzet és a nevelési áldozatkészséget előmozdítani óhajtván, azon esetben, ha a főgymnasium helyben visszaállíttatnék, mely tekintelbeni közbenjárását a nagyon tisztelendő kegyesrendnek kikérni bátrak vagyunk, — pénztári hozzájárulásunkat a tehetségig megállapítani éppen nem idegenkedünk«.

Hogy a jövedelmi források előteremtésében, vagy növelésében nagyobb erőt fejtett ki Bolla Márton, az akkori házfőnök, azon nincs mit csodálkoznunk, ha anyagi hely-

zetét, de különösen azt tudjuk, hogy a ház keleti hosszú szárnyépülete alighogy elkészült, már is összeomlással fenyegetett, és a bajt csak tetemes új költséggel lehetett elhárítani.

Mutatkozott ugyan újabb segítség is a Marczibányi consiliarius által a philosophiai cursus fentartására és állandósítására felajánlott 20.000 forintban, de mivel ezen összeg kamataiért évenként 1000 intentió elvállalását is kívánta, ajánlata elfogadható nem volt.

Megkísérelte a buzgó házfőnök a philosophiai professorok járandóságát is javíttatni a seminariumi előjárósággal. El is ért annyit, hogy 1806. ápr. 15-én a káptalan mind a két professor díját 50—50 frttal emelte, úgy hogy most már a kettő eltartására évi 500 frtot kapott a piaristák társháza. Ámde, úgy látszik ezt az összeget megsokallotta a Helytartótanács, mert 1808. évi jul. 28-án Belánszky József seminariumi rector rendeletet kap, mely szerint a piarista professoroknak jogtalanul fizetett 50—50 forintokat követelje vissza és tegye bevételbe; a jövőben pedig csak 400 frtot adhat a két professornak összesen.

Ehhez járult még, hogy midőn Károly Ambrus főherczeg lett váczai püspök, szintén többrendbeli rövidséget szenvedett társházunk; holott különösen a phil. professorok működése körében az újrendszer behozatala óta mindig nagyobb és nagyobb teher nehezedett a piaristák vállaira. »Pedig ha az egyházmegye a saját egyéneit alkalmazná a philosophiai cursus ellátására, ezek sokkalta többbe kerülnének, nem is számítva azt, hogy akkor magának kellene gondoskodni megfelelő könyvtárról és múzeumi felszerelésekről, a melyekre a piaristák már eddig is néhány ezer forintot költöttek s jelenleg is évenként körülbelül 400 frtot fordítanak, »pro his rebus Eppus nihil confert« panaszolja az akkori előjáró.

Fokozta még az anyagi bajokat a báró Bánffy családnál elhelyezte 12.000 frt tőkénk több évi kamatjainak elmaradása; a mi miatt kénytelen volt a ház a nevezett családdal hosszas és kellemetlen pert folytatni, mely idő alatt aztán magának a társháznak is kölcsön után kellett néznie, hogy a napi kiadásokat fedezhesse, így vett föl a ház a rend közös pénztárából 1806. decz. 15-én 1500 frt kölcsönt.

Az ügyek jobbra fordultát reméltük Kámánházy László megyés püspök székfoglalásától, ki már első megjelenése alkalmával kéretlenül is 50 frtot ajándékozott a házi kert kerítésének kijavítására. Jóindulata jeléül tekinthettük azt is, hogy nevenapja előestéjén megengedte az Elenyák György, piarista által ezen alkalomra készített pompás pástorjátéknak előadását. Ebben a játszók hárman voltak, t. i. maga a szerző és két piarista növendék, kik annyira megnyerték ügyes előadásukkal a főpap tetszését, hogy úgy, a mint a darabhoz öltözve voltak, asztalához ültette őket, s még vacsora alatt is többször el kellett énekelniök a megkedvelt strophákat.

Ugyanezen időtájban nem csekély gyarapodást nyert ismét házi könyvtárunk az egykori piaristának, Kibling József győregyházmegyei áldozópapnak elhunytával, ki után mintegy 790 kötet könyvet örökölt a váczai társház.

Még egy szép adományban részesültünk ebben az évben, t. i. Henyei László, szintén volt piarista, ki utóbb gróf Károlyi Józsefnek volt nevelője, 1500 frtot hagyott a váczai physikai muzeum gyarapítására oly kikötéssel, hogy ha ezt a muzeumot más házunkba helyeznék is át, az összeg kamatai mindig a mondott célra szolgáljanak; abban az esetben pedig, ha a mi növendékeink philos. studiuma egykor megszűnnék, az 1500 frt a veszprémi társházé legyen.

Az új megyés püspök, mint már említettük, jóindulatát többször éreztette rendünkkel s ha csak tehette, szí-

vesen segített ügyes-bajos dolgainkban; nem egyszer kellemes meglepetésben is részesített bennünket, a milyen volt az is, hogy szerzetünk nagy alapítójának Kalazanti sz. Józsefnek, egy 1633. évi okt. 12-én Rómából Caesenaába küldött sajátkezű levelét ajándékozta házunknak, melyet azóta könyvtárunkban nagy tiszteletben tartunk és gondosan őrizünk.

Sajnos azonban, hogy a jó főpásztornak nem állott módjában egy veszedelmes ügyben megvédelmezni intézetünk érdekét akkor, midőn köztünk és saját seminariuma között kellett választania. Ugyanis az 1809-diki francia osztrák háború alatt a csatákban megsebesült katonákat a dunamenti városokban iparkodtak elhelyezni s e célra első sorban, mint II. József téve, a tanintézeteket alakították át katonai kórházakká. Váczon ilyen intézet volt a seminarium, a gymnasium és a némák intézete. Leginkább megtetszettek az illető katonai előjárónak a mi tágas épületeink; és noha a királyi rendeletben a mi intézetünk az elfoglalandók közt föl sem volt említve, s noha a betegek a siketnémáknak akkor még üresen állott épületében voltak már részben elhelyezve, szeptember hó 10-én délután megjelent a püspöki secretarius kíséretében a katonai praefectus, Volf Károly, és a szó szoros értelmében kiharancsolt bennünket saját lakásunkból, oly hozzáadással, hogy itt semmiféle ellenmondásnak helye nincs. A kétségbeeséshez közeljutott házfőnök meg volt a mellék körülményekből arról győződve, hogy az, a ki itt intézkedik, nem jár törvényes úton, sőt hogy egyenesen csalárdásznak estünk áldozatul, mégis kénytelen volt az erőhatalomnak engedni. Másnap ugyanis megjelent a katonai praefectus és minden tiltakozás dacára, neki állította embereit az iskolák kiürítésének; s mivel a padokat amúgy könnyedén szétszedni nem lehetett, segítségül hívták az ácsokat, a kik fejszéssel csakhamar

darabokra szabdalták az erős padokat; így aztán könnyen kihányhatták az ablakokon. Hasztalan könyörgött a házfőnök, hogy ha már az iskolákat elfoglalták, legalább a ház egyik részében húzassák meg magukat a ház tagjai, sikertelen volt minden.

A házfőnöknek arra a kérdésére, hogy tehát ily hamarjában hova is hurczolkodjanak? azt válaszolta Volf praefectus, hogy a deficientiába; de hiszen azt püspöki engedély nélkül nem tehetjük, mondja a házfőnök; — régen megengedte azt már, válaszolta a praefectus. — Ezután már tisztában voltak a piaristák az iránt, hogy ha időt nyerhetnének az ügynek felsőbb forum elé való terjesztésére, még megmenekülhetnénk a rögtönös hurczolkodás nagy veszedelmétől; ám a hatalomnak volt gondja reá, hogy idejük a szükséges lépések megtételére egyáltalán ne jusson, mert magára a kihurczolkodásra is csak néhány órát engedtek. Hogy pedig ez a sietős kiköltözés mennyi testi lelki gyötrellemmel járt, azt elképzelhetni; ha az egykorú krónikásnak hosszas előadása után nem látnók is magunk előtt, mint iparkodik a ház fiatalja, örege összekötözni csekély holmiját s mint czipeli vállain, hogy az új szállásra vonuljon vele; mert fogatokról, melyekre felrakodni lehetett volna, sem idő, sem alkalom nem volt gondoskodni, részben azért, mert a városi fogatok mind a betegek szállítására voltak kirendelve. Egyedül a jólelkű Ciani Lénárd kanonok volt abban a helyzetben, hogy fogatát egy napra rendelkezésünkre bocsáthatta; tette pedig ezt minden kérés nélkül és azonnal, a mint a rajtunk esett igazságtalan eljárásról értesült.

Átköltöztek tehát a piaristák ismét azokba a szűk helyiségekbe, a melyekben csak nem régen 10 éven át annyi keserűséget szenvedtek. Behelyezkedtek a mint lehetett, nagyjából, mert a nagyszámú szerzetes családnak magának sem volt elégséges a deficientiában rendelkezésre

bocsátott helyiség, annál kevésbé lehetett beszállásolni a szolgaszemélyzetet s még kevésbé a népes osztályokat; miért is amazoknak nagy könyörgésre engedtek mégis régi házuk udvarán egy kis helyet; az osztályokat pedig hol ide, hol oda szorították be. Így került a négy grammatikai és a physicali osztály az elemi iskolákba, még pedig úgy, hogy 7¹/₂-től 9¹/₂-ig a latin osztályoknak volt előadásuk, 9¹/₂-től 12-ig a normalistáknak, délután pedig 2—4-ig a gymnasisták foglalták el az osztályokat, a normalisták meg szüneteltek, pótolván a mulasztott órákat a gymnasium heti szüneteiben. Az I. évi humanisták Vaczlovics kanonok házában, majd a seminariumban, a II. évi humanisták pedig a városházán voltak elhelyezve; a honnan azonban szintén ki akarták őket zavarni időközben, a mit már a városi hatóság is megsokalt és 1810. aug. 25-én kérelemmel fordul a vármegyéhez, hogy ez ne engedje a gymnasium VI. osztályát a generalcommandó (Volf Károly major) által a városházából is kiszoríttatni.

Még nagy kegyelemnek lehetett tekinteni, hogy a házi könyvtárt és a physicali múzeumot nem kellett kiüríteni, de így is elképzelhető, hogy mennyi kellemetlenséggel és mulasztással járt e szereknek mindennapi ideoda hurczolása. Nagy baj volt a philosophiai osztályok elhelyezésével is, mert ezek számára sem volt hely a deficientia-épületben, hacsak az ott elhelyezett egyházmegyei könyvtárt át nem engedik, a mit pedig a káptalani vicarius gen. nem volt hajlandó megtenni; csakis arra a fenyegetőzésre nyitották meg, hogy a piaristák ellenkező esetben kénytelenek lesznek Váczon megszüntetni a philos. cursust.

E bajokat tetemesen növelték még a kedvezőtlen egészségi viszonyok, mert mint házuk krónikása írja, »majdnem lehetetlen volt kikerülni a betegséget az össze-

hordott sok beteg katona között. Van is annyi beteg mindenfelé, hogy az egész várost egy nagy kórháznak tekinthetjük.« Csakhamar elhalt itt egyik érdemes rendtársunk, majd megbetegszik az amúgy is súlyos gondokkal terhelt házfőnök. Ez föl sem épül még egészen, midőn a tanári karnak egyik kiváló tagját, Aranyosy Jánost kellett jan. 20-án ravatalra helyezni s helyettesítéséről gondoskodni. Alighogy ezt elsiratták, már ismét egy másik szorgalmas tanárt, t. i. Fehér Lászlót ragadta el a halál ebből az egészségtelen épületből, május 15-én. Tehát rövid idő alatt immár a harmadik áldozat!

De Isten segítségével lassan-lassan tisztult ismét az agyonzaklatott piaristák fölött a szemhatár, mert a beteg katonák egy része gyógyultan hagyta el házunkat, a másik részt, és pedig több száz embert, kiszállították az alvárosi temető csöndes lakói közé.

Ütött tehát a visszaköltözés óhajtott órája 1810. évi június 18-án, midőn a piaristák nem törődve a ragadós betegségben sínlődött s elhunyt katonák után reájok átszállható kóros betegségekkel, siettek édes otthonukba; és pedig épen oly gyorsasággal, mint a milyen volt a kiköltözés, azzal a különbséggel mégis, hogy most, az iskolai év folyamán százkarú önkéntes segítség állott a tanárok rendelkezésére a visszajutás fölött szintén nagyon örvendező ifjúságban; úgy, hogy június 19-én, tehát teljes 9 hónapi kínlódás után a deficientia-épület kulcsait visszaadhatta a házfőnök Tiller József kanonoknak, a káptalan vicarius generalisának, megköszönve a nem szívesen nyújtott, de a rend tagjai által is csak az erőszakoskodó hatalom parancs szavára elfoglalt kényszer-szállást.

Hogy rendkívül sok kellemetlenséggel kellett Stróbl György házfőnöknek a helyreállítás és sokféle pótlás, különösen pedig a végső kiegyenlítés munkája közben megküzdeni, azt mondanunk is fölösleges. Hogy a kiállott testi

és szellemi sanyarúságot nem is számítva, mennyit kellett a háznak sajátjából ráfizetni erre az igazságtalanul nyakunkba erőszakolt ki- s beköltözésre, azt keservesen panaszolja el a házfőnök, híven elszámolva mindent, amit elvesztettünk, sok könyörgő, magát megalázó folyamodvány daczára is, a kárpótlás minden reménye nélkül. Elszámolja különben névszerint az 1810. évi 30 lakóját is a társháznak, mint a kiket érdemeseknek ítél a kiállott sokszerű szenvedések után arra, hogy az utókor tisztelettel említse nevöket, mert ama mostoha körülmények között is annyi hűséggel és becsülettel állották meg helyöket, annyi szorgalommal és kitartással teljesítették többszörösen megnehezített napi kötelességüket, hogy a ki ismerte a viszonyokat, lehetetlen volt el nem ismernie, hogy e hősi csapat tagjai, kik magukból a feltornyosuló veszedelmekből látszottak meríteni az erőt és lelkesedést nemes munkájokhoz, valóban hű fiai Kalazanti sz. Józsefnek!

Míg az intézet ily súlyos viszontagságokon ment keresztül, az alatt más oldalról nem csekély osztaléka jutott a napi gondokból és egyéb kellemetlenségekből is.

Értjük azt az országos csapást, mely a pénz értékének nagyfokú csökkenésével (devaluatio) sujtotta a társházat, a midőn tudvalevőleg a kir. kincstár kezelésében levő tőkéket kir. rendeletre felényire szállították le; midőn a magán feleknél elhelyezett tőkéink értéke is a papírpénz csekély becse miatt, sokszerű ingadozásnak volt alávetve. Így például az ezelőtti 1000 frt csak 492 frt 36 krt ért s természetesen a kamatok is ebben az arányban kisebbedtek.

Egy másik szintén sok gondot okozó ügy az ifjúság körében merült föl, i. i. a város által kiállítandó katonák kellő számának kiegészítésére ebben az időben a kötél volt a leghasználtabb eszköz. Ennek a nagyon kezdetleges és embertelen eljárásnak esett majdnem áldozatul inté-

zetünk két tanulója is. Az egyik philosophus, a másik II. évi humanista vott; az előbbit ugyan hamarosan kibocsátották, de a gymnasistát több napig tartották a városházán, míg végre ugyan ezt is eleresztették, de ekkor már az ifjúság rendkívül fel volt háborodva s valószínűleg kívülről, az illető helytelenül eljáró városi hivatalnok ellenségeitől még biztatásban is részesülve, az igazságtalanságot szenvedett jó tanuló osztálytársai hirtelen fölkerelkedtek s először a bíró házához rohantak, de azt otthon nem találván, helyettesét, a ki épen okozója volt a bajnak, keresték föl, hogy kérdőre vonják. Némi kellemetlen jelenet után már visszajövőben voltak, midőn a csoportosulásról értesült igazgató velök találkozott s őket rendre utasította.

Mi természetesebb, hogy ezt az esetet aztán némely, nem egészen jó barátjai intézetünknek nagygyá iparkodtak felfűjni, úgy annyira, hogy a hír csakhamar eljutott egészen a Helytartótanácsig; a honnan a kassai és egri diákzavargások miatt felboszankodott József nádor azonnal kiküldte hozzánk királyi biztosként Markovits consiliariust.

»Menjen, úgymond a nádor, és nézze meg, hogy mi történt, mert a legrosszabb példaadás volna, ha a tanuló ifjúság a legfőbb hatóság közelében, majdnem szemünk láttára ily zavargásra vetemednék.«

A szoros vizsgálat folyamán csak arról a szomorú körülményről kellett meggyőződnie az egész dologban teljesen ártatlan tanári kar tagjainak, hogy a calumniare audacter-féle gonosz elv, habár csak rövid időre, de itt is eredményre vezetett. Nem kevesebről vádolták ugyanis a titkos besugók a tanári kar néhány tagját, mint arról, hogy ők bujtogatják fel az ifjúságot s ők hintik el a forrongás magvait.

Mennyire fájlalták a még csak az imént annyi szenvedésen keresztül ment piaristák ezt a meg nem érdem-

lett méltatlanságot, ezt az igazsággal homlokegyenest ellenkező lelketlenséget, azt el lehet képzelni; de vigasztalást leltek abban a tudatban, hogy az igazság előbb-utóbb ki fog tűnni. Ki is tűnt, mert jóllehet a kir. biztost bizonyos oldalról nagyon körülvették, ennek egyenes lelkét azonban még sem bírták az igazságtól ellántorítani.

A vizsgálat befejezte után az ifjúságot intette a kir. biztos, hogy igyekezzék kötelességét teljesíteni a tekintetben is, hogy a törvényes korlátokat tisztelve, mindannyiszor várják be az előjáróság intézkedését, s akár szenvedett valamelyik sérelmet akár nem, önhatalmúlag elégtételt ne vegyen magának.

A nagy elégtélelt pedig megkapta a tanári kar a kir. Helytartótanácsnak 1813. júl. 13-án kelt következő leiratában: »Decretum, quo cum ex investigatione patuerit, quod illi in studiosa juventute Vaciensi qualicunque exortae perturbationi Oppidanus Magistratus ob debitae attentionis et non tributae suis subalternis adaequatae Instructionis neglectum occasionem praebuit, excelso loco committitur Comitatus Pesthiensi, ut medio Processualis Ord. Judlium Vaciensi Oppidano Magistratui haec culpabilis incuria dabitae attentionis, et non imperitae suis subalternis adaequatae Instructionis neglectus serio, graviterque exprobetur; Superiori vero Studiorum Directori, ut is Directorem Localem Vaciensem ad Juventutem in offa continendam serio commonefaciat.«

Ebből a végzésből megtanulhatták az érdekeltek, hogy a mit el lehet idehaza is intézni, azt kár a piacra vinni; de tapasztalhatták azt is, hogy az eldobott kő néha a dobálódzó fejére esik vissza.

De térjünk át már e kellemetlen ügyekről általánosabb érdekű tanügyi mozgalmakra, a milyen volt egyebek közt az, hogy ebben az időben kezdtek nálunk a magyar nyelvnek a rendes tantárgyak közé sorozásáról

beszélni; kezdetben csak úgy rövidesen, szűk helyet mértek ki számára heti egy-egy órával; nehezebb volt azonban elhatározniok azt, hogy milyen grammatika szerint tanítsák. Végre is a Helytartótanács által megerősítést nyert Verseghy-féle grammatika lett a győztes minden osztályban.

Nagyobb bajjal járt a magyar nyelv tanításának a philosophián való meghonosítása, mert először is hiányzott az alap, melyből a magyar nyelv tanárát díjazhatták volna, másodsor pedig nem lehettek biztosak arról, hogy a változó tanárok közt akad-e mindig olyan, a ki a magyar philológiában eléggé jártas, minthogy ezt csak afféle melléktárgynak tekintették. A Helytartótanács sürgetésére a philosophiai cursus akkori pro-directora, Bodonyi Miklós prépost kijelentette, hogy a míg ő fog a püspöki lyceum élén állani, évenként 100 frtot biztosít a magyar nyelv és irodalom tanárának jutalmul, tehát csak ideiglenesen. E kijelentésre akadt is azonnal vállalkozó a kegyesrendi Nagy Lipótban, a ki aztán vizsgálatot is tartott az I. félév végén tanítványjaival. Azonban már márczius 26-án megérkezett Pestről a rendfőnök s hozott magával a Helytartótanácsból egy rendeletet, mely eltiltja a magyar nyelv tanítását mindazon intézetekben, a hol, mint a vácziban, nincsen biztos alap letéve a magyar nyelv tanárának díjazására. E rendeletnek aztán megvolt az az üdvös hatása, hogy az intézet főntartója gondoskodott e tanszék állandosításáról, kinevezvén arra 1820-ban a püspöki seminarium vice-rectorát, Máté Sándor Zsigmondot. Együttal a vallásan tanszékének kérdése is ez időtájtban nyert a philosophián végleges elintézését, a mennyiben ezt is a rendes tárgyak sorába iktatták, tanárocul pedig szintén egyházmegyei áldozópapok működtek.

Ezek elrendezése után intézetünket nem háborgatta semmiféle különösebb eset, kivéve az 1831-ben kiütött ázsiai kolerát, melyet városunkba Pestről érkezett s más-

nap el is halálozott két hajós hozott be. Zavargások itt is fordultak elő ez alkalommal, de nagyobb vérengzéssé nem fajultak. Keserves volt az állapota néhány szegényebb tanulónknak, kik a határ elzárása miatt még a nagy szünetre sem mehettek szüleikhez, s így költség hiányában könyörületes emberbarátok alamizsnájából tengették életüket.

Ugyanezen szomorú évben a kegyes-tanítórendet is több súlyos csapás érte. Legnagyobb volt az, hogy elvesztette november 7-én Bolla Márton rendfőnököt, azt a hatalmas férfiút, kinek fáradhatatlan munkássága üdvös nyomokat hagyott hátra már váczi intézetünk vezetésében eltöltött 7 év után is, de mekkorának fog feltűnni a veszteség akkor, ha azokat a rendkívüli nagy szolgálato-
kat mérlegeljük, a melyekkel a rendnek általános, úgy anyagi, mint szellemi ügyeit rendünk történetében páratlanul álló, hosszú 22 évi kormányzása alatt oly okosan és alaposan rendezte!

De a kegyelet hálaadókat rójuk csak le, ha fölemlítjük, hogy ugyanezen év folyamán költözött el az élők sorából egy másik érdemes tagja rendünknek, s ez Ströbl György volt, a ki intézetünk élén állott 1809-től 1826-ig, tehát abban a nehéz időben, a mely alatt oly sok kellemetlenséget kellett kiállaniok az itt levő rendtagoknak, nemcsak a főntebb említett rögtönös kihurczokodás következtében, hanem a devaluatio okozta szűk anyagi körülmények miatt is. Legyen áldott emléke a jeles férfiúnak, ki ama súlyos napokban ügyességével és erős akaratával megmentette mindazt, a mi csak megmenthető volt.

Ha nagy veszteség volt a rendre e két jeles férfiú elhalálása, nem kevés hiányt érzett a rend, különösen pedig váczi társházunk akkor is, midőn Nagy Lipót házfőnököt és igazgatót a királyi kegyelem a váczi siketnéma-intézet igazgatójává nevezte ki, miután társházunknak

35 évig volt munkás tagja, és pedig 26 évig, mint a püspöki lyceum physica-tanára, és 9 évig, mint gondos előjáró.

Helyét 1835-ben Tamásy József foglalta el, kinek figyelmét különösen az iskolai könyvekre vonatkozó királyi rendeletek kötötték le, a mennyiben ezekben szigorúan elrendelték, hogy semmi szín alatt sem szabad más tankönyvet megtűrni az osztályokban, mint a melyek felsőbb jóváhagyás mellett, az egyetemi könyvnyomtató-intézetből kerülnek ki. Ilyen engedélyezett könyv volt a többi közt a piarista Petheő Benedek catechitica műve is, a grammatikai osztályok számára; más könyveket pedig, mint például a pozsonyi Butsánszky-féle kiadványokat, határozottan eltiltották.

Ezek a könyvek t. i. többnyire a censura kikerülésével jutottak a forgalomba. De nemcsak a nyomtatványok estek ily szigorú ellenőrzés alá, hanem a tanuló ifjúságnak is el volt tiltva bármely társulatba belépni, mi több még a nyilvános vizsgálatok alkalmával sem volt szabad olyan beszédet elmondani, vagy olyan költeményt elszavalni, a melynek tárgya, hacsak távolról is, politikai vonatkozású volt. Mindezekért az igazgatót vonták felelősségre. Ezeken fölül az igazgató kötelessége volt még a váczi typographiából kikerült műveket is megbírálni.

Tamásy Józsefnek pesti házfőnökké történt megválasztásával, társházunk vezetését Letavay Sándorra bízta a rendkormány, a ki e tisztet 1837—1844-ig viselte. Az ő közbenjárására nagy gyarapodást nyert intézetünk természetrajzi múzeuma, a mennyiben 1837. évi december 29-én érkezett meg a Strba János breznóbányai erdőmestertől, Bendik Ferencz, ekkor magyaróvári házfőnök által 400 forintért megveit, 140 darabból álló állat gyűjtemény, mely legnagyobb részben az ország felső megyéiben előforduló madarakból volt szakértőleg összeállítva. Megjegyezzük azonban, hogy Bendik e gyűjteményt nem a

gymnasium, hanem csak a rend növendékeinek használatára szánta és külön kezelés alatt is állott egészen 1893-ig, midőn a rendkormány a szép gyűjteményt a gymnasium használatába bocsátotta át. A physikai muzeum gyarapítására pedig gr. Nádasdy Ferencz adott át Markó Albert igazgatónak 200 frtot 1845-ben, a midőn váczai püspöki széket a kalocsai érseki méltósággal cserélte föl.

Intézetünk történetében többször föl kellett jegyeznünk azt a szomorú igazságot, hogy a háború zajától a műzsák menekülni kénytelenek; ugyanez az eset fordult elő ismét ama nagy napok alatt is, a midőn a magyar nemzet, igazainak megvédése érdekében élet-halál harczát kezdte vívni.

Azért látjuk, hogy 1848-ban szokatlan időben, már június 11-én bezárják az iskolákat, elbocsátják a piarista növendékpapokat és megszüntetik a philosophián az előadásokat és pedig nemcsak azért, mert a hallgatóknak jó nagyrésze, vagy önkényt, vagy kényszerítve, a haza szolgálatára fegyvert fogott; hanem azért is, mert a magyar kultusz-miniszter az üresedésben levő váczai püspökség jövedelmét a haza védelmére fordítván, nem volt hajlandó tovább a philosophiai tanárokat fizetni. Később ugyan megadta a miniszter az engedélyt az előadások folytatására, de mivel Purgstaller rendfőnök felszólítására sem a váczai káptalan, sem a városi hatóság nem vállalta magára a terhek viselését, végre is a félszázadon keresztül folytatott lelkes munkálkodása által országos hírnévre szert tett váczai püspöki lyceum teljesen megszűnt.

Helyén valónak tartjuk itt megemlíteni, hogy ennek a váczai piarista gymnasiumtól teljesen független, országos törvény útján önálló szervezettel ellátott intézetnek történetét csak mellékesen érintjük, minthogy csak kiegészítő része volt a gymnasiumnak, a mennyiben ennek épületében volt elhelyezve s mert magában nem, hanem csakis a gymnasium 6 osztályával állhatott fönn.

Szervezete különben olyan volt, mint az ország többi püspöki lyceumaié. Directora mindig a megyés püspök volt, ki helyetteséül rendesen egy székesegyházi kanonokot nevezett ki. Rendes tanárai a hittan és magyar nyelv s irodalom egyházmegyei tanárain kívül, mindig piaristák voltak, kik ha nem mind doctorok, de legalább is az egyetemen apróbbak voltak. Az intézet költségeit javarészen a püspöki uradalom fedezte a kegyestanítórend hozzájárulásával, mert az egyházmegye részéről egy-egy piaristatanár teljes ellátására fizetett évi 200 frt bizonyára századunk első évtizedeiben sem lehetett elegendő, annál kevésbbé volt az később.

Az előadott tantárgyak voltak az első évi phil. tanfolyamon a philosophia történelme a tapasztalati lélektan; azután az elméleti és gyakorlati logica; a történelemből előadták a magyar királyok oknyomozó történetét s némit a világtörténelemből, a matematikából előadták az algebrát, trigonometriát és geometriát. A második éven előadták a metaphysicát, a physicát a mezőgazdaságtannal; az egyetemes történelmet, az architecturát a vízműépítéstanal együtt.

Általában ezek a tantárgyak szerepeltek mindvégig azzal a különbséggel, hogy később a hittan és a magyar nyelv s irodalom is a rendes tantárgyak közé került.

Az intézet nemes feladatot teljesített, mert noha kezdetben csak az egyházmegyei és piarista papnövendékek kiképzését tűzte ki célul; nemsokára már civil tanulók is kaptak a megyés püspöktől engedélyt a beíratkozásra, s így rövid idő alatt tetemesen főlzaporodott a tanulók száma úgy, hogy 1848-ban, a feloszlatás szomorú évében az I. és II. phil. tanfolyam hallgatóinak száma meghaladta a 150-et.

Minthogy pedig a haza érdeke úgy hozta magával,

bezárultak a jeles intézet ajtai, hogy csakhamar megnyílnak ismét, de nem a szelíd tudományszakoknak, hanem a háború öldöklő fegyvereitől megsebesült hadfiaknak; még pedig gyakori és hirtelen fölváltással ma az osztráknak, holnap a muszkának, majd meg a dicső honvédnek. Mert 1849. évi januárus 5. és 6-án az átvonuló magyar sereg betegeinek nyújtott menedékhelyet, majd egy pár nap múlva kiszorítják ezeket az osztrák sebesültek és tartják megszállva egészen april 10-ig, a midőn ismét magyarok is nyernek itt elszállásolást s együtt maradnak július 17-ig.

Ekkor a muszka seregnek egy részét a magyar honvédek megfutamították, de nemsokára nagyobb erővel tértek azok vissza és iszonyúan állottak boszút legyilkolt társaikért, fosztogatva és zsarolva, pusztítva és öldökölve a városnak megrémült lakosságát. Ettől a fosztogatástól azonban a mi intézetünk mentve maradt a benne elhelyezett betegek iránt való tekintetből, a kik a muszkáknak júl. 20-án történt tovább vonulása után is házunkban maradtak egészen december elsejéig, a midőn útnak indultak ugyan a fellábadtak, de teljesen még sem szabadulhatott meg a katonaságtól intézetünk, mert még ezután is alkalmatlankodtak, raktárnak használván jó ideig gymnasiumunk és társházunk nagy részét.

Elképzelhetni, hogy mennyi kárt szenvedett az intézet ismét e zavaros időben; nem maradt itt épségben egyellen szoba, vagy iskolaterem bútorzata sem, összerongálták, vagy végkép elpusztították az ajtókat, ablakokat, a padlózatot, lerombolták a kályhákat, behatoltak az éléskamrába, pinczébe s a mi elvihetőt ezekben találtak, azt bizony elemelték; szóval, oly pusztuláson ment ismét keresztül intézetünk, hogy évek múlva sem bírta a sok oldalról szenvedett anyagi veszteségeit kiheverni, mert kárpótlásról senki sem akart hallani sem; mindössze 8 öl fa árát fizette ki a városi hatóság.

E bajokhoz járult még az a magában is kész veszelem, hogy két év alatt nagy hirtelenséggel váltották föl egymást az intézet előljárói; így 1848. szept. 19-én Markó Albertet fölváltja Koczányi Ferencz, ezt meg 1849. június 15-én Dornay István, a ki még ugyanezen évi szept. 22-én átadta hivatalát Lévay Zsigmondnak, ki előbb nagy-károlyi házfőnök és h. plebános volt, de bizonyos följelentés következtében, a kormány rendeletére néhány hónapig a s.-a.-újhelyi társházba kellett visszavonultan tartózkodnia, épen úgy, mint Hutter Antal s.-a.-újhelyi volt házfőnöknek is, ki eddig viselt hivatalától eltávolítva, váczi társházunk nagy könyvtárának rendezgetésével töltötte idejét, míg a rend kormánya őt nov. 17-én Tatába helyezte át az I. osztály tanítására.

IV.

Az 1850. évtől napjainkig terjedő kor.

A mi ezután következett, az úgy az egész kegyes-tanítórendre, mint különösen a váczi társház és gymnasiumra is a legválságosabb kor volt, mert a kegyes-tanítórend részint a sok anyagi veszteség, részint egyéb okok miatt a »lenni vagy nem lenni« nagy kérdéséhez igen is közel jutott. Ezt leginkább az bizonyította kézzel foghatólag, hogy a rend további kiegészítésére új növendékeket fölvenni tilos volt egészen 1852. évi októberig, tehát teljes négy évig. Ha ehhez hozzávesszük, hogy 1848-ban kénytelenek voltunk minden növendéket elbocsátani, nem csodálhatjuk, hogy ezután rendünkben oly nagy űr támadt, melyet a mai napig, minden igyekezet s a legnagyobb anyagi áldozatok árán sem bírtunk teljesen kitölteni. A tanár hiány attól az időtől fogva tehát csaknem állandó baja maradt rendünknek.

A mi pedig gymnasiumunk állapotát illeti, az oly szomorúra fordult, a milyenben egész fennállása alatt soha sem láttuk.

Tudvalevőleg, az idegen világból behozott s minden átmenet nélkül ránk erőszakolt Thun-féle új tanrendszer, mely az »Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich« című utasításokban nyert kifejezést, megváltoztatta országunk eddigi iskolai szervezetét alapján. Nem volt tekintettel semmiben sem az ország tanügyi szervezetére, ennek történeti fejlődésére, nem ennek sajátzerű berendezkedésére, hanem egyetlen varázsütéssel németté akarta tenni egész tanügyünket.

De nem bocsátkozunk az új rendszer bővebb ismertetésébe, hanem csak röviden említjük meg, hogy ama nagy változás, melylyel annak behozatala járt, a mi intézetünket is alapján megrengette. Mert a váci gymnasium is teljesen aláhanyatlott régi nagyságából a kis gymnasiumok sorába. Az országos hírnévnek örvendő püspöki lyceum, a népes 6 osztályú gymnasium összezsugorodott 4 osztályúvá, összesen 80 tanulóval.

Ez az új rendszer aztán éveken keresztül annyi keserűségre szolgáltatott okot, úgy a tanári karoknak, mint az ifjúságnak, hogy csak gyűlölettel emlékeznek vissza rájuk azok a magyar ajkú tanárok és tanulók, a kik kényszerítve voltak egyes tantárgyakat egészen németül tanítani, illetve tanulni. Így tanulták a mi intézetünkben is a földrajz- természetrajzot németül. A kik e korban iskoláztak, bizonyára élénken emlékeznek a híres österreichische Vaterlandskunde-ra. Képzeljük el aztán, hogy milyen lehetett az eredmény ott, a hol a tanítványok nagy része még olvasni is alig bírta az idegen nyelvű tankönyvet, melyet a tanár maga is, ha tehette, magyarul adott elő — nagy titokban. A keserűség közepette vigasz-

talásul szolgált a tanárok legnagyobb részének hazafias eljárása az erőszakos németesítéssel szemben.

Mert ez volt az Entwurfnak tulajdonképeni fő célja s az özönnel gyártott tanügyi rendeletek és utasítások mind a körül forogtak, hogy a német nyelvet miként lehet és kell minél előbb teljesen uralkodóvá tenni.

Hogy pedig e törekvés eredményre is vezessen, nem egyszer olyan »vakulj magyar«-féle engedményekkel is találkozunk.

Ilyen például a budai kerületi főbiztos, báró Augusz által 1855. évi december 3-án kiadott 28,324. számú körölvény, mely kimondja, hogy a gymnasiumi tanításnak feladata nemcsak a tudományos képezés, hanem hogy a német nyelvnek, *valamint az anyanyelvnek* is írásban és szóban való alapos használatára vezéreljen. E célból elrendeli, hogy a budai gymnasiumban, valamint eddig minden rendes tantárgyat németül adtak elő, úgy jövőben is így legyen; a többi vidéki, különösen a 4 osztályú gymnasiumokban megengedi ugyan, hogy az előadás nyelve *túlnyomóan magyar legyen*, de egyszersmind figyelemmel kell lenni a *német terminológiára* különösen a mennyiségtan, földrajz, történelem és természetrajz tanításánál. Elrendeli továbbá a német nyelvtannak heti 3—4 órában, német nyelven való előadását minden osztályban. Elrendeli a felső 4 osztályra vonatkozólag, hogy itt általában *túlnyomólag* a német legyen az előadás nyelve minden tantárgyban, kivéve mégis a vallástant és a magyar nyelvet s irodalmat, mint a melyeket magyar nyelven is elő lehet adni.

S ezen rendeletet, mely a kelet napjától általában kötelező erővel bírt, föltétlenül végre kellett hajtani, még pedig az alsóbb osztályokban három, a felsőbbekben hat év alatt, ellenkező esetben az intézet nyilvánossági joga forgott veszedelemben.

Ilyen és ehhez hasonló utasítások és rendeletek csak arra szolgáltak, hogy a keserőséget táplálják a lealázott magyar ember keblében, de hogy az óhajtott czélt megnyíre nem érték el, annak élő bizonyítói vagyunk még elegenden, a kik abban a szomorú elnyomatás korában járunk épen a gymnasium osztályaiba.

Szó sincs róla, hogy az Eutwurfot, mint paedagogiai és didactikai művet kárhoztassuk; ellenkezőleg, el kell ismernünk, hogy azokra a reformokra, melyeket oly bőven tárt föl, csakugyan nagy szükségünk volt már, ha a nyugateurópai művelt államoktól egészen el nem akartunk maradni; de sajnálnunk kell azt, hogy az a mód, melylyel ezt az új rendszert meg akarták honosítani, a helytelen, rövidlátó politika miatt teljesen elhibázott volt, s a helyett, hogy a művelődés útját megkönnyítette volna, ellenkezést, sőt sok esetben valóságos ellenszegülést keltve, akadályul szolgált a tovább haladásban, örök bizonyítékául annak, hogy a legalkalmasabb, legczélszerűbb eszköz is romboló hatású, kártékony lehet, ha elfogult ember ügyetlen kezébe kerül.

De visszatérve gymnasiumunk további történetére, nem sok az már a mit mondhatunk, mert ebben a jéghideg korban oly sivár, oly egyhangú volt az iskolák élete, hogy igazi életnek alig, legfőlebb tengődésnek volt mondható. Ezt eléggé bizonyítja intézetünknek néptelensége is, mert az egész szomorú tíz év alatt alig haladta meg ifjúságunk száma a 100-at.

*)Érezte ugyan ezen állapot túrhetetlenségét városunknak és nagy vidékünknek minden érdeklődő lakosa, de a bajon segíteni nem birt sem a vagyoniilag nagy veszteséget szenvedett püspökség és káptalan, sem a hadjáratok által tetemesen megkárosított városi lakosság, sem pedig az új tanrend következtében új és nagy terhekkal

*) Innentől kezdve nagyrészt az 1893—94-i Értesítő átirása.

zaklatott kegyes-tanítórend; sőt mindezek még együttesen sem mertek az intézetnek az új tanmenet szerint való teljes visszaállítására vállalkozni. Az akkori kormány pedig elrendelte az általános tandíjfizetést s ezt az eddigelé szokatlan adót be is szedte rendesen, de a csonkává tett gymnasium kiegészítésére nem gondolt.

Ily viszonyok között a búsongó lemondás szomorú korszakát élte intézetünk csaknem két évtizeden át a nélkül, hogy egy-két nyomtalanul elhaló hangon kívül egyéb biztató jel mutatta volna, hogy a régi szép napokhoz hasonlókat fog még látni intézetünk.

Csakhogy eme várva-várt jobb napokra nagyon lassan virradtunk fel, mert hiányzott az anyagi áldozat, melyet a szelíd műzsák meg szoktak követelni tisztelőiktől. Tettek is az érdeklött felek több ízben kísérletet arra, hogy áldozataik árán megváltsák a szülők százainak a miatti aggodalmát, hogy gyermekeiket a 4-ik osztály bevégezése után, épen a fejlődés legkritikusabb korában kénytelenek a szülői védő karok közül kibocsátani; ámde ezen áldozatok elégteleneknek bizonyultak s a legjobb akarat, a legbuzgóbb óhajtás sem segíthetett a napról-napra égetőbbé váló bajokon mindaddig, míg nem akadt ismét egy, a régi nagy jótevőkhöz hasonló, a ki épen úgy átértette, épen úgy átértette, mint azok, hogy a meglevő algymnasium nem elégíthet ki egy gyors fejlődésre hivatott várost, nem felelhet meg a nagy kiterjedésű egyházmegye szellemi követelményeinek.

E nagyielküen gondoskodó férfiú az 1885. évben Istenben elhalálozott Peitler Antal megyés püspök volt, a ki hatalmas lépéssel indította meg gymnasiumunk kiegészítésének ügyét akkor, midőn az 1870-ik évben a városi képvisellel egyetértve felszólította a kegyes-tanítórend kormányát az 5. és 6. osztálynak tanerőkkel való ellátására.

A kegyes-tanítórend kormányá, noha ebben az idő-

ben még mindig súlyos anyagi gondokkal kellett küzdenie, mégis készséggel vállalta el a két osztály kezelését, beakarván bizonyítani ezzel is háláját úgy a város közönsége, mint különösen a vácsi egyházmegye élén állók iránt, a múltban nem egyszer tapasztalt jó indulatért. Vállalkozott pedig a két osztályt 3 tanárral ellátni egyéenkint 600, és egy nyugalmazott tanár eltartására kívánt 600 frtért; tehát oly csekély árért a milyenért csakis a legszerényebb igényű tanító testület vállalkozhatik önmaga megkárosítása nélkül.

A tanárok e díjazásához aztán hozzájárult a város is évi 600, a megyés püspök pedig évi 1200 frttal, a nyug. tanár eltartására kívánt évi 600 frt pedig függőben maradt. Írásbeli szerződés nem jött létre az érdekltek között; de a szóbeli megállapodást az országos tanügyi kormány azért tudomásul vette s a két osztály megnyitását a következő leirattal engedélyezte:

»Tudatom a t. cz. Igazgatósággal, miszerint f. évi október hó 18-ikáról 21658 sz. a kelt Vall. és Közokt. m. kir. magas ministeri intézmény által, a Vác város közönsége részéről f. évi szept. 17-én 340. sz. a kelt jelentésével fölterjesztett azon egyesség, mely f. évi szeptember hó 10-én egyrészt Vác város közönsége, másrészt a vácsi püspök közt létrejött és mely szerint a vácsi algymnasium 5-ik osztályának 1870—1. a 6-ik osztálynak pedig 1871—2. tanév elején leendő megnyitása oly módon határozottatott el, hogy az erre szükségelt költségek részint a város, részint pedig a püspök által viseltessenek, a tanerők pedig a kegyes-tanítórend részéről állíttatnak ki, — tekintettel arra, hogy az 1870-1871. tanévben megnyitandó 5-ik osztály számára szükséges két tanárnak kirendelése már biztosítva van, — helybenhagyatott s a mondott tanintézet 5-ik osztályának

1870—71. tanév elején leendő megnyitása szokott módon közzétételni rendeltetett.

Kelt Budán, 1870. évi nov. 2-án.

Dr. Lutter Nándor

h. főigazgató.»

Megvolt tehát a nagy öröme a szülőknek, a városbelieknek, úgy mint a vidékieknek, hogy ezentúl már nem lesznek kénytelenek oly korán megválni féltett kincseiktől, ha azok tovább akarták folytatni tanulmányukat. Ámde ez az öröm nem volt teljes; mert hiszen a gymnasiumi tanulmány befejezésére mégis csak idegen várost, ismeretlen környezetet kellett fölkeresni azoknak, a kiknek módjában állott; — s a kiknek anyagi viszonyai ezt nem engedték, ilthon maradtak, fennakadva a fél uton, tanácstalanul, hogy most már mihez is fogjanak. Ennek az állapotnak a tarthatatlansága is csakhamar kézzel foghatóvá lett; bizonyításra sem szorult, hogy itt még tenni kell és pedig minél előbb annyival is inkább, mint-hogy az 5. és 6. osztály állandó fenmaradása sem volt még alapítványszerűleg biztosítva. A két osztály s a három új tanár számára helyiség ugyan volt a rend régi épületében, a fizetés is pontosan történt, de sem az írásbeli szerződés nem jött létre egy év alatt, a mint ezt a kegyesrend kormánya óhajtotta, sem pedig az alapítványi összeget nem volt hajlandó a sok oldalról igénybe vett jószivú m. püspök letenni, hanem csakis a kamatot fizette.

Ám azért haladtunk a megkezdett irányban és pedig nem meglegedve az elért eredménnyel, hanem keresve, kutatva az utakat és módokat, melyekkel a félbenmaradt munkát teljessé tehesük.

E közben évek mulnak el ismét lassankint a nélkül, hogy egy-egy lépéssel előbbre juthattunk volna. Azonban nem szűnik az érdeklődés, sőt mondhatni, hogy napról-napra nagyobb körben terjed s már nem pusztán az 5.

és 6. osztály fennállásának biztosítása képezi az érdeklődő körök gondját, hanem mindig nagyobb és nagyobb erővel uyomul előtérbe az a meggyőződés, hogy gymnasiumunkat teljessé emelni s a kor követelményeinek megfelelően fölszerelni, immár elodázhatlan szükségességgé vált.

Kísérletet is tett ezen irányban a gondos főpásztor 1878. év márczius havában a kegyes-tanítórend főnökéhez intézett iratával, melyben őt a 7. és 8. osztály ellátására szólítja föl. A rendfőnök a fölhívásra válaszolva, sajnálattal jelenti ki, hogy a bizalomnak a legjobb akarat mellett sem felelhet meg, mivel az újabbkori súlyos viszonyok között, régi kötelezettségeinek terheit is alig bírja elviselni; kénytelen tehát a kegyes-tanítórend consistoriumának a váczai főgymnasiumra vonatkozó következő határozatát közölni a m. püspökkel:

1 »Váczai rendházunk helyiségei a mostani igényeknek sem felelnek meg, annál kevésbbé egy főgymnasium kívánalmainak; építeni kellene tehát, mire sem idő, sem hely, annál kevésbbé költség, mely bizonyára tetemes lesz«

2. »A kimutatott alapítvány oly jelentéktelen, hogy az a muzeum fölszerelésére is alig elégséges; hol van az épület és ennek fentartási költsége? hol a tanárok tartásdíja? midőn még az V. és VI. osztály jövője sincs biztosítva. Ily viszonyok között a rendkormány új terheket magára nem vállalhat.«

A jó akarat tehát ez úttal sem hiányzott az érdeklétt feleknél, de hiányzott az, a mi nélkül tanintézet létre nem jöhet és fenn nem állhat; hiányzott az alapítványi összeg, vagy a szükséges összegnek megfelelő biztosíték.

Voltak, a kik az államtól várták az érdemleges lépést s talán nem alaptalanul reménykedhettek, minthogy 1850 óta a gymnasiumból befolyt összes tandíj, tehát az 5. és 6. osztályé is, az állampénztárba folyt be. Nem is

csoda tehát, ha általános volt az öröm, midőn 1878. évi okt. 8-án a vall. és közokt. minister, Trefort Á. városunkba érkezve, a megyés püspök és a v. polgármester kíséretében tüzetesen megszemlélte intézetünket. Mindenki biztosnak hitte, hogy e látogatásnak annyira óhajtott eredménye el nem maradhat; ámde a ki remél, legyen készen a csalódásra is. Csalódtunk mi is, mert e látogatás után elmúlt évek semmi vigasztalót nem hoztak számunkra. De mégis, hisz' épen e látogatás eredménytelensége fölött érzett általános levertség indította meg szívét intézetünk egykori hálás tanítványának, Petróczy László kartali plebánosnak, ki 1880. július hó 18-án váratlanul, nem kevesebb, mint 31055 frtot bocsátott a megyés püspök rendelkezésére, hogy ezen tőke kamatai a váczai gymnasium 7. és 8. osztályainak visszaállítására fordíttassanak; de oly föltétel mellett tette le e szép alapítványát, hogy az említett osztályok már a legközelebbi tanévben megnyíljanak, ellenkező esetben fentartja magának a jogot, hogy az összeget más célra fordíthassa.

E meglepő adomány tehát lehetővé, de egyúttal sürgössé is tette, hogy a két osztály megnyitásának kérdésével most már komolyan foglalkozzanak az érdekelt felek.

Nem is késett a buzgó főpásztor értesíteni az országos tanügyi kormányt a szerencséről, melyben gymnasiumunkat ama nagylelkű férfiú részeltette; sietett érintkezésbe lépni a kegyes-tanítórend kormányával is, hogy kellő számú képesített tanerőkhöz jutva, az 1880—1. iskolai év kezdetén már mind a két felső osztály megnyitható legyen. Fáradozásait siker koronázta, mert a kegyes-tanítórend kormánya, noha egyelőre csak szóbeli egyesség alapján és ideiglenesen, a kívánt tanerőket rendelkezésre bocsátotta; a tanügyi kormány pedig megszorítással ugyan, de mégis megadta a nyilvánossági jogot, mint ezt az igazgatóságához intézett következő hivatalos leirat bizonyítja:

2170./1880. sz. »Örvendetes tudomására hozom a Igazgatóságnak, hogy a vall.- és közokt. m. kir. Ministerium f. évi aug. hó 29-éről 24979. sz. a. kelt intézményével az otthelyi 6. osztályú kath. gymnasiumnak teljes kiegészítését tudomásul vevén megengedte, hogy otthelyt a 7. osztály az 1880—1. tanév elején e nyilvánossági joggal megnyitassék; a 8. osztályt illetőleg, — melybe különben az 1880—1. tanév elején tanulók szintén fölvehetők lesznek, — valamint az érettségi vizsgálatok megtarthatását illetőleg azonban, a nyilvánossági jog csakis az egy félév eltelte után, és a tapasztaltak alapján teendő külön megnyugtató jelentésre fog megadatni.

Budapest, 1880. auguszt. 31.

Dr. Lutter Nándor
h. főigazgató.»

Teljesedett tehát úgy a város közönségének, mint az egyházmegyének három évtizeden át táplált reménye. De, hogy mily sietve történt a két osztály visszaállítása, illetve megnyitása, azt elég élénken állítja szemünk elé a buzgó megyés püspöknek a kegyes-tanítórend főnökéhez intézett levele, melyben elmondja, hogy lelkiismeretbeli köteletségének tartja, minden lehetőt elkövetni, hogy a közjó kipótoihatatlan kárára ama nagyszerű adomány kellő méltatás és jóakarát hiánya miatt vissza ne vétessek; ugyan azért — mivel a gymnasium régi épületében a két osztályt ez idő szerint elhelyezni nem lehet, — a vácsi püspöki papnövelde két tágas földszinti termében fog a 7. és 8. osztály szeptember hóban megnyílni.

Arról pedig, hogy ama szép alapítvány daczára is mily kétes alapon állott még a mi főgymnasiumunk ügye, ugyancsak a fentemlített levél záradéka tesz élénk tanuságot, midőn mondja, hogy »Vác város- és egyházmegyém az eddigi bizonytalanság miatt még hiteles értesülést nem vettek az ügyről, . . . ha azon-

ban a magas kormány s általában az intéző körök részéről jóakaratot tapasztalandanak, az egyházmegyém papságában észlelt lelkesedés után itélve, erős remény, sőt meggyőződés táplál az iránt, hogy mindazok, mik a vácsi főgymnasium teljes felvirágoztatásához még igényeltek, a legrövidebb idő alatt előállíttatni fognak.»

Ám ez a föllelkesülés pillanatában megszülemlett remény »a legrövidebb időre« nézve, szintén nagyon csalóka volt; mert rövid idő alatt, csak rendkívüli nagy áldozatok árán lehetséges teljes felvirágoztatására juttatni oly főgymnasiumot, a melyben nemcsak a legszükségesebb helyiségek és felszerelés hiányzanak, hanem még a tanerők rendszeres díjazására sem telt a rendelkezésre álló alapokból.

A kegyes-tanítórend kormánya ugyan sietett a fegyelmezés szempontjából is nagyon hibás elhelyezéssel segíteni azzal, hogy már az 1881-ik évben a két felső osztályt befogadta a rend épületébe s önmaga megrövidítésével is iparkodott a természettani, a természetrajzi szereket és az alakulóban levő tanári könyvtárt elhelyezni; s így a kegyes-tanítórend ezen termeknek használatra való átengedésével a gymnasium 7. és 8. osztályának létrehozásában épen nem jelentéktelen tényezőként szerepelt. Ámde a teljes felszereléshez még nagyon sok hiányzott; hogy egyebet ne említsünk, nem volt rajzterem, nem volt sem nyári, sem téli tornahelyiség. A meglevőkben is annyi pótolni, javítani való volt, hogy erre is tetemes összeg lett volna szükséges; mikor azonban a rendelkezésre álló alapok a legszükségesebb folyó kiadásokat is csak nagyon szűken fedezték, más források után kellett nézni.

Kerestük tehát a fentartót; e díszes czimet azonban nem volt hajlandó elvállalni senki sem. A kegyes-tanítórend régi alapítványai után csak 6 tanárt tartozott adni

s a 4 alsó osztály ellátásáról gondoskodni; a 4 felső osztálynak azonban nem volt még szerződészerűleg bevallott fentartója. Némelyek úgy okoskodtak és talán nem helytelenül, hogy az teljesítse a fentartót megillető kötelezettségeket, a ki a tandíjat szedi, s ez esetben az alsó 6 osztály szükségleteiről a tanügyi kormány, a 2 felső osztályéról pedig a megyés püspök lett volna hivatva gondoskodni; mások azonban azt tartották méltányosnak, hogy a kiknek szüksége van gymnasiumra, azok viseljék, a terheket is, tehát viselje a fentartás költségeit a város közönsége és az egyházmegye, melynek növendék-papjai tetemes számban látogatták a 4 felső osztályt.

Év év után mult a nélkül, hogy e nagyon is élethevágó kérdés tisztázódhatott volna; a bizonytalanság állapota pedig az ügyek rendes menetelének nem szokott előmozdítója lenni.

Történtek ugyan ebben az irányban alkudozások, egyezkedési kísérletek, de eredménytelenül; így például a megyés püspök felajánlotta a kegyes-tanítórendnek a Petróczy-féle alapot is, hogy ennek fejében vállalja el a fentartás terheit; mi volt természetesebb, mint hogy a rend tagadó választ adott. S így, mivel a négy felső osztálynak fentartója nem volt, az írásos egyesség hiányát meg is érezte a rend azonnal, midőn a gymnasium helyiségeinek és szerelvényeinek megújítása vált mulhatatlanul szükségessé. Ugyanis a 4060 frtra rúgó költséghez a város képvisellete 600 frttal járult, ugyanennyit ígért a megyés püspök is; azonban bekövetkezett halála, megátolta őt az ígért beváltásban. A széküresedés alatt Panek Ödön házfőnök a magas kormányhoz fordult, hogy ama tanügyi célra ígért összeget, a hagyatéki tömegeből tegye folyóvá, de hasztalan. Nem maradt hátra egyéb, mint hogy a rendnek magának kellett az egész költséget viselni a várostól kapott 600 frton kívül. Íme, a szerződés

hiányának második fanyar gyümölcse; az első, a nyugtanár eltartására kikötött összeg elmaradása volt. —

A bizonytalanság és rendezetlenség e zsidbasztó állapotát megszüntetni volt feladata, az érdekelt felek közös óhajtására, a magas tanügyi kormány által összehívott értekezletnek, mely 1888. évi ápril hó 28-án tartatott. Ezen értekezletben résztvettek dr. Hóman Ottó, budapestvidéki tankerületi kir. főigazgatónak, mint miniszteri megbízottnak elnökle mellett Kalmár Endre, a kegyes-tanítórend főnöke, a rend képviselétében; Csávolszky József váczzi székesegyházi kanonok, mint a megyés püspök megbízottja; dr. Freysinger Lajos, kir. közjegyző, mint Vác város megbízottja; a jegyzőkönyvet vezette Panek Ödön főgymnasiumi igazgató és Fekete Endre kegyesrendi tartományfőnöki titoknok.

Az értekezletnek nem volt ugyan meg az óhajtott sikere, de a fölvetett jegyzőkönyv egyes pontjai élénk világitásban állítja szemeink elé ama lelkes buzgalmat, melylyel az értekezlet tagjai a kérdés sikeres megoldására törekedtek, előtárva egy részről a tagadhatatlan hiányokat, kutatva más részről a módokat e hiányok lehető pótlására; úgy, hogy a közösen óhajtott végső eredményre, az adott körülmények között mégis elégséges alapot nyújtott az értekezlet, a mennyiben nemcsak azt állapítja meg hogy mily helyiségek hiányoznak, a melyeknek pedig mulhatatlanul meg kell lenniök; nemcsak a tanerőknek úgy szám szerinti, mint képesítés tekintetében való kellő kiegészítését vallja szükségesnek, hanem megjelöli közelebbről a forrásokat is, a melyeknek segítségével e hiányokat bizonyos föltételek mellett meg lehetne szüntetni.

Ezeken kívül megállapítja azt is, hogy még az ujonnan megnyitott 5. és 6. osztály fennállása sincs szerződésileg biztosítva, annál kevésbbé van a 7. 8. osztályé, mert e kettőben kezdettől fogva csupa óradíjas tanárok

működnek, és rendszerinti fentartója nincs. Az előbbi két osztálynak tanárokkal való ellátására megállapított föltétel sem teljesült, mert a kegyes-tanítórend kormánya egy tanár eltartásának díját 1870 ben csak azon kikötés mellett szabta csekély 600 frtra, hogy ezt az összeget a nyugalmazott 4-ik rendtagnak is biztosítsa; azonban ezt a föltételt a rend nem csekély anyagi veszteségére, mind e mai napig sem teljesítették, s a kérdés végleges elintézését arra az időre hagyták, mikor majd az alapítvány letételéről lesz szó.

Megállapítja az értekezlet továbbá, hogy a város részéről az évenként fizetendő 600 frtnak alapja biztosítva nincs, mert a megye jóváhagyása hiányzik; hasonlóképen hiányzik még a püspökség részéről eddig fizetett évi 1200 frtnak biztosítása is, mert ezen összegnek a váczai püspökségre való betáblázásához a magas ministerium még nem adta beleegyezését; de erre talán nincs is szükség, mert — mint a püspöki megbízott magát kifejezi; — nem hihető, hogy legyen püspök, a ki ezt jövőben megtagadja; legalább a jelenlegi megyés püspök megígérte, hogy míg birlalja a váczai püspökséget, addig az 1200 frtot évenként megadja.

Érdekes megbeszélés tárgyat képezte továbbá a »fentartó« kérdése is, melyre vonatkozólag a kormány megbízottja abból indulva ki, hogy a püspök szándékozott is az 1200 frtnak alapját letenni, a város pedig közgyűlésileg határozta el a 600 frtot az évi költségvetésbe fölvenni, kimondhatni véli, hogy az 5. és 6. osztály fentartói a megyés püspök és a város. Mire a város megbízottja sietett kijelenteni, hogy ezen az alapon a város részére az iskolafentartói czímet el nem fogadhatja, mert ez igen messzire vezető kötelezettségekre terjedhetne.

A 7. és 8. osztály ügyénél pedig a kormány megbízottja fölemlíti, hogy a Petróczy-féle alapítvány letétele

alkalmával a megyés püspök kérte a nyilvánossági jogot a fentartás és kellő fölszerelés ígérete mellett, tehát azt hiszi, hogy e két osztály fentartója nem lehet más, mint a megyés püspök.

E nyilatkozatra azonban a püspöki megbízott azt válaszolja, hogy a jelenlegi megyés püspök ezen az alapon szintén nem tekinti magát fentartónak.

A tanerők kérdésénél a kegyes-tanítórend főnöke kijelenti, hogy hajlandó újra alkudozásokba bocsátkozni, mihelyt meg lesz a kor színvonalán álló épület és minden szükséges helyiség és fölszerelés. Hogy pedig az építkezést megkönnyítse, kész az ehhez szükséges területet a váczai társház kertjéből tulajdonjogának épségben tartása mellett átadni, valamint a ház belső udvarában a nyári tornának helyet engedni.

Annak beismerésében, hogy építeni mulhatatlanul szükséges, az értekezlet tagjai közt nem volt eltérés, de annál bizonytalanabb lett a válasz arra a kérdésre, hogy ki építsen? A kegyes-tanítórend főnöke fölöslegesnek tartja bizonyítgatni, hogy a rend, régi alapítványainak megfelelően, semmi újabb teher elviselésére nem kötelezhető; a város megbízottja kijelenti hogy a város az építkezéshez hajlandó hozzájárulni — elvben, sőt áldozatokat is kész hozni bizonyos mértékben; a püspöki megbízott pedig csak annyit jelentett ki, hogy e kérdésben határozott nyilatkozatot tenni, nincs felhatalmazva.

Szóba került az értekezleten az is, hogy nem volna-e fölhasználható az építkezésre a Holló-, Tajthy- és Ellenbacher-féle alap? Vagy a váczai püspök által régen a váczai Theresianum-féle intézet fentartására évenként adott 7000 frt, mely ma a tanulmányi alapba foly be?

E kérdésekre azonban ekkor határozott feleletet szintén nem adhatott az értekezlet? de fölvetett még egy másik kérdést, azt t. i., hogy az országos kormány meny-

nyivel hajlandó esetleg az építés költségeihez járulni? vagy hajlandó-e a tandíjszedés jogát átengedni? Erre a ministerium megbízottja abbéli reményét fejezi ki, hogy ha a fentartók az intézet kiegészítését és fölszerelését teljesen biztosítják, úgy a magas kormány is hozzá fog járulni a fentartáshoz s esetleg az évi általánynak a befolyó tandíjból való emeléséhez; az építendőkre nézve pedig egy műszaki közeg kiküldését igéri, a ki a talaj viszonyok figyelembevételével, a szükséges építkezésekre megfelelő tervet fog készíteni.

Ennyi az értekezleti jegyzőkönyv rövid tartalma, melyből, mint említettük világosan kitűnik a forró vágy, megtalálni az intézet újra alkotásának módozatait, keresni az eszközöket, melyekkel annak egykori virágzó állapotát újra elővarázsolni lehessen. Ha e nemes törekvésnek a mondottak szerint egyelőre csak az alapvetés és tájékozódás volt is az eredménye, mégis nagy elismerés illeti meg a szent ügyben fáradozó férfiakat, mert az ő meleg érdeklődésük vonta maga után az alkotásra vezető első lépéseket.

Ilyennek volt tekinthető, hogy a magas tanügyi kormány 1889. évi május 4-én egy műszaki közegét küldötte intézetünkbe, ki két heti itt tartózkodása alatt, épületeinket a legapróbb részletekig fölmérte, hogy ennek alapján a kiépítés tervét elkészíthesse. A magas tanügyi kormány látva a főgymnasiumnak már fogamatba vett végleges rendezése iránt minden érdekelt oldalról mutatkozó készséget és jó indulatot, 1889. évi július 11-én 25123. sz. a. kelt leiratában fölrüházta az intézetet a nyilvánosság és ezzel kapcsolatban, az érettségi vizsgálat megtarthatóságának jogával további három évre u. m. 1889—90. 1890—91. és 1891—92-re.

Körülbelül egy év telt el, mire az új épület tervét a tanügyi kormány műszaki közegi elkészítették, melyet

sietett is aztán a ministerium 1890. évi júl. 29-én a váci megyés püspök kezeihez juttatni azon reményének kifejezése mellett, hogy a 37729 forint költséget igénylő terv kivételét, tekintettel a fenforgó szükségletek kielégítésének égetően sürgős voltára, nagylelkű áldozatkészségével mielőbb fogamatba véleti; mert a tanügyi kormány a tanulmányi alap kedvezőtlen viszonyai miatt a költségekhez semmivel sem járulhat. —

A tanügyi kormány illetén intézkedése azonban nem érte el egészen a kívánt sikert; mert azt talán mondanunk sem kell, hogy a sine me, de me-féle eljárás nem igen alkalmas arra, hogy kellemes érzésekre hangoljon bennünket. Az az eredménye mégis meg volt, hogy »a főgymnasium állapotának és viszonyainak kellő és végleges rendezése czéljából« a magas tanügyi kormány fölhívására, dr. Klamarik János ministeri tanácsos elnöklete alatt, 1891. évi márczius hó 22. és 23. napjain új értekezletet tartottunk. Jelen voltak ezen az értekezleten: Jung János, Csávolszky József és dr. Miltényi Gyula székes-egyházi kanonokok, továbbá Gajary Géza polgármester, dr. Freysinger Lajos kir. közjegyző, dr. Franyó István v. tanácsos és dr. Falcsik Dezső v. aljegyző s végre Halmi László főgymnasiumi igazgató, ki egyúttal az értekezlet jegyzőkönyvét vezette.

Foglalkozott ez az értekezlet a főgymnasium összes személyi és dologi szükségleteinek megállapításával, továbbá a kimutatott összes szükségletek fedezésének módozataival. Meghatározta, hogy hány és mily terjedelmű helyiségek szükségesek, a tanerők fizetését és mikénti alkalmazását is megállapította; de minthogy a későbbi fejlemények e határozatoknak majd nem összes pontozatait megmásították, vagy épen meg is semmisítették, azért e jegyzőkönyvből, csak mint érdesességeket említjük fel, hogy az új építkezésre, a bútorbéli berendezés és fölszerelésre

összesen 56.000 frtot állapított meg az értekezlet, mely összegnek előállításáról az egyházmegye lett volna hivatva gondoskodni. Erre azonban csak oly föltétel alatt szándékozott vállalkozni, ha a magas miniszterium a váczzi kegyesrendi gymnasium 5. és 6. osztályának tandíja czímén 20 év óta beszedett 21.000 frtot visszafizeti és a folyó iskolai évtől kezdve az összes fölvételi és tandíjakat az egyházmegye javára átengedi. A ministeri megbízott a tan- és fölvételi díjak átengedését megígérte ugyan, de sem a 21.000 frt visszafizetésre, sem pedig az építkezési segély czímen kért 6000 frt megadására nem volt hajlandó. A másik érdekes pont a jegyzőkönyvben, a város képviselőjének az a kijelentése, hogy a gymnasiumnál nem óhajt fentartóként szerepelni, hanem majd az egyházmegyével kiegyezve, a fentartáshoz bizonyos évi segélyösszeggel fog járulni.

Így tehát ez az értekezlet nem vihette sokkal előbbre a rendezkedés ügyét, sőt mivel a ministeriumban megállapított költségtervezetnél jóval nagyobb összeget irányzott elő, mondhatni, hogy a végleges megoldást csak nehezítette. Ugyanis az volt a terv, hogy az építkezés- és felszerelésre szükséges ama tetemes összeget a váczzi káptalan fogja rendszeres törlesztésre kölcsönözni, a kezelése alatt levő kegyes alapítványokból; de e terv több oknál fogva csakhamar kivihetetlennek bizonyult, s így főgymnasiumunk fönmaradásának és tovább fejlesztésének összes föltételeire nézve, ismét a legnagyobb bizonytalanságba estünk vissza. Nem is birtunk ebből a kínos vergődésből kibontakozni mindaddig, míg a hatalmas »legyen« szó el nem hangzott egyházmegyénk lánglelkű főpásztorának, **Schuster Konstantín** Ó excellentiájának áldott ajkairól.

Mint a szelíden sugárzó tavaszi nap, oly üdítőleg hatott intézetünk kétes sorsa fölött aggódó lelkünkre, ke-

gyelmes főpásztorunk meleg érdeklődésének felénk hajlása. Kimondhatjuk nyíltan, hogy az ő közbelépése nélkül ma bizonyára nem, s talán még sok idő múlva sem dicsekedhetnénk oly épülettel és berendezéssel, mely a mai fokozottabb tanügyi követelményeknek is teljesen megfelel. Az ő hathatós szavára a magas kormány nemcsak a fölvételi és tandíjakat bocsátotta át rendelkezésre; de az általa házilag készített új épülettervet is jóváhagyta. S így a mit oly régóta s oly epedve vártunk, de a minek teljeseése iránt épen a legutóbbi időben igen kétes kilátásaink voltak, azt a művet a valóságban is megkezdettnek hirdette az 1893. évi febr. 28-án, az alapozás megkezdésekor tett első kapavágás. Ettől fogva már nyugodt lélekkel szemléltük a serényen folyó szép munkát, mert biztosítottunk láttuk intézetünket el egész a messze jövőre; mert tudtuk, hogy a ki ebbe belefogott, az nem szokott fél úton megállani, s így főgymnasiumunk többi függő kérdései is mielőbb elintézésre fognak nyerni.

A történeti hűség kedvéért meg kell azonban azt is említenünk, hogy a magas tanügyi kormánytól helybenhagyott tervezetet az alapozás közben fölmerült óhajtásunknak megfelelően, nagylelkű megyés püspökünk még hat meterrel engedte megtoldani; a minek következtében az előbbi tervezetben fölvett méretek mind megváltoztak és létre jöhetett olyan terem, mely az esetleges parallel I. osztály befogadására is alkalmas. A mint hogy csakugyan szükséges is lett az már a legközelebb megnyílt 1893—94. iskolai év elején, a midőn ugyanis váratlanul oly tetemes számban jelentkeztek az I. osztályba lépni óhajtók, hogy a párhuzamos osztály megnyitására rögtönösen kellett gondoskodni.

Az ifjúság létszámának e nem várt, rohamos fölszaporodása azonban újabb gondoknak vált forrásává mert

így könnyen megeshetik, hogy meglevő helyiségeink rövid idő múlva ismét elégtelenek fognak lenni, s akkor aligha segíthetünk a bajon másképp, mint vagy a fölvétel korlátozásával, vagy pedig újabb építkezéssel. Az első esetben súlyos teher nehezułne ismét a szülőkre, a másodikban pedig a fenntartó volna fölhíva új és tetemes áldozatok hozatalára.

Noha némi megnyugtatósal szolgálhat e kérdés körül a jövőre nézve az, hogy gymnasiumunk meglevő jövedelmi forrásai az évi kiadás fedezése után, még nem kis összegű maradékot is nyújtanak.

S midőn ezt örömmel emeljük ki, mulaszthatatlan kötelességünknek ismerjük egyszersmind e kedvező körülmény okát is feltüntetni, a mi nem egyébben rejlik, mint abban, hogy a **40.000** frtot, a mennyibe t. i. gymnasiumunk kiegészítése és fölszerelése került, sem kölcsönvenni, sem törleszteni nem kellett; mert *e tetemes összeget nagylelkű főpásztorunk egészen a sajátjából fedezte s a fölszerelt új épületet a kegyes-tanítórendnek adományozta.*

Az emberiség általános művelődéseért lelkesülő, a haza javát fejedelmi adományaival öregbítő, s híveinek anyagi és szellemi előhaladását kimeríthetetlen bőkezűséggel előmozdító nagy férfiú szól hozzánk abból a szép adomány-levélből is, melyet íme itt közlünk:

»3849|1893. D. a. J. Kr. Főtisztelendő kegyes-tanítórendi tartományi Főnök Úr! Az oly igen szép múltú váci kegyesrendi főgymnasiumnak évtizedeken át szünetelt s néhány év előtt ismét megnyílt felsőbb osztályai — miként ez Főtisztelendő Atyáságod előtt ismeretes, — eddigi hiányos berendezésekkel s kivált a tanhelyiségek elégtelen voltánál fogva, a közoktatásügy jelenlegi fejlettségéből folyó igényeknek s a magas tanügyi kormány e részbeni kívánalmainak kellőképen meg nem felelvén, e miatt újból beszüntetés elé nézének. — A

multak jó emléke iránt lelkem mélyén élő kegyelet, de egyszersmind az óhaj, hogy szeretett székvárosom jólétét ez által is némiképp emeljem, arra indították szívemet, hogy a jelzett hiányok orvoslásával, említett nyolcz osztályú intézetünket a méltányos követelményeknek teljesen megfelelővé tegyem s ekképen annak fenmaradását és nyilvánossági jogának állandósítását biztosítsam. Ugyanazért a kegyes-tanítórend váci társházában elhelyezett s a közel multban gondoskodásom alá átvett katolikus főgymnasium helyiségeinek kibővítéseül, a székesegyházterre néző, annak idején nagynevű s örökre áldott emlékü püspök-elődöm, gróf Migazzi Kristóf által építettet homlokzathoz közvetlen folytatólag a kert felé, a kegyesrend tulajdon telkén egy 43-31 méter hosszú és 10-92 méter széles egy emeletes szárnyépületet emeltetem ez évben, a magas tanügyi kormány által előzetesen jóváhagyott tervzet szerint, sajátomból jelentékeny költséggel, azt megfelelőleg berendeztettem és kellőképen fölszereltetem, sőt az ezen épületben foglalt tanhelyiségek az imént megkezdődött 1893—94. tanévvel a rendeltetésöknek megfelelő használatra már tényleg meg is nyíltak. Én ezen most körülírt épületet fölszerelésével együtt a kegyes-tanítórend vezetése alatt álló váci katolikus főgymnasiumhoz csatolván, azt ily célra a kegyes-tanítórendnek tulajdonul szántam, szentelem és adományozom azon határozott kikötéssel, hogy az csakis katolikus jellegű és ily szellemben vezetendő gymnasium céljaira szolgáljon minden időben; kívánván egyébként, hogy a főgymnasium vagyoni ügyeit az általam kinevezett gymnasiumügyi bizottság intézze íőhatóságom alatt. — Buzgó szívvel esedezem Istenhez, hogy ezen intézkedésemet az ő dicsőségének és az anyaszentegyháznak gyarapodására, a minden bölcseség kezdetétől, az Úr félelmétől áthatott valódi tudomány fejlesztésére és terjesztésére s szeretett székvárosomnak, ha-

zánknak és az emberiségnek javára vezetni kegyeskedjék. De kérem egyszersmind a főtisztelendő kegyes-tanítórendnek úgy jelenben itt működő, valamint a jövőben itt működendő tagjait is szívem egész melegeivel és szeretetével, hogy nagy alapítójuk, dicső Kalazanti sz. Józsefnek magasztos példáját mindenkor szem előtt tartván és érdemdús elődeiknek jeles nyomdokait követvén, a gondjakra bízott ifjaknak — míg elméiket a fentebb említett igaz tudomány ismereteivel gazdagítják, egyszersmind szíveikben a vallásosság, jellem, emberszeretet, fejedelem iránti hűség és tettekben gyümölcsöző lángoló honszeretet erejüket ápolni s őket atyáskodó oktatásaik és intelmeikkel főleg pedig lelkes példaadásaikkal a haza jó és hasznos polgárává képezni és nevelni Istentől nyert tehetségök szerint, minden buzgalommal igyekezzenek, megemlékezvén a szentkönyv ezen szavairól: »*tündökölni fognak, kik igazságra oktatnak sokakat, mint csillagok örökkön öröklék,*« (Dan. 12. 3.) Isten áldása legyen mindenkor az intézeten, annak tanárain és tanuló ifjúságán! Egyébként Főtisztelendő Atyaságodnak ájtatos imába ajánlottan, legőszintébb jóakarattal maradok Váczon, 1893. szeptember hó 5-én Főtisztelendő Atyaságodnak legszívesebb jóakarója az Urban Schuster Konstantin s. k. váczai püspök.»

E lelkes sorokat olvasva, lehetetlen föl nem kiáltanunk, hogy boldog az az egyházmegye és város, melynek gyámolítására ily magasztos szellemű egyházfejedelmet rendelt az isteni Gondviselés! Valóban nagy hálára érezheti magát kötelezve Vác város és vidéke, mert jóllehet a nagyszerű adomány a kegyes-tanítórendre van címezve, de ha a tanuló ifjúságnak alább kimutatott nagy számát tekintjük és tudjuk azt is, hogy e létszámnak $\frac{3}{5}$ -ét mindig vidékiek képezik, a kik városunkban bizonyára nem csekély forgalmat idéztek elő: akkor nem nehéz belátni, hogy annak az adománynak úgy szellemi, mint anyagi

haszna első sorban a város lakossága között árad szét. De hálás lehet Vác városa azért is, mert míg más hasonló anyagi viszonyok közt levő városok a legnagyobb erőfeszítés és önmaguknak nagyfokú megadóztatása útján juthattak csak egy-egy ily intézethez: addig Vác városa, egymást követő lángbuzgalmú főpásztorainak atyai gondoskodásából, immár közel 200 év óta élvezheti tanintézetének jótéteményeit a nélkül, hogy a fentartáshoz való hozzájárulásképen az utóbbi években tisztesség okáért megajánlott évi csekély összegen kívül egyéb kötelezettséget vállalt, vagy teljesített volna. S ha végigtekint jöteveinek fényes során, méltán kérdezheti tünődve a koszorús költővel, hogy »Ki volt nagyobb?« Az-e, ki első alapját vetette meg városunk művelődésének? Az-e, ki Isten dicsőségére szánt hatalmas építkezéseivel oly díszes külsőt kölcsönzött annak? Vagy az-e, ki magától úgyszólván minden kényelmet megtagadva, székvárosának, egyházmegyéje több városának, papságának és káptalanának javára már eddig is félmilliónyi összeget áldozott?!

Történetünk végéhez közeledve, csak azt említjük még meg, hogy intézetünk anyagi ügyeinek vezetésére ő excellentiája a megyés püspök úr, bizottságot nevezett ki, melynek ez idő szerinti elnöke mélt. Jung János fölszentelt püspök úr, tagjai pedig Csávolszky József apátkanonok, Újhelyi István és Balás Lajos székesegyházi kanonok urak, a kegyes-tanítórend részéről pedig a gymnasium igazgatója.

Végre pedig följegyezzük azt a kedves ünnepünket, melyet a múlt 1895. évi június 24-én ültünk meg, a mikor t. i. ő excellentiájának, **Schuster Konstantin** megyés püspök úrnak, Ipolyi Sándor, festőművész festette életnagyságú képét lepleztük le. A nagyszámú díszes közönség lelkesülve hallgatta az igazgató beszédét, melyben kiemelte a kegyes Főpásztor nagylelkűségét, ki a vallás-

erkölcsi nevelésnek és tudományosságnak oly alkalmas épületet emeltetett. Az ünnep programját kiegészítette az az üdvözlő távirat, melyet a hivatalos ügyben Bécsben tartózkodó Főpásztornak a város közönsége nevében Gajáry Géza polgármester küldött; továbbá Balás Károly VIII. oszt. tanuló ünnepi ódájának, öcsese Kornél által való elszavalása és a hazafias énekek, melyeket az ifjúsági énekkar adott elő.

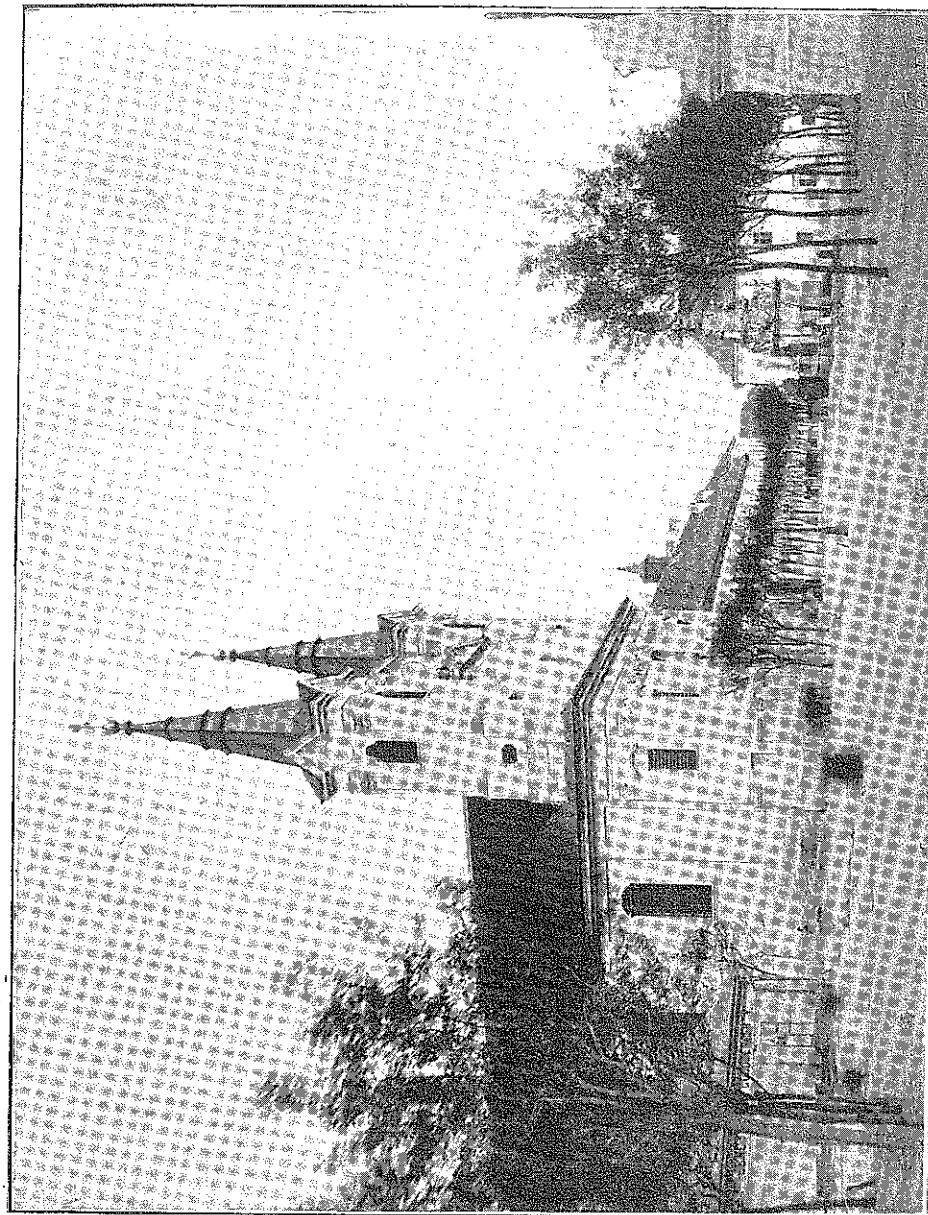
Ugyanekkor lett láthatóvá az a díszes márványlap is, melyet Vác városa helyezett az új épület falába, hogy háláját ily módon is kifejezze a nagylelkű egyházfejedelem iránt. Főirata ez:

Litteris et artibus

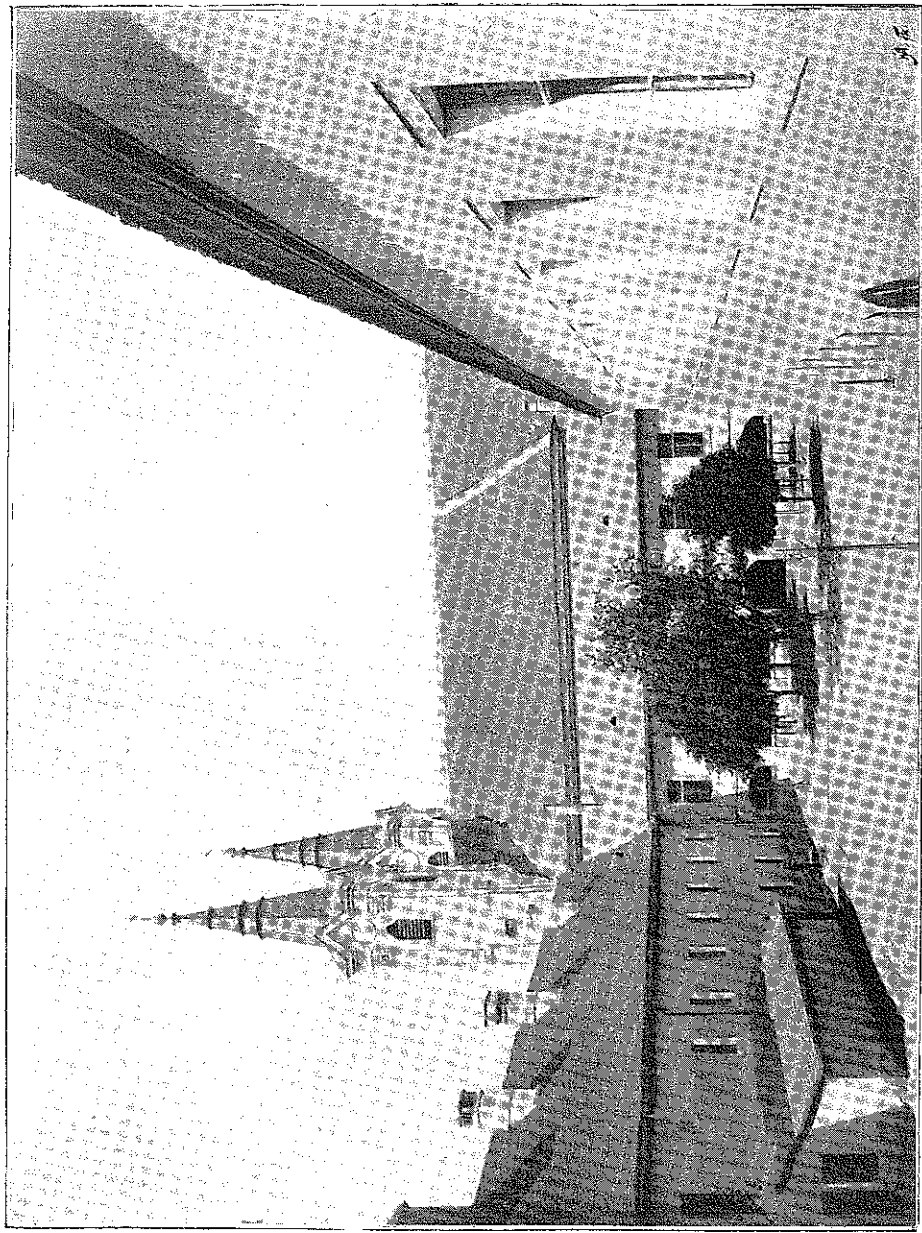
Constantinus

Episcopus. Anno MDCCCXCIII.

H.

A kegyesrendiek temploma és gymnasiuma a Szentlélek-templommal.

A belső udvar, egyúttal nyári tornater felerésze.

Kimutatások.

I. Tankerületi kir. főigazgatók.

1776-től a budai tankerületben :

Vöröss Antal.

1786-tól a pozsonyi tankerületben :

Prónay Gábor báró
Szápáry József gróf

Orgler József dr.
Adamkovics Mihály.

1845-től a budai tankerületben :

Fogarassy Mihály
Haas Mihály dr.
Festl Károly dr.

Róder Alajos
Lutter Nándor dr.

1884 től a budapest-vidéki tankerületben :

Say Móricz dr.

Hóman Ottó dr. 1885-től.

2. A társház és gymnasium igazgatói és tanárai 1714—1896-ig.

1714. Zajkányi Lénárd házfőnök.

1715. Kubránszky János házfőnök.

1717. Kovácsics Pál házfőnök, Sebestyén, Jakab.

1718. u. azok.

1719. u. azok és Bencsik Gábor.

1720. Kovácsics Pál, Hirnberger Fülöp, Bencsik Gábor, Szorácsy Vincze.

1721. Kovácsics Pál, Bencsik Gábor, Szorácsy Vincze.

1722. Elefánt Orbán házfőnök és igazgató, Incze, Rafael.

1723. Elefánt Orbán, Rafael, Raymund.

1724. Elefánt Orbán, Iustinian, Hermenegild.
 1725. Bieliczky Ágoston, házf. és igazg., Franyó Raymund, Hermenegild.
 1726. Bieliczky Ágoston, Grum Pál, Julián.
 1727. Bieliczky Ágoston, Csáky Rókus, Konrád.
 1728. Bieliczky Ágoston, Konrád.
 1729. Bieliczky Ágoston, Vesperle György.
 1730. Bieliczky Ágoston, Demjén, Scultéty Sámuel, Mihály, Kőszeghy Szaniszló.
 1731. Szokolóczy Venczel, házf., Tarnóczy Jeromos, Zakáriás, Ádám.
 1732. Szokolóczy Venczel házf., Tarnóczy Mátyás, Vadász Béla.
 1733. Szokolóczy Venczel házf., Nemcsényi Adolf praefectus, Tarnóczy Mátyás, Klasseus Ágoston.
 1733/34. Szokolóczy Venczel házf. és igazg., Borsos Dénes, Artmann Iván, Kalocsay Kelemen.
 1734/35. Szokolóczy Venczel házf., Incze praefectus, Gyarovics Gliczér, Fontányi Ede, Zsidaniez István.
 1735/36. Bencsik Gábor házf. és igazg. Jónás, Rákóczy Miklós, Nagy Domokos.
 1736/37. Holesinszky Ferencz házf. és igazg., Stermensky Tádé, Kiss Julián, Pechart Vilmos.
 1737/38. Holesinszky Ferencz hf. és ig., Léday Lénárd, Illés, Ödön.
 1738/39. Holesinszky Ferencz hf. és igazg.
 1739/40. Holesinszky Ferencz, Ödön.
 1740/41/42. Sindlár Zsigmond hf. és igazg.
 1742/43. ugyanaz.
 1743/44. ugyanaz.
 1744/45. Kőszeghy Szaniszló házf. és igazg., Manyina Arzén, Béla, Szeless Bálint.
 1745/46. Kőszeghy Szaniszló, Prileczky Mihály, Dinges Lénárd, László, Bódog.
 1746/47. Kőszeghy Szaniszló, Mihály, Rókus, Kázmér, Bélydy Gergely.
 1747/48. Desericzky Incze házf. és igaz. Szelessy Gábor, Bródy Mihály, Dömötör, Hajóss Gáspár, Fett Joáckim.
 1748/49. Kőszeghy Szaniszló házf. és ig., Julián, Dömötör, Hajóss Gáspár, Fett Joáckim.
 1749/50. Kőszeghy Szaniszló, András, Engelbert, Csóka Gellért Homolay Tádé.
 1750/51. Kőszeghy Szan., Julián, Engelbert, Csóka Gellért, Keresztély.

A dőghalál miatt a gymn. bezárva.

- 1751/52. Kőszeghy Szaniszló, Kornél, Farkas, Sándor, Klobucsek Alajos.
 1752/53. Kőszeghy Szaniszló, Petrasko Sándor, Vincze, Sándor, Perczell Imre.
 1753/54. Kőszeghy Szaniszló, Dömötör, Perczell Imre, Szluha Ferencz.
 1754/55. Laliti Elek házf. és igazg., Schintall Gliczér, Horkay Ágoston, Szomi Lajos, Lestár.
 1755/56. Laliti Elek, Lénárd, praefectus, Jeromos, Bíró Dávid, Szén Károly, Amádé.
 1756/57. Laliti Elek, Dömötör, Lédai Jeromos, Sándor.
 1757/58. Orosz Zsigm. házf. és igazg.
 1758/59. Rátay Egyed, Konrád Norbert praefectus, Fett Joáckim, Tuschleitner István, Hólló Imre, Horányi Elek, Csóka Gellért, Soós Imre, Ruzicska Nándor.
 1759/60. Rátay Egyed házf. és ig., Konrád Norbert praefectus, Soós Imre, Ruzicska Nándor, Fett Joáckim, Csóka Gellért, Paschgall Adolf, Miliczky Kázmér, Horányi Elek.
 1760/61. Kőszeghy Szaniszló, Konrád Norbert praefectus, Tarr András, Pére Manó, Fett Joáckim, Nagy Jeromos, Szöllösi Jenő, Klobucsek Alajos, Karába Ágoston, Jeger Ferencz.
 1761/62. Kőszeghy Szaniszló, Tarr Endre praefectus, Fett Joáckim, Nagy Jeromos, Králik Ignác, Paschgall Adolf, Tomján Sándor, Mohoricz Tóbiás, Henyei Vincze.
 1762/63. a) *A gymnasiumban*: Kőszeghy Szaniszló, Tarr Endre praefectus, Koza Jakab, Králik Ignác, Schaffrath Lipót, Tomján Sándor, Bucsi Sándor, Mak Sebestyén.
 b) *A nemes ifjak convictusában*: Fett Joáckim praefectus, Perczell Imre, Szaicz Antal.
 1763/64. a) *A gymnasiumban*: Szélessy Gábor házf. és ig., Tarr Endre praefectus, Hólló Imre, Paschgall Adolf, Péicz Imre, Bucsi Sándor, Mak Sebestyén, Szalay Ráfael.
 b) *A nemes ifjak convictusában*: Fett Joáckim praefectus, Perczell Imre, Keszthelyi László, Szaicz Antal.
 1764/65. a) *A gymnasiumban*: Szélessy Gábor, Peck János, Thurnar Henrik, Némethy Elek praefectus, Perczell Imre, Szómi Lajos, Neográdi Imre, Bucsi Sándor, Henyei Vincze, Szablik István.

- b) *A nemes ifjak convictusában*: Fett Joáckim praefectus, Keszthelyi László, Simitz Mátyás, Kuppi Károly.
- 1765/66. a) *A gymnasiumban*: Szélessy Gábor praefectus, Pöck János, Thümar Henrik, Perzsel Imre, Neográdi Imre, Holly Dániel, Dugonics András, Tománovics Kal. József np., Vinterhalter Benedek np.
- b) *A nemes ifjak convictusában*: Keszthelyi László praefectus, Mohoritz Tóbiás, Palya István, Jenovay János np.
- 1766/67. Szélessy Gábor házf. és igazg., Kázmér Demeter, Thümar Henrik, Botka Albert, Keszthelyi László, Horányi Elek, Holly Dániel, Schwarczl Gliczér, Kübling Kal. József np., Csabay Sándor np., Jenovay ker. János np., Etinger Alajos np., Bertzeli Károly np.
- 1767/68. Szélessy Gábor, Kázmér Demeter, Lédai Lénárd, Thümar Henrik, Botka Albert, Horányi Elek, Neográdi Imre, Simich Elek, Mayer Elek np., Gotthardi Kal. József np., Koch Ferencz np.
- 1768/69. Szélessy Gábor, Lédai Lénárd, Botka Albert, Szluha Xav. Ferencz, Neográdi Imre, Simich Elek, Szablik István np., Koch Ferencz np., Radics Sándor.
- 1769/70. Szélessy Gábor házfőnök, Vayrik Ödön igazg., Lédai Lénárd, Szluha Xav. Ferencz, Neográdi Imre, Csánky Gábor, Dugonics András, Szablik István np., Horéczky Elek np., Radics Sándor np.
- 1770/71. Szélessy Gábor házfőnök, Vayrik Ödön igazg., Lédai Lénárd, Neográdi Imre, Bellóth József, Kuppi Károly, Vildt Lénárd np., Gotthardi Kal. József np., Gaál László np.,
- 1771/72. Szélessy Gábor házf., Vayrik Ödön igazg., Neográdi Imre, Bellóth József, Czabai Sándor, Kamánházy Ignác np., Kázmér Elek np., Gaál László np.
- 1773-tól 1777-ig. Hulinyi János házfőnök, a többi adat hiányzik.
- 1777/78. Podhradszky Mihály házf., Mohoritz Tóbiás, Krohig Balás igazgató, Csánki Gábor, Bilek László, Bertzeli Károly, Prets Mihály np., Kereszturi Jeromos np., Pisztóri Kal. József np.
- 1778/79. Podhradszky Mihály házf., Krohig Balás igazgató, Kosztka Mihály, Bertzeli Károly, Prets Mihály, Póor Károly np., Koróss Imre np., Hegyi József np.

- 1779/80. Podhradszky Mihály házf., Krohig Balás igazgató, Bertzeli Károly, Hentaller Gáspár, Gaál László, Póor Károly np., Koróss Imre np., Hegyi József np.
- 1780/81. Podhradszky Mihály házf., Krohig Balás igazg., Rakovszky Gergely, Bertzeli Károly, Hentaller Gáspár, Viczigmann Vincze, Koróss Imre np., Hegyi József np., Vezekényi Imre np.,
- 1781/82. Podhradszky Mihály házf., Kosztka Mihály igazg., Bertzeli Károly, Rakovszky Gergely, Hentaller Gáspár, Viczigmann Vincze, Hegyi József np., Vezekényi Imre np., Langh Ignác np.
- 1782/83. Voláko Marcell házf., Póor Kajetán igazgató, Bertzeli Károly, Rakovszky Gergely, Hentaller Gáspár, Viczigmann Vincze, Rabenhuber Bernát, Loosz Xav. Ferencz np., Sattlperger Alajos np., Langh Ignác np., Schmidt Bertalan np.
- 1783/84. Voláko Marcell házf., Póor Kajetán igazg., Raab Béla, Rakovszky Gergely, Hentaller Gáspár, Viczigmann Vincze, Fréy Ferencz, Petrovics György np., Adamovics Kal. József np., Langh Ignác np., Schmidt Bertalan np.,
- 1784/85. Voláko Marcell házf., Pálya István, Dom Flórián praefectus, Póor Kajetán igazgató, Rakovszky Gergely, Viczigmann Vincze.
- 1785/86. Voláko Marcell házf.
- 1786/87. Voláko Marcell házf. és ig., Mayer Nep. János, Müller Antal, Naller Nep. János, Sattlperger Alajos np., Kiss Márton np., Langh Ignác np., Schmidt Bertalan np.
- 1787/88. Voláko Marcell házf., Póor Kajetán igazgató, Viczigmann Vincze, Alber János, Ujfasusy János, Kiss Márton, Hegyi József.
- 1788/89. Menyőczky András házf., Póor Kajetán igazgató, Viczigmann Vincze, Alber János, Kiss Márton, Hegyi József, Groeber Antal.
- 1789/90. Voláko Marcell házf., Póor Kajetán igazg., Viczigmann Vincze, Alber János, Hegyi József, Groeber Antal, Kiss Márton.
- 1790/91. Voláko Marcell házf., Mohoritz Tóbiás igazgató, Viczig-

- mann Vincze, Vinterhalter Benedek, Hegyi József, Kiss Márton, Presburger Szal. Ferencz.
- 1791/92. Voláko Marcell házf., Mohoritz Tóbiás igazgató, Viczigmann Vincze, Vinterhalter Benedek, Kiss Márton, Hegyi József, Gara András.
- 1792/93. Voláko Marcell házf., Mohoritz Tóbiás igazgató, Hegyi József, Józsay József, Kiss Márton, Viczigmann Vincze.
- 1793/4-től 1795/6-ig Pállya József házf. és igazg., a többi adat hiányzik.
- 1796/97. Pállya József házf. igazgató, Benyák Bernát, Szablik István, Sárváry Ferencz, Veisz Lipót, Koszka Máttyás, Neichel László, Márhoffer Flóris, Józsay József, Csépcsányi Gábor np., Klapitszky Ferencz np.
- 1797/98. Pállya József házf. és igazgató, Benyák Bernát, Szablik István, Sárváry Ferencz, Veisz Lipót, Koszka Máttyás, Neichel László, Márhoffer Flóris, Józsay József, Hartmann Kal. József np., Horváth Zsigmond np.
- 1798/99. Pállya József házf. igazgató, Benyák Bernát, Szablik István, Sárváry Ferencz, Veisz Lipót, Koszka Máttyás, Neichel László, Márhoffer Flóris, Józsay József, Szétsy Ágoston np., Horváth Zsigmond np.
- 1799/1800. Pállya József házf., Bolla Márton igazgató, Szablik István, Sárváry Ferencz, Veisz Lipót, Strobl György, Márhoffer Flóris, Józsay József, Schevtsik Alajos np., Szétsy Ágoston np., Horváth Zsigmond, Bárkovits István.
- 1800/1. Pállya József házf., Bolla Márton igazgató, Veisz Lipót, Egészky Ignác, Márhoffer Flóris, Józsay József, Nagy Lipót, Nequaszil Máttyás, Hulyák Péter np., Horváth Ignác np.
- 1801/2. Pállya József házf., Sárváry Ferencz igazgató, Hegyi József, Márhoffer Flóris, Horváth József, Nequaszil Máttyás, Buzna Lázár np., Horváth Ignác np.
- 1802/3. Bolla Márton házf., Dom Flóris, Sárváry Ferencz igazg., Szétsy Elek, Nequaszil Máttyás, Szétsy Ágoston np., Buzna Lázár np., Horváth Ignác np.
- 1803/4. Bolla Márton házf., Sárváry Ferencz igazgató, Dom Flóris, Nequaszil Máttyás, TorDY Mihály.

- 1804/5. Bolla Márton házf. és igazg., Dom Flóris, Strobl György, Horváth József, Nequaszil Máttyás, Lapéizinger János np., Roth Mihály np., Vagner József np.
- 1805/6. Bolla Márton házf. és igazg., Dom Flóris, Arvay József, Nequaszil Máttyás, Teleký Ádám np., Roth Mihály np., Kindlároovits Lőrincz np.
- 1806/7. Bolla Márton házf. és igazgató, Dom Flóris, Kiss Márton, Nequaszil Máttyás, Mályts György, Kindlároovits Lőrincz np., Huber Ferencz np.
- 1087/8. Bolla Márton házf. és igazgató, Dom Flóris, Dombi Mihály, Hulyák Péter, Fehér Gliczer np., Huber Ferencz np., Bregóovits Alajos.
- 1808/9. Bolla Márton házf. és igazgató, Dom Flóris, Dombi Mihály, Benno Jeromos, Molnár Máttyás np., Korénda Elek np., Néméth Mihály np.
- 1809/10. Strobl György házf. és igazgató, Dombi Mihály, Benno Jeromos, Kméth Dániel, Fehér László, Korénda Elek np.
- 1810/11. Strobl György házf. és igazgató, Dom Flóris, Sümegh Márton, Benno Jeromos, Szakállas Kal. József, Frank Jeromos np., Mészáros Imre np., Konóppa Kal. József np.
- 1811/12. Strobl György házf. és igazgató, Dom Flóris, Sümegh Márton, Szakállas Kal. József, Bendik Szal. Ferencz, Krisz pach András np., Poleritzky Ernő np., Fekete József np.
- 1812/13. Strobl György házf. és igazgató, Dom Flóris, Sümegh Márton, Faklits Imre, Bendik Szal. Ferencz, Poleritzky Ernő np., Hégedús József np., Fekete Kal. József np.
- 1813/14. Strobl György házf. és igazgató, Dom Flóris, Bokros Szal. Ferencz, Faklits Imre, Nétsey Jeromos, Poleritzky Ernő np., László Alajos np., Fekete Kal. József np.
- 1814/15. Strobl György házf. és igazgató, Bokros Szal. Ferencz, Csetneky Imre, Nétsey Jeromos, Poleritzky Ernő np., Hoffmann Ágoston np., László Alajos np., Fekete Kal. József np.
- 1815/16. Strobl György házf. és igazgató, TorDY Mihály, Bokros Szal. Ferencz, Csetneky Imre, Orban Lajos, Malótsay Antal, Fekete Kal. József np., Kudlovits Kal. József np.

- 1816/17. Strobl György házf. és igazgató, Tordy Mihály, Bokros Szal. Ferencz, Csetneky Imre, Knapp Mihály, Malótsay Antal, Kudlovits Kal. József np., Németh Alajos np.
- 1817/18. Strobl György házf. és igazgató, Czeglédy István, Bokros Kal. József, Lanczinger Ker. Janos, Knapp Mihály, Malótsay Antal, Kudlovits Kal. József np., Németh Alajos np.
- 1818/19. Strobl György házf. igazg. Czeglédy István, Révay István, Mihalik Pál, Knapp Mihály, Lepátsek Mátyás, Németh Alajos np.
- 1819/20. Strobl György házf. és igazgató, Czeglédi István, Révay István, Mihalik Pál, Tóth Lajos, Polevitzky Ernő, Lepátsek Mátyás.
- 1820/21. Strobl György házf. és igazgató, Czeglédy István, Révay István, Mihalik Pál, Tóth Lajos, Polevitzky Ernő, Pintzogh Domokos.
- 1821/22. Strobl György házf. és igazgató, Czeglédy István, Révay István, Mihalik Pál, Tóth Lajos, Polevitzky Ernő, Manhart Ignác np.
- 1822/23. Strobl György házf. és igazgató, Czeglédi István, Révay István, Sláby József, Cséri nep. János, Pallos József, Horváth Cyrill np.
- 1823/24. Strobl György házf. és igazgató, Révay István, Hanusz Nep. János, Kertész Kal. József, Brátkay Alajos, Pallos József, Raffay Nep. János, Horvát Cyrill np.
- 1824/25. Strobl György házf. és igazgató, Révay István, Hanusz Nep. János, Kertész Kal. József, Brátkay Alajos, Tóth Elek, Kutszerik Sándor np.
- 1825/26. Strobl György házf. és igazgató, Révay István, Hanusz Nep. János, Kertész Kal. József, Brátkay Alajos Tóth Elek, Kutszerik Sándor np.
- 1826/27. Nagy Lipót házf. és igazgató, Haskó László, Hanusz Nep. János, Brátkay Alajos, Tóth Elek, Vattay Pál, Szigli Gábor np.
- 1827/28. Nagy Lipót házf. és igazgató, Haskó László, Mojzer Jeromos, Brátkay Alajos, Tóth Elek, Vattay Pál, Horváth Cyrill np.
- 1828/29. Nagy Lipót házf. és igazgató, Haskó László, Mojzer Je-

- romos, Tóth Elek, Vattay Pál, Horváth Cyrill, Tóth Ker. János.
- 1829/30. Nagy Lipót házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Mojzer Jeromos, Pláthy Mihály, Tóth Elek, Lévy Zsigmond, Vattay Pál, Spissák József.
- 1830/31. Nagy Lipót házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Mojzer Jeromos, Pláthy Mihály, Lévy Zsigmond, Vattay Pál, Kutszerik Sándor, Spissák József,
- 1831/32. Nagy Lipót házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Mojzer Jeromos, Lévy Zsigmond, Vattay Pál, Kotzányi Xav. Ferencz, Csepelyi Pál, Buzián Boldizsár,
- 1832/33. Nagy Lipót házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Révay István Németh Ferencz, Lévy Zsigmond, Vattay Pál, Kándl Adolf, Kotzányi Xav. Ferencz, Buzián Boldizsár,
- 1833/34. Nagy Lipót házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Révay István Platter Xav. Ferencz, Lévy Zsigmond, Vattay Pál, Kotzányi Xav. Ferencz, Buzián Boldizsár. Szabó Ev. János np.
- 1834/35. Nagy Lipót házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Révay István, Lévy Zsigmond, Vattay Pál, Kotzányi Xav. Ferencz, Buzián Boldizsár, Szabó Ev. János, Szilassy Ignác.
- 1835/36. Tamásy Kal. József házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Révay István, Lévy Zsigmond, Barbély László, Buzián Boldizsár, Szabó Ev. János, Szilassy Ignác, Kapronczay Ede np. Bigelbauer Károly np.
- 1836/37. Tamásy Kal. József házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Révay István, Lévy Zsigmond, Barbély László, Buzián Boldizsár, Szabó Ev. János, Kapronczay Ede, Halványi Ev. János.
- 1837/38. Letavay Sándor házf. és igazgató, Illyés Ágoston, Révay István, Szép Lajos, Lévy Zsigmond, Buzián Boldizsár, Kapronczay Ede, Halványi Ev. János, Gaál Miklós np.
- 1838/39. Letavay Sándor házf. és igazgató, Révay István, Eschner Konstantin, Cseryényi Alajos, Szép Lajos, Halványi Ev. János, Majer Károly, Cséh Ferencz, Stech Alajos.
- 1839/40. Letavay Sándor házf. és igazgató, Eschner Konstantin, Révay István, Cseryényi Alajos, Szép Lajos, Majer Károly, Szajtler Elek, Cséh Ferencz.

- 1840/41. Letavay Sándor, házf. és igazgató, Eschner Konstantin, Révay István, Cseryényi Alajos, Szép Lajos, Antal Alajos, Majer Károly, Stech Alajos, Schuster Konstantin, Süméghi Pál.
- 1841/42. Letavay Sándor házfőnök és igazgató, Eschner Konstantin, Cseryényi Alajos, Menyhart Ágoston, Burián Boldizsár, Stech Alajos, Schuster Konstantin, Süméghi Pál.
- 1842/43. Letavay Sándor, házf. és igazgató, Cseryényi Alajos, Kotzányi Xav. Ferencz, Menyhart Ágoston, Burián Boldizsár, Stech Alajos, Schuster Konstantin, Süméghi Pál.
- 1843/44. Letavay Sándor házf. és igazgató, Cseryényi Alajos, Zvolenszky Mihály, Kotzányi Xav. Ferencz, Burián Boldizsár, Stech Alajos, Palkóvics József, Gaál Miklós, Süméghi Pál, Suhájda Sándor.
- 1844/45. Markó Albert házf. és igazgató, Cseryényi Alajos, Zvolenszky Mihály, Kotzányi Xav. Ferencz, Vagner Kal. József, Stech Alajos, Bahúnek Ev. János, Hanák Ker. János, Palkóvics József, Gaál Miklós,
- 1845/46. Markó Albert házf. és igazgató, Cseryényi Alajos, Zvolenszky Mihály, Szaiff János Vagner Kal. József, Stech Alajos, Gaál Miklós, Berzay Elek, Chárusz László.
- 1846/47. Markó Albert, házf. és igazgató, Kotzányi Ferencz, Szaiff János, Vagner Kal. József, Vass Kal. József, Gaál Miklós, Berzay Elek, Liptay Lajos,
- 1847/48. Markó Albert házf. és igazgató, Kotzányi Ferencz, Szaiff János, Gaál Miklós, Vass Kal. József, Berzay Elek, Liptay Lajos, Biliánszky Adolf,
- 1848/49. Kotzányi Ferencz házf. és igazg., Cseryényi Alajos, Plathy Mihály, Gaál Miklós, Barányay Zsigmond, Ormai Alajos, Berzay Elek, Liptay Lajos, Kalmár Endre.
- 1849/50. Lévay Zsigmond igazgató, Cseryényi Alajos, Plathy Mihály, Palkóvics József, Gaál Miklós, Czech József, Berzay Elek, Liptay Lajos.
- 1850/51. Lévay Zsigmond igazgató, Knapp Mihály, Cseryényi Alajos, Plathy Mihály, Czech József, Liptay Lajos.
- 1851/52. Lévay Zsigmond, igazgató, Knapp Mihály, Magyarász Incze, Czech József, Liptay Lajos.
- 1852/53. Lévay Zsigmond igazgató, Plathy Mihály, Magyarász Incze, Kőncz Nep. János, Czech József, Liptay Lajos.

- 1853/54. Lévay Zsigmond igazgató, Plathy Mihály, Kőncz Nep. János, Számord Nep. János, Czech József, Liptay Lajos.
- 1854/55. Dobay Elek házf. és ig., Plathy Mihály, Kőncz Nep. János, Számord Nep. János, Liptay Lajos, Zámbo Ev. János np.
- 1855/56. Dobay Elek, házf. és igazg., Plathy Mihály, Számord Nep. János, Liptay Lajos, Csákós Elek, Kiss István np.
- 1856/57. Dobay Elek, Plathy Mihály, Csákós Elek, Polák Ev. János, Szabó Mátyás, Gáspárik Károly.
- 1857/58. Dobay Elek házf., Korécz Lőrincz ig., Plathy Mihály, Csákós Elek, Szabó Mátyás, Tóth. Kal. József np.
- 1858/59. Schirkhuber Mórícz házf. és ig., Plathy Mihály, Stech Alajos, Csákós Elek, Szabó Mátyás, Tóth Pál np.
- 1859/60. Schirkhuber Mórícz, Stech Alajos, Vass Kal. József, Csákós Elek, Szabó Mátyás, Tóth Pál np.
- 1860/61. Schirkhuber Mórícz, Vass Kal. József, Csákós Elek, Jancsik Ede, Szabó Mátyás, Tóth Pál np.
- 1861/62. Schirkhuber Mórícz, Vass Kal. József, Csákós Elek, Jancsik Ede, Szabó Mátyás, Tóth Pál np., Krenedics Ferencz, világi, rajztanár.
- 1862/63. Schirkhuber Mórícz, Vass Kal. József, Csákós Elek, Szabó Mátyás, Tóth Pál, Ulár Pál np., Krenedics Ferencz, v. rajztanár.
- 1863/64. Szaiff Ev. János házf. és ig., Számord Nep. János, Vass Kal. József, Csákós Elek, Szabó Mátyás, Váry Gellért np., Krenedics Ferencz, v. rajzt.
- 1864/65. Szaiff Ev. János, Számord Nep. János, Vass Kal. József, Rejtényi Antal, Szabó Mátyás, Farkas László np., Krenedics Ferencz, v. rajzt.
- 1865/66. Szaiff Ev. János, Hindy Mihály, Számord Nep. János, Szabó Mátyás, Volly István np., Lévay Imre np., Krenedics Ferencz, v. rajzt.
- 1866/67. Szaiff Ev. János, Hindy Mihály, Számord Nep. János, Szabó Mátyás, Volly István np., Lévai Imre np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1867/68. Szaiff Ev. János, Hindy Mihály, Szabó Mátyás, Letlinger Károly, Zelenay János np., Balázs József np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1868/69. Szaiff Ev. János, Hindy Mihály, Szabó Mátyás, Letlinger

- Károly, Ferenczy Alajos np., Nagy Alajos np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1869/70. Szaff Ev. János, Hindy Mihály, Szabó Mátyás, Zay László, Ferenczy Alajos np., Szabó Jákó np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1870/71. Rappensberger Kajetán házfőnök és igazgató, Hindy Mihály, Számord Nep. János, Szabó Mátyás, Szabady Gyula, Zay László, Keszthelyi Endre np., Gyurákovics László np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1871/72. Rappensberger Kajetán, Számord Nep. János, Szabó Mátyás, Szabady Gyula, Pivár Ignác, Tóth Antal, Martin Péter np., Keszthelyi Endre np., Cserhalmy József np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1872/73. Rappensberger Kajetán, Számord Nep. János, Horváth Pius, Szabady Gyula, Pivár Ignác, Tóth Antal, Obéicz József np., Ressler József np., Cserép Sándor np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1873/74. Rappensberger Kajetán, Horváth Pius, Szabady Gyula, Pivár Ignác, Groszmann Ignác, Szvaratkó Kálmán, Firtinger Jakab, Cserép Sándor np., Mach Nep. János np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1874/75. Rappensberger Kajetán, Szabady Gyula, Pachinger Alajos, Groszmann Ignác, Janny László, Szvaratkó Kálmán, Firtinger Jakab, Roch Gyula np., Makai János np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1875/76. Rappensberger Kajetán, Pachinger Alajos, Groszmann Ignác, Janny László, Szvaratkó Kálmán, Firtinger Jakab, Baligó Arsz. János, Roch Gyula np., Makai János np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1876/77. Rappensberger Kajetán, Linder Róbert, Pachinger Alajos, Berkes Imre, Janny László, Firtinger Jakab, Viszolaicszky István, Makay János, Roch Gyula np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1877/78. Rappensberger Kajetán, Linder Róbert, Pachinger Alajos, Janny László, Szvaratkó Kálmán, Firtinger Jakab, Viszolaicszky István, Makai János, Czaun Ambrus np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1878/79. Rappensberger Kajetán, Linder Róbert, Szvaratkó Kálmán, Ferenczy József, Viszolaicszky István, Makai János,

- Erhardt Pál, Czaun Ambrus np., Pakos János np., Krenedics Ferencz vil. rajzt.
- 1879/80. Rappensberger Kajetán, Ferenczy József, Makai János, Erhardt Pál, Sárhegyi Lajos, Vajda Szer. Ferencz, Kovács Pál, Czaun Ambrus np., Pakos János np., Krenedics Ferencz, vil. rajzt.
- 1880/81. Rappensberger Kajetán, Csávolszky József, váczy-egyh. áld., Czaun Ambrus np., Ferenczy József, Hegyi Antal v. e. áld., Krenedics Ferencz vil. rajzt., Kovács Pál, Miltényi Gyula v. e. áld., Pakos János, Palm Miklós np., Pivár Ignác, Randveg Mihály, Rózsahgyi Gyula v. e. áld., Tölcséry Ferencz np., Vajda Ferencz, Váry Gellért.
- 1881/82. Panek Ödön házfőnök és igazgató, Csávolszky József, v. e. áld. Ferenczy József, Hegyi Antal v. e. áld. Krenedics Ferencz vil. rajzt. Kovács Pál, Miltényi Gyula, Pakos János, Palm Miklós np., Pivár Ignác, Randveg Mihály, Rózsahgyi Gyula v. e. áld., Szántó József, Tölcséry Ferencz np., Várkonyi Endre np.
- 1882/83. Panek Ödön, Ferenczy József, Hegyi Antal v. e. áld. Kovács Pál, Krenedics Ferencz, vil. rajzt., Kubányi Béla, Miltényi Gyula v. e. áld., Pakos János, Randveg Mihály, Rozmanits Timót, Simonides Károly v. e. áld., Szántó József, Várkonyi Endre.
- 1884/85. Panek Ödön, Bartek Lajos, Fekete Ipoly, Ferenczy József, Kovács Pál. Krenedics Ferencz vil. rajzt., Kubányi Béla, Miltényi Gyula v. e. áld., Pakos János, Randveg Mihály, Rózsahgyi Gyula v. e. áld. Simonides Károly v. e. áld., Tóth Sándor.
- 1885/86. Panek Ödön, Bartek Lajos, Fekete Ipoly, Forgó György, v. e. áld., Járvás Mihály, Krenedics Ferencz vil. rajzt., Kubányi Béla, Lauch János, Matter János, Randveg Mihály, Rózsahgyi Gyula v. e. áld., Simonides Károly v. e. áld., Tóth Sándor.
- 1886/87. Panek Ödön, Bartek Lajos, Fekete Ipoly, Forgó György v. e. áld., Járvás Mihály, Krenedics Ferencz vil. rajzt., Kubányi Béla, Lauch János, Matter János, Randveg Mihály, Rózsahgyi Gyula v. e. áld., Simonides Károly v. e. áld., Tóth Sándor.
- 1887/88. Panek Ödön, Bartek Lajos, Fekete Ipoly, Forgó György

- v. e. áld., Járvás Mihály, Krenedics Ferencz vil. rajzt., Kubányi Béla, Markos Imre, Randveg Mihály, Rózsahegy Gyula v. e. áld., Simonides Károly v. e. áld., Tomozy Endre, Tóth Sándor.
- 1888/89. Halmi László házfőnök és igazgató, Forgó György v. e. áld., Járvás Mihály, Kaltenecker Márton v. e. áld., Kovács Ev. János, Krenedics Ferencz vil. rajzt., Lovászy Nándor, Randveg Mihály, Rózsahegy Gyula v. e. áld., Simonides Károly v. e. áld., Szabó J. Elek, Szabó József, Tomozy Endre, Tóth Sándor.
- 1889/90. Halmi László, Forgó György v. e. áld., Holczinger Imre, Horváth József, Krenedics Ferencz vil. rajzt., Lovászy Nándor, Randveg Mihály, Sárffy Ignác, SárGay Antal, Simonides Károly v. e. áld., Szabó József, Tomozy Endre, Tóth Sándor.
- 1890/91. Halmi László, Forgó György v. e. áld., Harkay István, Holczinger Imre, Horváth József, Lovászy Nándor, Randveg Mihály, Sárffy Ignác, Simonides Károly v. e. áld., Spatkovszky Károly vil. rajzt., Szabó József, Tomozy Endre, Tóth Sándor.
- 1891/92. Halmi László, Forgó György, v. e. áld., Harkay István, Holczinger Imre, Karsay János, Lovászy Nándor, Randveg Mihály, Rózsahegy János, Simonides Károly, v. e. áld., Spatkovszky Károly, vil. rajztan., Szabó József, Tomozy Endre, Tóth Sándor.
- 1892/93. Halmi László, Feld Vilmos, Fodor Imre, vil. tornatanár, Forgó György, v. e. áld., Karsay János, Randveg Mihály, Rauchbauer József, Rózsahegy János, Szabó József, Tomozy Endre, Tóth Sándor, Tölcser István, Zentay József.
- 1893/94. Halmi László, Bauer Mihály vil. rajztanár, Both Ferencz np., Feld Vilmos, Fodor Imre vil. tornatanár, Karsay János, Krasznopolszky József, Medveczky János, Randveg Mihály, Rauchbauer József, Rózsahegy János, Szabó József, Tomozy Endre, Tóth Sándor, Tölcser István.
- 1894/95. Halmi László, Arányi Béla, Bauer Mihály vil. rajztanár, Csász Imre, Feld Vilmos, Fodor Imre vil. tornatanár, Fludorovics Zsigmond, Huber Imre, Kiss Ernő, Krasz-

- nopolszky József, Labancz Mihály, Martin Péter, Salánky István, Szabó József, Tóth Sándor.
- 1895/96. Halmi László, Arányi Béla, Bauer Mihály vil. rajztanár, Bán József, Csász Imre, Feld Vilmos, Fludorovics Zsigmond, Klaesko István, Martin Péter, Nécsey János vil. tornatanár, Réger Ede, Salánky István, Szabó József, Szukup János, Vörös Mátvás.

3. A váci püspöki lyceum tanári kara 1800—1848.

- 1800/1. Prodirector: Laffesák Mátvás, székesegyh. kanonok. Tanárok: Szablik István, Sárváry Ferencz, Bolla Márton, Strobl György.
- 1800/1. Prodirector: Laffesák Mátvás, Nagy Lipót, Sárváry Ferencz, Egelszky Ignác, Strobl György.
- 1801/2. Prodirector: Bezzegh Mátvás, Sárváry Ferencz, Egelszky Ignác, Strobl György, Nagy Lipót.
- 1802/3. Prodirector: Bezzegh Mátvás, Egelszky Ignác, Strobl György, Rosenpacher Ferencz, Nagy Lipót, Markassy Imre, catecheta, e. h. m. pap.
- 1803/4. Prodirector: Bezzegh Mátvás, Egelszky Ignác, Strobl György, Nagy Lipót, Szentzy Elek.
- 1804/5. Prodirector: Ciani Lénárd székesegyh. kanonok, Egelszky Ignác, Strobl György, Nagy Lipót, Szentzy Elek.
- 1805/6. Prodirector: Ciani Lénárd, Egelszky Ignác, Nagy Lipót, Szentzy Elek, Zimandchek Jeromos, Markassy Imre hittanár.
- 1806/7. Prodirector: Ciani Lénárd, Egelszky Ignác, Szentzy Elek, Nagy Lipót, Zimandchek Jeromos, Szabados József, hittanár.
- 1807/8. Prodirector: Ciani Lénárd, Egelszky Ignác, Szentzy Elek, Nagy Lipót, Zimandchek Jeromos.
- 1808.9. Prodirector: Ciani Lénárd, Szentzy Elek, Nagy Lipót, Tordy Mihály, Liskay Alajos.
- 1809/10. Prodirector: Ciani Lénárd, Nagy Lipót, Tordy Mihály, Tamásy Kal. József, Aranyosy János.
- 1810/11. Prodirector: Ciani Lénárd, Nagy Lipót, Tordy Mihály, Tamásy Kal. József, Spányik Gliczer.

- 1811/12. Prodirector : Ciani Lénárd, Nagy Lipót, Gubitzer Ferencz, Tamásy Kal. József, Spányik Gliczér.
- 1812/13.—1813/14. Prodirector : Bodonyi Miklós, Nagy Lipót, Gubitzer Ferencz, Tamásy Kal. József, Spányik Gliczér.
- 1814/15. Prodirector : Bodonyi Miklós, Nagy Lipót, Spányik Gliczér, Veszeika Kal. József, Szűts Kal. József.
- 1815/16—1816/17. Prodir. Bodonyi Miklós, Nagy Lipót, Spányik Gliczér, Szűts Kal. József, Markó Albert.
- 1817/18—1819/20. Prodir. Bodonyi Miklós, Szondy János hittanár, Nagy Lipót, Spányik Gliczér, Szűts Kal. József, Sztankovits Miklós.
- 1820/21. Prodir. Bodonyi Miklós, Medgyessy János hittanár, Nagy Lipót, Sztankovits Miklós, Spányik Gliczér, Szűts Kal. József, Máté Zsigmond, a magy. ny. tan.
- 1821/22. Prodirector : Toppler György székesegyh. kanonok, Medgyessy János hitt., Nagy Lipót, Sztankovits Miklós, Spányik Gliczér, Szűts Kal. József, Máté Zsigmond.
- 1822/23—1825/26. ugyanazok.
- 1826/27—1827/28. Prodir. Toppler György, Rátskay Ferencz hittanár, Markó Albert, Sztankovits Miklós, Spányik Gliczér, Poleritzky Ernő, Máté Zsigmond.
- 1828/29. Prodir. Toppler György, Rátskay Ferencz, Letavay Sándor, Sztankovits Miklós, Spányik Gliczér, Poleritzky Ernő, Máté Zsigmond.
- 1829/30—1830/31. Prodir. Toppler György, Rátskay Ferencz, Letavay Sándor, Sztankovits Miklós, Katona Dénes, Poleritzky Ernő, Máté Zsigmond.
- 1831/32. Prodir. Toppler Gy., Rátskay Fer., Letavay Sándor, Bendik Szal. Ferencz, Poleritzky Ernő, Lapányi Alajos, Máté Zsigmond.
- 1832/33—1833/34. Prodir. Toppler György, Janikovits Alajos hittanár, Letavay Sándor, Poleritzky Ernő, Lapányi Alajos, Kardhordó Ambrus, Máté Zsigmond.
- 1834/35. Prodirector : Bártfay Márton, sz. e. kanonok, Janikovits Alajos, Letavay Sándor, Poleritzky Ernő, Lapányi Alajos, Kardhordó Ambrus, Máté Zsigmond.
- 1835/36—1836/37. Prodirector : Bártfay Márton, e. h. m. kanonok, Janikovits Alajos, Letavay Sándor, Lapányi Alajos, Kardhordó Ambrus, Purgstaller Kal. József, Máté Zsig.

- 1837/38—1843/44. Prodirector : Cseh András, sz. e. kanonok, Janikovits Alajos, Schirhuber Móríc, Kardhordó Ambrus, Purgstaller Kal. József, Lapányi Alajos, Máté Zsigmond.
- 1844/45—1845/46. Prodirector : Szarvas Eerencz, sz. e. kanonok, Janikovits Alajos, Schirhuber Móríc, Lapányi Alajos, Purgstaller Kal. József, Schröck Xav. Ferencz, Máté Zsigmond.
- 1846/47. Prodirector : Szarvas Ferencz, Janikovits Alajos, Schirhuber Móríc, Purgstaller József, Schröck Ferencz, Sümeghy Pál, Máté Zsigmond.
- 1847/48. Prodirector : Szarvas Ferencz, e. h. m. kanonok, Janikovits Alajos, Schirhuber Móríc, Schröck Ferencz, Bahunek János, Sümeghy Pál, Virter Lajos a magy. ny. s irod. tanára.

4. A tanulók és osztályok száma 1717—1896.

Tanév	Tanulók száma	Osztályok száma	Tanév	Tanulók száma	Osztályok száma
1717	230	IV.	1736	270	IV. és bölcsészet
1718	318	"	1737	307	"
1719	214	"	1738	211	"
1720	238	"	1739		"
1721	221	"	1740	Dögthalál	Vácson és környékén
1722	262	"	1741		"
1723	192	"	1742		"
1724	228	"	1743	258	"
1725	200	"	1744	329	"
1726	156	"	1745	338	"
1727	232	"	1746	371	"
1728	218	"	1747	354	"
1729	259	"	1748	338	"
1730	249	"	1749	387	"
1731	272	"	1750	445	"
1732	215	"	1751	429	"
1733	279	VI. és bölcsészet	1752	452	"
1734	383	"	1753	465	"
1735	301	"	1754	511	"

Tanév	Tanulók száma	Osztályok száma	Tanév	Tanulók száma	Osztályok száma
1755	517	IV. és bölcsészeti	1793	239	V.
1756	517	"	1794	hiányzik	
1757	451	"	1795	a	
1758	431	"	1796	jegyzőkönyv	
1759	394	"	1797	325	V. és bölcsészeti
1760	434	"	1798	342	"
1761	419	"	1799	341	"
1762	407	"	1800	306	"
1763	451	"	1801	340	"
1764	490	"	1802	382	"
1765	465	"	1803	344	"
1766	502	"	1804	324	"
1767	448	"	1805	306	"
1768	553	"	1806	264	"
1769	486	"	1807	416	VI.
1770	378	"	1808	347	"
1771	260	"	1809	318	"
1772	328	"	1810	389	"
1773	364	"	1811	295	"
1774	414	"	1812	288	"
1775	369	V.	1813	320	"
1776	433	"	1814	283	"
1777	484	"	1815	270	"
1778	338	"	1816	299	"
1779	351	"	1817	274	"
1780	306	"	1818	288	"
1781	342	"	1819	330	"
1782	301	"	1820	324	"
1783	248	"	1821	288	"
1784	242	"	1822	286	"
1785	208	"	1823	268	"
1786	141	"	1824	306	"
1787	133	"	1825	300	"
1788	120	"	1826	308	"
1789	116	"	1827	335	"
1790	116	"	1828	355	"
1791	141	"	1829	348	"
1792	169	"	1830	353	"

Tanév	Tanulók száma	Osztályok száma	Tanév	Tanulók száma	Osztályok száma
1831	320	VI.	1865	181	IV.
1832	299	"	1866	184	"
1833	289	"	1867	157	"
1834	304	"	1868	158	"
1835	270	"	1869	141	"
1836	254	"	1870	133	"
1837	267	"	1871	158	V.
1838	289	"	1872	175	VI.
1839	313	"	1873	192	"
1840	320	"	1874	209	"
1841	317	"	1875	202	"
1842	322	"	1876	170	"
1843	302	"	1877	177	"
1844	292	"	1878	178	"
1845	259	"	1879	199	"
1846	246	"	1880	206	"
1847	229	"	1881	229	"
1848	232	"	1882	241	VIII.
1849	140	"	1883	260	"
1850	122	IV.	1884	269	"
1851	81	"	1885	273	"
1852	78	"	1886	278	"
1853	86	"	1887	270	"
1854	97	"	1888	282	"
1855	79	"	1889	299	"
1856	97	"	1890	305	"
1857	108	"	1891	328	"
1858	108	"	1892	329	"
1859	110	"	1893	382	"
1860	133	"	1894	447 VIII. egy párhuzammal	
1861	128	"	1895	411	"
1862	156	"	1896	410	"
1863	146	"			
1864	178	"			
			1777-1896	49,245	

**5. Az érettségi vizsgálatot tett tanulók névjegyzéke
1880—1896.**

1880—1.

Halusz László	Rehák Endre
Herz Adolf	Révész István
Juhl Miksa	Stössl Lipót
Kis Gábor	Weisz József
Odrobenyák Cölesztin	Zámbó Dezső
Pongrácz Elemér	Eiszrich György.

1881—2.

Baksay Károly	Kresák Géza
Bathó Elek	Ostermayer Miklós
Branetzky Mihály	Polákovics Mihály
Droppa Károly	Prónay Endre
Fábián János	Rappensberger Endre
Hirschfeld Arnold	Ruzsicska János
Holmann József	Trummer Ferencz
Kaldenekker Márton	Varázséji Béla
Klárík László	Zechmeister János.

1882—3.

Balás Barnabás	Pásztor István
Bolgár Kálmán	Petróczy József
Dorner Gyula	Réty Sándor
Dorner Lajos	Strausz Zsigmond
Galcsek György	Torday Sándor
Gállik-Dömötör István	Zaitsek István.
Léska József	

1883—4.

Deutsch Ödön	Pfáhn Gyula
Gerzely Arthur	Podhorányi József
Hasenfeld Zsigmond	Schmollinger Antal
Huszka Kálmán	Sperling Béla
Márton Ferencz	Tauszk Ferencz
Megyeri Dezső	Viz Zoltán
Pauka Tiborc	Weiner Jakab
Perényi István	Weisz Sándor.

1884—5.

Almásy János	Kalvoda Ferencz
Csapó János	Kocsis Pál
Csáka Aurél	Kolosváry Mihály
Csányi Ferencz	Pertzián Béla
Dévény József	Rákossy Imre
Hirling János	Sandula Imre.
Hommer József	

1885—6.

Bezsilla Nándor	Kohn Henrik
Frankl István	Polákovics Antal
Fürst Károly	Szabó Antal
Gráber Gyula	Trompf Lajos.
Keppner János	

1886—7.

Acsai István	Ruzsicska Béla
Dobó László	Schmidt József
Engelmann József	Steiner Emánuel Aladár
Krauze Ferencz	Steiner Náthán
Krebesz András	Strausz Lajos.
Prochászka Antal	

1887—8.

Géher János	Réger Ede
Kádár Szilveszter	Schwarz Gusztáv
Kurdi Béla	Steiner Lajos
Reiser Samu	Tariczky Jenő.

1888—9.

Árva András	Kokovai János
Fialla Ignác	Pálinkás Antal
Fleiner Samu	Révfy Zoltán
Hochreiter Alfréd	Rodt Lajos
Kálmán Géza	Tajthy Gábor.

1889—90.

Begyás Gyula	Perémi Imre
Dobó Jenő	Rappensberger József
Farnady Elemér	Sisa Imre
Goszmán Ferencz	Sperger József
Inczédy Géza	Strausz Zoltán
Kiss József	Strebl Miklós
Konss József	Urbanek János
Mintzér József	Zana János.

1890—1.

Balogh Béla	Löwenheim Sámuel
Baros János	Miklósy Ferencz
Böhm Ödön	Mikuska János
Deák Péter	Pauer István
Hován Orbán	Rác Károly
Krezsák Pál	Roller Ferencz
Krno Iván	Schlager Árpád
Kutsera Sándor	Sonnenschein Sándor.

1891—2.

Gabona Lajos	Kubizna István
Gutmann Sándor	Laux Rudolf
Havas Pál	Leskó Mihály
Havas Péter	Matzenauer Oszkár
Jancovics Ferencz	Nuspl István
Királymezey Dezső	Paul Ernő
Klima Lajos	Podhorányi Adolf
Knoblauch Aladár	Schlesinger Móríc
Kollmann János	Seregélyesi Ferencz
Kontur László	Terlanday Rezső

1892—3.

Báló János	Láng Ferencz
Blauner Móríc	Méhes János
Boda János	Pauer János
Bogoss Béla	Pelczéder Ignác
Brazlószy Sándor	Piret Gyula báró
Cechmeister Lajos	Sátor József
Dobos Károly	Schlesinger Ottmár
Fehér (Weiss) János	Szabó István
Felber István	Ticsinszky Károly
Garancsy Péter	Török Gyula
Ignátzy Ernő	Vagner Adolf
Király Lajos	Virnhart Géza
Kramárik Ödön	

1893—4.

Ambrus Géza	Mihalecz Ferencz
Bárándy Oszkár	Ondrovics Mihály
Gazsi Lajos	Rappensberger János
Hegedűs Sándor	Schlör Károly
Helcz Gyula	Schille István
Janitsek Lajos	Szabó Gáspár
Kacskovics Vilmos	Szarka Sándor
Kis (Klein) József	Szijgyártó Ferencz
Koncz Ferencz	Szvoboda Jenő
Lakatos Kálmán	Täuber Ferencz
László Lajos	Tekulics Sándor
Mayer Ferencz	Vayer József

1894—5.

Apatitzky Sándor	Neszveda Károly
Bába Imre	Neuspiel Izidor
Balás Károly	Papperth Győző
Balás Kornél	Schlesinger Hermann
Bazsó István	Steindl Gyula
Fürst Sándor	Straszner Károly
Gregor Géza	Túri Károly
Huber József	Újj József
Knoblauch Géza	Varga Péter
Lukács János	

1895 - 6.

Balás Gyula	Malatinszky Ambrus
Friedrich Sándor	Pálmy Albert
Hainisch Ferencz	Nagy István
Hanusz Zoltán	Somssich Ödön gr.
Hegedűs Valér	Szedlacsek István
Horty János	Veszeli József
Kraszna Imre	Viczián Antal
Mai Mátyás	

6. Az 1717. évi tanulók névjegyzéke.

Arithmetisták: Heltics András, Gudidics András, Markovics András, Fáj Sándor, Horváth Dénes, Dezericzky Imre, Bolgár Ferencz, Nitray György, Majer György, Ósz János, Pintarházy János, Gazsi János, Vitt János, Vimmer János, Zilkay János, Nametzny János, Tóth János, Bakay Márton, Majer Mátyás, Illovay Pál, Martonszky Zsigmond, Petróczy István, Fölföldy István, Kristóff István, Komáromy István, Németh István.

Összesen : 28.

Grammatisták: Stantik András, Krajcsovicz Ádám, Kernlicht András, Janikovich Antal, Komáromy János, Szél Ferencz, Hajna György, Vaczlovics József, Kiáltó Jakab, Tarjányi János, Szappanyos János, Gál József, Szombati János, Dékány János, Fábri János, Bruchács János, Szabó László, Csáky Mihály, Géczy Mihály, Gutmann Mátyás, Jeszenszky Mihály, Liptay Mihály, Berinkey Márton, Kristóff Márton, Bozsik Mihály, Janik Pál, Takács Pál, Vladár Sebestyén, Kecskeméti István, Lőre István, Botha István, Jánosy István, Divéky Bálint.

Összesen : 33.

Principisták: Valkó Endre, Germany Endre, Hegedűs Antal, Szarvas Imre, Molnár Ferencz, Szarvas Ferencz, Pohat Gábor, Malik Gergely, Terényi Gergely, Buday János, Orgonás József, Lengyelffy János, Farkas János, Kristóff János, Horniczky János, Benedek János, Sávolyi

János, Melczér János, Kelemen Mátyás, Fellegi Mihály, Ujváry Mihály, Labay Mihály, Nyúl Miklós, Gyürky Pál, Bodonyi István, Kelemen István, Balla István, Szabó Pál, Csernus Tamás, Pálincás Tamás. Összesen : 30.

Major Parvisták: Lakatos Endre, Nemes Endre, Lázár Endre, Takács Béla, Iuriga Endre, Lesták György, Borsos György, Magyoróssy György, Lengyel Gábor, Farkas János, Jezik János, Nemesik János, Humenay Mátyás, Kocsmáros István, Toldy István, Kovács Sámuel, Keresztúri Tamás, Szóláti János Összesen : 18.

Minor Parvisták: Gregorecz Endre, Ordy Endre, Tóth Benedek, Kecskeméti Ferencz, Rékay Ferencz, Beliczay Ferencz, Molitor Ferencz, Bodonyi György, Vincze Gergely, Pelle János, Berinyi János, Albinyi János, Lank János, Késmárky József, Nagyfalusy János, Lits Jakab, Nagy László, Misner Mátyás, Felmajer Mihály, Bognár Mátyás, Bandy Mátyás, Nádasdy Mihály, Bodonyi Mihály, Kovács Mihály, Kecskeméti Mihály, Varga Pál, Lósy Pál, Szélesy Sebestyén, Szabó István, Nagy István.

Összesen : 30.

Conjugatisták: Kosztolány Endre, Lakatos Endre, Buday Imre, Szegedi Gábor, Lánchy János, Molnár József, Korpónay János, Molnár Pál, Limoni János, Salamon Pál, Imre Mihály, Nagy Mátyás, Priel István, Szőlőssy István, Tóth István, Komáromy István, Braxator Tamás.

Összesen : 17.

Comparatisták: Kovács Endre, Unger Benedek, Prezek Imre, Rátóty Gergely, Szabó György, Kucsera György, Minder József, Kis János, Tótfalvy János, Móczár János, Turiansky Mihály, Vincze Mihály, Sógor Mátyás, Katona Mihály, Nováky Márton, Senda Pál, Sartor Pál, Hajduczky Pál, Dora Zsigmond, Berkes István, Benjamins István, Botka István, Ferke István, Csalamay István.

Összesen 24.

Declinisták: Kovács Ferencz, Pap János, Szabó János, Faber János, Létzár János, Tóth János, Károlyi János, Orgován János, Toldy Miklós, Lanio Pál, Verőczy Pál, Botka Pál, Brezovay István, Tóth István.

Összesen : 14.

Legentesek: Szamm Sándor, Késmárky András, Dül András, Késmárky Imre, Tóth Benedek, Szabó Imre, Laczkovich Domonkos, Ujfalusy Ignác, Mészáros János, Lukács János, Pásztor János, Szalisznyai János, Berinkei János, Pápai József, Varga János, Dománszky János, Földvári János, Váradi János, Minder Ferencz, Ferke Ferencz, Kántor György, Drobní György, Csomor György, Tóth György, Gyirik Márton, Spajszer Mátyás, Tóth Mihály, Szabó Mátyás, Vincellér Mihály, Boros Miklós, Dora Pál, Trombitás Pál, Kovács István, Szócs István, Alexander Sebestyén, Szolár Tamás. Összesen: 36.

7. Gymnasiumi értesítőinkben megjelent értekezések.

1873. Tóth Antal: *A desinfectióról.*
 1874. Csaplár Benedek: *A korszellem.*
 1875. Váry Gellért: *Görög zenészeti tanulmányok.*
 1876. Pachinger Alajos: *Az állati psychologia fejlődése, s az állatok kedélyállapota.*
 1877. Pachinger Alajos: *A kovatok vagy silikátok.*
 1878. Pachinger Alajos: *A természetrajz tanításának méltatása.*
 1879. Szvaratkó Kálmán: *B. Eötvös József élete és működése.*
 1880. Ferenczy József: *A determinansok elméletének és alkalmazásának elemei.*
 1881. Váry Gellért: *A magyar műveltség képei.*
 1882. Ferenczy József: *A delejesség Dr. Wüllner Adolf szerint.*
 1883. Kovács Pál: *Az emberi lélek s a materialismus.*
 1884. Szántó József: *A magyar Aesopi mese történeti fejlődése.*
 1885. Ferenczy József: *A determinansok alkalmazása Doster G. szerint.*
 1886. Matter János: *Az attikai házasságkötése és fölbontása.*
 1887. Bartek Lajos: *Az emlősök rendszere, különös tekintettel a rendszer fogalmára és czéljára.*
 1888. Fekete Ipoly: *A szülők és gyermekeik között létezett jogviszony Attikában.*
 1889. Lovászy Nándor: *A Kaukázus hegység és az örmény fel-föld vidéke néprajzi tekintetben.*
 1890. Sárffy Ignác: *Az érzelmek és indulatok szónoki jelentősége.*

1891. Sárffy Ignác: *Népmeséink néhány jellemző vonása és morális igazságszolgáltatása.*
 1892. Karsay János: *Ingadozások a magyar írásban.*
 1893. Tölcsey István: *Magyarország középiskoláinak ismertetése a földrajz és statisztika alapján.*
 1894. Halmi László: *Gymnasiumunk kiegészítésének rövid története.*
 1895. Kiss Ernő dr.: *Vörösmarty mint nyelvész.*
 1896. Halmi László: *Gymnasiumunk vázlatos története.*

8. A gyűjtemények és szertárak álladéka.

a) Tanári könyvtár.

	Mű	Kötet	Érték
1. Hitstudományi, bölcséleti, paedagogiai	69	139	332 frt
2. Magyar ny. és irodalmi	103	181	524 „
3. Német „ „ „	86	210	285 „
4. Latin és görög „	140	262	648 „
5. Történelmi és földrajzi	197	371	1036 „
6. Természetrajzi	63	99	360 „
7. Mennyis. természettani és vegytani	73	113	435 „
8. Szótárak és folyóiratok	66	280	1784 „
9. Különfélék	117	165	592 „
Összesen	914	1820	5996 frt

b) Ifjúsági könyvtár.

A felsőbb osztálybeli	627	835	1400 frt
Az alsóbb osztálybeli	528	839	450 „
Összesen	1155	1674	1850 frt

c) A földrajzi-történelmi szertárban van 226 drb 567 frt ért.

d) Az éremgyűjtemény összes állománya 1184 drb 222 frt ért.

c) A természetrajzi szertár állománya.

a) *Allattan.*

I. Gerinczesek: Emlős	30 drb.	65 frt
Madár	172 "	550 "
Spiritus praep.	46 "	48 "
Szárak	9 "	7 "
Csontváz teljes	4 "	50 "
" részek	10 "	12 "
Gipszminta	11 "	159 "
Tojás	420 "	18 "
Fészek	5 "	2 "
II. Mollusca: Héjjak	2800 "	250 "
Praepar.	15 "	19 "
III. Arthropoda: rovar és lepke	500 "	30 "
Praepar.	6 "	2 "
IV. Echinodermata:	26 "	10 "
V. Coelent. és Protosva	12 "	8 "
VI. Fali minták	86 "	10 "
VII. Bőnczoló eszközök	12 "	20 "

b) *Növénytan.*

Száritott növény	1500 drb.	80 frt
Mikrosk. praep.	50 "	15 "
Minta papírmachéból	14 "	32 "
Rajzok	800 "	80 "

c) *Ásványtan.*

Ásvány	1800 "	200 "
Csiszolat	86 "	30 "
Minta	450 "	90 "
Kövület	150 "	50 "
Utánzatok	24 "	5 "
Mikroszkop	2 "	150 "

d) <i>Chemiai</i> szerek	120 "	180 "
eszközök	30 "	50 "

Összesen: 9190 " 2213 "

f) A fizikai eszközök álladéka darabokban és értékekben.

Év végén:

1894/1895. Erőműtan 108 drb, 853 frt 68 kr. Hangtan 24 drb, 245 frt 35 kr. Fénytan 52 drb, 911 frt 85 kr. Delejes-

ség 19 drb, 35 frt 50 kr. Dörzsölési villamosság 52 drb, 527 frt 80 kr. Galván-villamosság 56 drb, 829 frt 60 kr. Hőtán 29 drb, 356 frt 10 kr. Segédeszközök 46 drb, 313 frt 83 kr. Összesen 386 drb, 4078 frt 71 kr.

Év végén:

1895/1896. Erőműtan 108 drb, 853 frt 68 kr. Hangtan 27 drb, 299 frt 35 kr. Fénytan 55 drb, 967 frt 85 kr. Delejes-ség 19 drb, 35 frt 50 kr. Dörzsölési villamosság 52 drb, 520 frt 80 kr. Galván-villamosság 56 drb, 829 frt 60 kr. Hőtán 29 drb, 356 frt 10 kr. Segédeszközök 46 drb, 313 frt 83 kr. Összesen 392 drb, 4188 frt 71 kr. Szaporodás 10 drb, 144 frt.

g) *Rajz-szertár.*

1. Vassodronyminta állvánnyal.	21 drb	40 frt
2. Testminták, a szabadkézi rajzhoz	15 "	12 "
3. Schröder-féle faminták	12 "	7 "
4. Kulik-féle lapminták	110 lap	6 "
5. Andel, Das Geometrische Ornament	1 drb	4 "
6. Brude, Das Zeichnen der Stereometrie	1 "	4 "
7. Höfrichtes-féle minták	8 "	1 "
8. Balló Ede-féle minták	10 "	2 "
9. Nitschner-féle rajzminták	125 "	15 "
10. Várady-féle faliminták	58 "	45 "
11. Owen, Grammar of ornament	1 "	36 "
12. Huszka, Magyar diszitó styl.	1 "	12 "
13. Huszka, Székely ház	1 "	6 "
14. Gipsz-mellszobor	4 "	20 "
15. Szobor diszitmények	13 "	11 "
16. MÉRŐASZTAL felszereléssel, egyszerű és távesőves diopterrel mérőlánczezel és póznákkal stb.	1 "	150 "
17. Különféle bútorok	155 "	754 "

Összesen: 537 drb 1125 frt

h) *Torna-szertár.*

	drb	frt		drb	frt.
Mászórúd	16	16	Korlát	6	75
Vízszintes létra	1	25	Súlyzó	50	30
Rézszútos létra	1	32	Fabuzogány	100	2

	db	ft		db	ft
Hosszú bot	30	7	Ugró rúd	3	6
Rövid bot	70	10	Gyűrűhinta	4	16
Lengő kötél	1	6	Labdakosár	1	8
Húzó kötél	1	10	Dob	1	20
Mászó kötél	1	9	Zászló	1	18
Tornaló	1	70	Lámpa	7	63
Tornabak	1	45	Vashorog	1	5
Nyújtó	2	60			
Vízszintes gerenda	1	15			
			Összesen: 301	548	

9. A gymnasiumi helyiségek méretei.

Terem	Hossza m.	Széles- sége m.	Magas- sága m.	Területe m.	Köb- tartalom m.
I. A. Osztály	8·50	5—	3·35	42·50	104·98
I. B. "	8·30	5—	3·35	41·50	102·51
II. "	12—	5·83	3·60	122·43	312·20
III. "	8·20	5—	3·35	41—	101·27
*IV. "	8·60	6·54	4·33	56·24	243·53
V. "	7·75	5·83	3·50	45·18	113·95
**VI. "	6·93	8·84	4·05	61·26	136·67
**VII. "	6·32	8·84	4·05	55·87	126·83
VIII. "	6·32	5·83	3·50	36·85	93·86
*Görög pótló tanterem	6—	6·54	4·33	39·24	169·90
*Rajzterem	17·44	9·64	4·20	168·12	706·11
*Term.-rajzi előadó terem	8·84	6·58	4·20	58·17	244·31
*Vegy konyha	2·80	6·58	4·20	18·42	77·38
*Természetrajzi szertár	6—	6·58	4·20	39·48	165·81
**Téli tornaterem	17·44	9·48	6·03	161·05	976·13
**Természettani szertár	6·94	4—	4·40	27·72	121·97
**Term.-tani előadó terem	6·93	8·84	4·40	61·26	269·54
*Tanári könyvtár	6·80	6·54	4·33	44·47	192·56
*Szerár	2·80	6·54	4·33	18·31	79·29
A tornatér	64·70	22·20		1436·34	

A *-gal jelölt helyiségek az új épületben, a **-gal jelöltek a Migazzi-féle részben, a többiek a régi, főutezai részben vannak.

10. Az intézet vagyoni kimutatása 1894—5-ben.

A) Vagyoni állapot.

1. Az intézeti saját ház becsértéke	45.000	frt.
2. A segélyalap tőkepénzeinek, értékpapirjainak stb. becsértéke	1.750	"
3. Az intézeti felszerelések (padok, szertári eszközök stb.) becsértéke (évenként az elhasználás miatt $\frac{3}{4}\%$ levonandó és az új szerzemények értéke hozzá számítandó)	15.350	"
Összes vagyon:	62.100	"

B) Jövedelem.

1. Az intézeti saját ház becsértéke	3.500	frt.
2. A város segélye (a természetbeliekben adottak pénzértékben fejezendők ki)	600	"
3. A váci püspöki uradalom 1200 frt, a Petróczy alap 1863 frt	3.063	"
4. A piarista szerzetesrendi alaphól	5.600	"
5. Bejáró hitoktatók intézeti jövedelme (a tanulóktól esetleg szedett tandíj stb. a mennyiben az a többi tételek egyikében sem foglaltatik)	302	"
6. Rendkívüli tanárok intézeti jövedelme (a tanulóktól esetleg szedett tandíjból stb. a mennyiben az a többi tételek egyikében sem foglaltatik)	1040	"
7. Felvételi díjaktól (ide értendők a mellékesen szedett díjak is mint könyvtári, értesítői s tanári nyugdíjalapokra stb.)	1631	"
8. Tandíjaktól (a tandíjszedő díja beszámítva) befolyt	7.872	"
9. Egyebek névszerint orgonadíj	199	"
10. A segélyalap tőkepénzeinek, értékpapirjainak évi jövedelme	126	"
11. Másnemű idegen ösztöndíjaktól	960	"
12. Másnemű esetleges segélyekre és jutalmakra befolyt természetbeliekben, melyeknek becsértéke	1.000	"
13. Másnemű esetleges segélyekre és jutalmakra természetbeliekben készpénzben	154	"
A jövedelem összege:	26.047	"

*

C) **Kiadások.**

a) *Személyi illetmények.*

1. Igazgatónak és rendes tanároknak	12.200	frt.
2. Tornatanítóknak	600	"
3. Bejáró hitoktatóknak	302	"
4. Rendkívüli tantárgyat tanítóknak	1 040	"
5. Szolgáknak	500	"
6. Orgonistának	100	"

b) *Dologi szükségletekre.*

1. Fűtés, világítás, tisztogatás	850	"
2. Kisebb javítások	200	"
3. Taneszközökre és szertári szükségletekre	390	"
4. Könyvtárra	352	"
5. Irodai és osztálybeli apróbb dologokra (értesítő stb.)	266	"
6. Az intézeti helyiségek házbéregyénértéke czimén (a természetbeni lakás pénzértékének levonása után (l. jöv. 1.)	3.500	"
7. A tandíjból és felvételi díjakból beszállított a gymnasiumi pénztárba	3.507	"

c) *Ösztöndíj és segély.*

1. Idegen ösztöndíj	960	"
2. A saját segélyalaphól (természetbeliek pénzértékben)	126	"
3. Másnemű segély	1.000	"
4. Vegyes jutalom czimén	154	"

A kiadások összege: 26.047 "

II. **A váci főgymnasiumhoz kötött segélyző alapítványok.**

1. Intézeti ösztöndíj-alapítvány nincs.
2. Intézeti segélyző alapítványok a következők:

a) *A váci káptalan kezelése alatt van*

a Berkes-féle 543 frt tőke; évi kamatja 27 frt 15 kr.	
az Arbay-féle 302 frt " " " 15 " 10 "	
a Tiller-féle 121 frt " " " 6 " 05 "	
a Virter Bertalan-féle 1000 frt " " " 50 " — "	

Összesen: 1866 frt tőke; évi kamatja 98 frt 30 kr.

b) *A kegyesrendi társház kezelése alatt van*

a Szikora-féle 525 frt tőke, évi kamatja 26 frt 25 kr.	
a Midlaresek-féle 1400 frt " " 56 " — "	
a Lapsinszky-féle 650 frt " " 26 " — "	

Összesen: 1315 frt tőke; évi kamatja 108 frt 25 kr.

A gymnasium physicalai szereinek gyarapítására szolgál a váci káptalan kezelése alatt levő Somhegyi József-féle 300 frt tőke; évi kamatja 15 frt.

12. Gymnasiumi segélyző egyesület.

Ily egyesület intézetünkben eddig nem volt, de a magas tanügyi kormányzatnak 1895. évi május 21-én kelt 12.670 számú rendelete értelmében az alapszabályok már elkészültek s legközelebről föl fogjuk terjeszteni megerősítés végett.

13. A Gyakorló iskola rövid története 1880—1896.

A főgymnasium két felső osztályának megnyitásával a főgymnasiumi ifjuság az igazgatóságtól kikért előleges engedély mellett önművelési czélból 1880-ik évi okt. 2-án Hegyi Antal szaktanár vezetése alatt önképző kört alapított s azt a váci egyházmegye néhai lantosáról Kuthen (Barina Vendel † 1875.) tápió-bicskei plébánosról „Kuthen önképző kör“-nek nevezte.

A kör ekkor még magában foglalta a négy felső osztály tanulóit; az első időszak végével azonban főigazgatói utasításra a rendtartás 28. §. értelmében csak a 7. és 8. oszt. hallgatói maradtak a kör tagjai.

Szervezetét illetőleg volt a körnek elnök-helyettese, titkára, jegyzője és pénztárosa. Gyűléseit mindig a szaktanár vezetése mellett tartotta. Az egyes gyűlések főteendőjét a beadott művek megbírálása, szavalatok, indítványok s minden a kör ügyeit érdeklő eszmecsere képezte. Birálui kötelees volt a kör minden egyes tagja, birálatát azonban minden egyes esetben három tagú bizottság vizsgálta felül s a birálat ennek jelentése kíséretében volt felolvasva. Gyűléseket havonként tartottak.

A kör tagjainak buzdítására már az első évben jutalomdíjakat tűzött ki a vezető tanár, mely díjak részint szíves adományozásból, részint pedig a kör pénztárából fedeződtek.

A kör ujonnan alapított könyvtára az első év végén kizárólag szíves ajándékozás folytán 90 művet foglalt magában.

A kör vagyont részint a tagsági díjakból, részint szíves adakozásból befolyt pénzösszeg képezte.

Ilyen szervezettel és ügyrenddel működött a kör egész 1888. június végeig. A következő 3 év alatt azonban szünetelt, mert a tanári kar az ifjúságot gyengének ítélte az önképzés művére.

Az 1891—92-i tanévben ismét megalakult az önképző kör, de már „Gyakorló iskola” nevet vesz fel. Szervezetében is változás áll be, a mennyiben az elnök-helyettes tisztét a „főjegyző” végzi. Ennek tisztviselő társai: az aljegyző, a pénztáros, az ellenőr, a fő- és alkönyvtáros. Gyűléseket ezentúl két hetenkint, az 1894—95-i tanévben pedig hetenkint tartanak. Vannak ezen kívül rendkívüli gyűlések egyes nagy költők születési évfordulóján; továbbá okt. 6-án a vértanuk halála, márcz 15-én a magyar szabadság születése napjának emlékére. Részt vesz a Gyakorló iskola az évszázó ünnepen is.

A rendes gyűlések tárgyai ugyanazok, mint az előző években, de a dolgozatok bírálása határozott, még év elején kinevezett „bíráló bizottságok”-hoz tartozik. A rendes tagokon kívül vannak a Gyakorló iskolának pártoló tagjai is (VI. oszt. tanulók), a kik a rendes tagsági díjnak (2 frt.) felét fizetik s ennek fejében jogot nyernek a szaválásra s a szavalatok bírálására.

A Gyakorló iskola 1892 után egy évig ismét szünetel, de 1893-ban újra megalakul s azóta folyton működik. Gyűléseiről, működéséről, könyvtárának s pénztárának állapotáról a következő táblázatban adunk számot.

Év	A tagok száma		Gyűlések		A beadott művek száma	Szavalat	Könyvtár			Pénztár		
	rendes	rendkívüli	mű	kölet			folyóivat	Bevétel	Kiadás	Maradt	Bevétel	Kiadás
	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.
1880—81	25	17	1	90	201	2	46	—	33	40	12	60
1881—82	24	9	1	109	237	3	59	—	46	91	12	09
1882—83	26	7	2	116	241	—	45	49	5	—	40	49
1883—84	25	12	2	149	303	—	91	09	52	40	38	69
1884—85	26	7	3	168	266	—	64	44	44	74	19	70
1885—86	25	7	3	180	200	—	72	80	35	68	37	12
1886—87	21	14	3	189	288	—	93	93	22	48	71	45
1887—88	21	9	3	215	332	—	111	50	73	18	38	32
1891—92	41	16	5	235	322	—	119	42	109	20	10	22
1893—94	64	14	7	259	397	2	98	19	91	81	6	38
1894—95	68	21	5	280	432	2	114	83	92	91	21	92
1895—96	60	13	5	282	425	2	115	87	67	48	48	39